نام شناخت توصیفی منظومه های دینی فارسی

دکتر محمدرضا راشد محصل

بسم الله الرحمن الرحیم

نام شناخت توصیفی منظومه های دینی فارسی

نویسنده:

محمدرضا راشدی

ناشر چاپی:

به نشر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

نام شناخت توصیفی منظومه های دینی فارسی

مشخصات کتاب

سرشناسه: راشد محصل، محمدرضا، ۱۳۱۵

عنوان و نام پدیدآور: نام شناخت توصیفی منظومه های دینی فارسی/ محمدرضا راشد محصل

مشخصات نشر: مشهد، آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۱۶۴ ص.

فروست: به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)؛ ۱۲۰۷

شابک: ۴-۱۵۲۳-۰۲-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: شعر فارسی-- تاریخ و نقد-- کتابشناسی

موضوع: شعر مذهبی-- تاریخ و نقد-- کتابشناسی

شناسه افزوده: شرکت به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).

رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ۲ن۲ر/۱۵۵ZV

رده بندی دیویی: ۸فا۱/۰۰۹۰۱۶

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۳۲۴۹۵

ص: ۱

ص: ۲

ص: ۳

ص: ۴

پیشگفتار

[مرثیه]

مرثیه شعری است پر احساس و شورانگیز که از یک زمینه عاطفی قوی مایه می گیرد و بر باوری پایدار متکی است عمده ترین انگیزه ها در سرودن سوگواره های عمومی اعتقادی، حقانیت و مظلومیت است که مهمترین جاذبه های پذیرشی معنایی هم در این گونه شعری هست. سرایندگان این سوگواره ها اغلب مردمانی ساده دل، پر احساس با عاطفه ای رقیق اند که در بیان مکنونات ضمیر خود سودای نان و نام یا جاه و مقام ندارند بلکه بیان مظلومیت بزرگان دین را دستمایه رستگاری آخرت ساخته اند، از جان، مایه می گذارند تا غم غربت و رنج پنهان و آشکارشان را بر دلهای مشتاقان فرو ریزند و اشکشان را جاری کنند.

حتی در سرایش مرثیه های فردی هم این صداقت در بیان و این عاطفه قوی و احساس پاک، کاملًا آشکار است. جان مایه این سوگواره ها علاوه بر مظلومیت و حقانیت، یاد کرد فضیلتها و بزرگیهای خانوادگی، قومی و اعتقادی است که از هدفهای مهم و کلی شعر و از عوامل عمده در جلب جذب عاطفه های خوانندگان و شنوندگان است. همچنین، از مهمترین جاذبه های انگیزشی است که می تواند انسانها را در انجام کارهای بزرگ و رسیدن به هدفهای عمده یاریگر باشد و تشویق کند.

شاید عمر مرثیه را بتوان با عمر بشر برابر دانست چرا که انسان موجودی حساس و عاطفی است، و چون متأثر شود بازتاب تأثیر خود را به آشکارترین وجه نشان می دهد.

عوفی در لباب الالباب می نویسد:

«نخستین کسی که در سخن را در سلک نظم کشید آدمی صفی و خلیفه وفی بود-صلوات اللّه و سلامه علیه- وقتی فرزند عزیز خود هابیل را کشته یافت،

ص: ۵

آتش دلش زبانه گرفت و آب از دیده او روان گشت، در فوات آن در عصمت به گوهر خوشاب اشک، رخساره را در زیور گرفت و به زبان درد نوحه های دلسوز کرد و این ابیات را لباس نظم پوشانید و بدین اشعار بر فرزند خود نوحه کرد:

تغّیرتِ البلادُ و مَن علیها *** و وجهُ الارضِ مُغَبّرٌ قبیحٌ

تغیّر کلُّ ذی طعمٍ و لونِ *** وَ قلَّ بَشاشهٔ الوجهِ الملیح

عوفی،۱۸،۱۳۳۵

اگرنخواهیم این شعر عروضی هنرمندانه راسروده حضرت آدم علیه السلام بدانیم، ناچار به گفته عوفی نوحه های دلسوزانه او را که به زبان درد ادا شده باور کنیم وگوهر اشک را بر رخساره اش پرتو افکن بدانیم و بپذیریم که اولین انسان در برخورد با اولین رویداد ناخوش به مرثیه خوانی پرداخته است.

[گونه های سوگواره ها (به اعتبار معنا)]

اشاره

سوگواره ها به اعتبار معنا و موضوع، گونه های متفاوت دارد:

۱– فردی یا دستوری

این گونه را به این دلیل باید فردی یا دستوری دانست که هدف از سرودن آنها اندوهگزاری بر کسانی است که شاعر با آنها پیوند عاطفی و احساسی دارد یا از جهت حق نعمت و غیر آن، خود را موظّف به بیان اندوه می داند. عمده ترین این گونه، مرثیه هایی است که شاعران در ثنای شاهان، وزیران یا بزرگان سروده اند.

شاعر در این گونه اشعار از ابزار ستایشی استفاده می کند و در بسیاری موارد علاوه بر رثای در گذشته، به جانشین او تبریک و تهنیت می گوید.

از کهن ترین نمونه هایی که از این نوع در کتابها آمده، شعر ربنجنی شاعر قرن چهارم است که در تعزیت نصر بن احمد سامانی و تهنیت نوح فرزند اوست:

پادشاهی گذشت خوب نژاد *** پادشاهی نشست فرخ زاد

زان گذشته، زمانیان غمگین *** زین نشسته، جهانیان دلشاد

ص: ۶

بنگر اکنون به چشم عقل و بگو *** هر چه بر ما ز ایزد آمد، داد

گر چراغی ز پیش ما برداشت *** باز شمعی به جای او بنهاد

ور زحل نحس خویش پیدا کرد *** مشتری نیز داد خویش بداد

دبیر سیاقی، ۱۳۵۱، ۶۷

عرضه این مرثیه ها بر پایه تقاضای اتفاقی یا قراردادی است و اگر شاعر عمده توجه خود را به جانشین در گذشته، معطوف می کند براساس همین داد و ستد سنتی یا رسمی است.

این مرثیه ها مانند قصاید ستایشی مقدمه ای دارد که به جای تغزّل و تشبیب می نشیند و غرض از آوردن آن متوجه کردن شنونده یا خواننده به اهمیت موضوع و آماده کردن او برای اظهار تأثر و شدت تأثیر است. چگونگی و کیفیت این مقدمه به تناسب اهمیت در گذشته و مقام و موقعیت او: کوتاه، بلند، هنری و توصیفی یا روایی و خبری است.

فرخی سیستانی وقتی در مرگ محمود نوحه گری می کند، بیش از ۳۰ بیت در مقدمه قصیده خود می سراید و از جاذبه های مختلف کمک می گیرد تا دل شنوندگان را تسخیر کند و اشک چشمانشان را جاری سازد، در ضمن مقام شاعری خود را هم بنماید و موقعیت خود را در پیشگاه بازماندگان استوارتر کند:

شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار *** چه فتادست که امسال دگرگون شده کار

خانه ها بینم پر نوحه و پربانگ و خروش *** نوحه و بانگ خروشی که کند روح فگار

کویها بینم پر شورش و سرتاسر کوی *** همه پر جوش و همه جوشش از خیل سوار

دیوان فرخی، ۱۳۴۹، ۹۰

این توصیف ها، کویها و خانه هایی را در نظر می آورد که مرد و زن و کودک در آنها خروش برداشته و می گریند، و راههایی را مجسّم می کند که از جوشش سواران وپیادگان، گذر کردن از آنها ممکن نیست.

بازارها خالی است و دکانها در بسته وقفل بر در زده، محتشمان کاخها رها کرده و با

ص: ۷

چشمهایی چون کاسه خون راه شارستان گرفته اند:

رسته ها بینم بی مردم و درهای دکان *** همه بر بسته و بر در زده هر یک مسمار

کاخها بینم پرداخته از محتشمان *** همه یکسر ز رَبض برده به شارستان بار

مهتران بینم بر روی زنان همچون زنان *** چشمها کرده ز خونابه، به رنگ گلنار

لشکری بینم سر گشته، سر آسیمه شده *** چشمها پر غم و از حسرت وغم گشته نزار

سپس با التفاتی هنرمندانه به چهره های ماتم زده اشاره می کند و با طرح چند پرسش،

اهمیت در گذشته را بیشتر بازگو می نماید:

مگر امسال ملک باز نیامد ز غزا؟ *** دشمنی روی نهاده است بر این شهر و دیار؟

فرخی، پیشین، ۹۱

پس از این آماده سازیها، اندوه خود را از این واقعه در چشم می آورد:

آه و دردا و دریغا که چو محمود ملک *** همچو هر خاری در زیر زمین ریزد خوار

خیز شاها که جهان پر شغب و شور شدست *** شور بنشان و شب و روز به شادی بگذار

فرخی، پیشین، ۹۱

در گونه فردی، چه بسا که شاعر با شخص در گذشته پیوند خونی یا عاطفی داشته باشد در آن صورت اشعاری که می سراید عرضه ای در مقابل یک تقاضا نیست، بلکه اندوهگزاریی است برای تسلی خاطر خود و آرامش بازماندگان دیگر، و طبیعی است که پر احساس ترین و موثرترین مضمونها را در ساده ترین تعبیرها و تصویرها بیان می کند.

در ادبیات عامیانه در این مناسبتها اشعاری خوانده می شود که پیوند این نوع را با مرثیه های مذهبی نشان می دهد، از جمله آنها آدابی است که در مجالس سوگواری زنانه اجرا می شود، به این ترتیب که وقتی بانویی از خویشان در گذشته یا دیگر آشنایان از راه می رسد دست در گردن صاحب عزا می اندازد و به عنوان برجسته کردن حادثه با آواز حزین و چشم اشکبار به شهادت امام حسین علیه السلام و محنت اهل بیت علیه السلام در کربلا اشاره می کند. برای مثال، با این

ص: ۸

اشعار:

آه به دشت کربلا گشته جدا سر حسین *** غرقه به خاک و خون شده جسم مطهر حسین

آن گاه در حالی که به سر و صورت می زند، با ضرب آهنگی تندتر ادامه می دهد،

مرهم داغ فاطمه، میوه باغ فاطمه، شمع و چراغ فاطمه.

و با گریز به واقعه اصلی، فریاد سر می دهد:

یکتا گهری ز صدر زین افتاده *** گوشواره ی عرش بر زمین افتاده

افسوس که در واقعه کرب و بلا *** از خاتم انبیا نگین افتاده

و به صاحب عزا به عنوان تجلیل در گذشته، اشاره ای می کند:

افسوس که آدمان دانا رفتند *** شیرین سخنان مجلس آرا رفتند

آنها که به صد زبان سخن می گفتند *** چون باد که بر دامن صحرا رفتند

پس از آن همسرایان در جهت آرامش جلسه و برای دلداری و ابراز همدردی با صدای نرم و حزین اشعاری را می خوانند، از جمله:

دل من و دل تو هر دو هم سوز *** دل تو آتش جان مرا سوخت

دل تو چون تنور تفته مونه *** دل مو وا کباب سوخته مونه

پس از این مجاوبه دلها خالی و احوالپرسی آغاز می شود و در پایان خواندن فاتحه الکتاب، طلب آمرزش می کنند.(راشد محصل، ۱۳۴۲).

از کهن ترین نمونه های بازمانده در مرثیه های فردی، بیان اندهان فردوسی است در مرگ فرزندی که باید عصای دست پیری و پاسدار و نگهدار عظمت مقامش باشد:

مرا بود نوبت برفت آن جوان *** ز دردش منم چون تن بی روان

ص: ۹

شتابم همی تا مگر یابمش *** چو یابم به بیغاره بشتابمش

که نوبت مرا بود و بی کام من *** چرا رفتی و بردی آرام من

ز بدها تو بودی مرا دستگیر *** چرا چاره جستی ز همراه پیر ...

برفت و غم و رنجش ایدر بماند *** دل و دیده من به خون درنشاند

شاهنامه، ۱۳۷۹ و بعد

در این نوع، قصیده هایی هم هست که به دلایل خاص عاطفی، وزنهای مشهور و زبان ساده را وسیله بیان احساس خویش کرده است. از بهترین آنها قصیده پروین اعتصامی در مرگ پدر، یوسف اعتصامی است:

پدر آن تیشه که بر خاک تو زد دست اجل *** تیشه ای بود که شد باعث ویرانی من

یوسفت نام نهاند و به گرگت دادند *** مرگ، گرگ تو شد ای یوسف کنعانی من

مه گردون ادب بودی و در خاک شدی *** خاک زندان تو گشت ای مه زندانی من....

دیوان پروین، ۱۳۶۲، ۴۱۴

از همین نوع، سوگ سروده ها و مرثیه هایی است که شاعران، پیش از مرگ برای خود سروده اند از جمله قطعه پروین که بر سیگ مزارش نقر شده است:

این که خاک سیهش بالین است *** اختر چرخ ادب، پروین است

گر چه جز تلخی از ایام ندید *** هر چه خواهی سخنش شیرین است

صاحب آن همه گفتار امروز *** سائل فاتحه و یاسین است

دوستان به که ز وی یاد کنند *** دل بی دوست،دلی غمگین است

خاک در دیده بسی جانفرساست *** سنگ بر سینه بسی سنگین است

دیوان پروین، پیشین، ۲۷۲

یا اشعار نظامی به همین مناسبت در شرفنامه:

به یاد آر، ای تازه کبک دری! *** که چون بر سر خاک من بگذری

ص: ۱۰

گیا بینی از خاکم انگیخته *** سرین سوده پایین فرو ریخته

همه خاک فرش مرا برده باد *** نکرده ز من هیچ هم عهد، یاد

نهی دست بر شوشه خاک من *** به یاد آری از گوهر پاک من

فشانی تو بر من سرشکی ز دور *** فشانم من از آسمان برتو نور

شرفنامه، ۱۳۶۳، ۳۷

۲- اندوهگزاری فلسفی

برخی از محققان گونه ای از شعر حکمی و فلسفی را که در مسائل عمومی اندرزی، عرفانی و مانند آن است در این شمار یاد کرده و مرثیه های فلسفی نام نهاده اند. زین العابدین موتمن می نویسد:« در اشعار شعرا بخصوص آن دسته از شاعران که با مذهب تصوف افکار عرفانی آشنا بوده اند اشعاری یافت می شود که از احساسات تأثرانگیز آنان نسبت به مساله مرگ و حیات و افسوس خوردن بر دوران گذشته و غفلت و بطالت در زندگی حکایت می کند، ما در این رشته اشعاری که بیشتر جنبه تنبیهی و عرفانی دارد و در پاره ای از آنها مثل این است که شاعر پیش از مرگ، برخود مرثیت تعزیت می خواند به مراثی فلسفی تعبیر می کنیم» (موتمن، ۱۳۳۲، ۵۷) مثلاً این قطعه رودکی:

این جهان پاک خواب کردار است *** آن شناسد که دلش بیدار است

نیکی او به جایگاه بد است *** شادی او به جای تیمار است

چه نشینی بدین جهان هموار *** که همه کار او نه هموار است

کنش او نه خوب و چهره ش خوب *** زشت کردار خوب دیدار است

دبیر سیاقی، ۱۳۵۱، ۲۸-۲۷

بعضی رباعیات فلسفی را می توان در این گونه جای داد، برای مثال:

برخیز و مخور غم جهان گذران *** خوش باش و دمی به شادمانی گذران

ص: ۱۱

در طبع جهان اگر وفایی بودی *** نوبت به تو خود نیامدی از دگران

خیام، ۱۳۳۸، ۸۰

۳- اعتقادی اتفاقی

نوع دیگر این مرثیه ها، اشعاری است که در یک واقعه ترسناک طبیعی یا غیر آن سروده شده است. در این نوع، گرچه احساس و انگیزه سرودن، شخصی است اما هدف آن اجتماعی است. برای مثال، قصیده های خاقانی در رثای محمدیحیی که از عمق اعتقاد و مایه می گیرد، احساس دقیق خویش را بیان می کند، اما غرضش این است که مردم را از واقعه ای بیم انگیز چون حمله غزان و کشتار دردناک آنان با خبر کند و پیامدهای آن را بنماید:

آن مصر مملکت که تو دیدی خراب شد *** و ان نیل مکرمت که شنیدی سراب شد

ماتم سرای گشت سپهر چهارمین *** روح الامین به تعزیت آفتاب شد....

گردون سر محمدیحیی به باد داد *** محنت رقیب سنجر مالک رقاب شد

دیوان خاقانی، ۱۲۳۸ ، ۱۵۵ و ۱۷

انوری هم در نامه اهل خراسان، خبرگزار همین مصیبت است که به نظر او نه تنها خراسان بلکه سراسر ایران را در اندوه فرو برده وسبب شده است تا اصول مسلمانی از یادها برود و قلبهای مسلمانان جریحه دار گردد:

بر سمرقند اگر بگذری ای باد سحر *** نامه اهل خراسان به بر خاقان بر

نامه ای مطلع آن رنج تن و آفت جان *** نامه ای مقطع آن درد دل و سوز جگر

نامه ای بر رقمش آه غریبان پیدا *** نامه ای در شکنش خون شهیدان مضمر....

دیوان انوری، ۱۰۷- ۱۰۸

قصیده مشهور ایوان مداین از خاقانی نیز در این شمار است. این قصیده، هم جنبه فلسفی و حکمی دارد و هم صبغه اجتماعی و انسانی، تأثر و اندوهی است بر گذشته ایوانی که نه تنها

ص: ۱۲

خاقانی بلکه همه ایرانیان را هم به یاد شکوه و عظمت دوران گذشته و هم زوال آن همه داشتنی می اندازد و آنان را به عبرت گرفتن تشویق می کند (خاقانی، پیشین، ۳۵۸). از همین گونه هاست آنچه به مناسبت حوادث طبیعی، رویدادهای اتفاقی و حمله ها و پیشامدهای غیر طبیعی از هر نوع سروده شده وکم هم نیست. نوحه ها هم از این سوگواره های اعتقادی اتفاقی است و آن نظم کوتاه یا بلندی است، اغلب آهنگین-که گاه همراه با صدای سنج و آلات دیگر اجرا می شود وبخش عمده ای از تأثیر آن نتیجه هم آوایی همسرایان است. نوحه ها هم از اندیشه پاک آدمیانی مایه می گیرد که خواسته اند احساس خود را به بهترین وساده ترین صورت بیان کنند. ممکن است اندیشه این افراد القایی باشد، اما عمل آنها نشان دهنده درک درست از عظمت پروردگار و ابراز احساسات با بیانی ساده و گیراست. بیان این احساسها ارتباطی به درس و مدرسه ندارد، نتیجه صفای دل و آراستگی روان است. نه عارف را در این راه تقّدمی است و نه عامی را تأخری. حاصل این شیدایی همان تراوشهای از دل برخاسته است که از قدیم ترین زمان، بیانگر لطیف ترین احساسات انسانی بوده و در عین این که فاقد صنعت سازیهای شاعرانه است یا همدوشی با موسیقی گوشنواز را ندارد، پرتوهای موّاج و انگیزه بخش آن پرده دلها را می لرزاند و سادگی بیان، ریزه کاریهای هنری را به بهترین وجه جلوه می دهد.

۴- مرثیه های عمومی: اعتقادی و تبلیغی

منظور از این مرثیه ها، اشعاری است که نه جنبه فردی و شخصی دارد و نه صبغه اجتماعی و گروهی، بلکه از عاطفه ها و احساسهایی نشأت گرفته اند که ریشه در اعتقادها، سنتها و ارزشهای انسانی دارند. پیشینه این گونه بسیار کهن است و در شکل مذهبی می تواند صورت تحول یافته نیایشها واندوهگزاریهای اسطوره ای باشد. این اشعار چون از اعتقاد و سنت مایه می گیرند و جنبه مذهبی هم دارند، طبیعی ترین و پر احساس ترین شعرهاست و چون سرودن آنها از قلب پاک مایه می گیرد و با ساده ترین تعبیرها بیان می شود، تأثیرش بیشتر وپایدارتر

ص: ۱۳

است. ریشه این مرثیه ها در عرب به برخوردها و مفاخره های قبیله ای می رسد، زیرا شاعران برای انگیزه دادن به جوانان و تحریک آنان به انتقام، شعرهایی در مدح و منقبت دلاوران قبیله می سرودند و با آهنگ خاصی در گذرها و بر سر کوبها و در محل سکونت قبایل می خواندند. ایشان کوشش داشتند روال مرگ را واقعه ای طبیعی و حتی دلخواه جلوه دهند و تلاشی را که در باز گرفت اعتبار قبیله می شود مقدس وانمود کنند و این معنا را با نقل تمثیلهایی از زندگی شاهان گذشته و بیان اهمیت مقام آنان، موکد می کردند. در میان این مردم، گریه کردن بر مردگان و متاثر شدن از مرگشان، شرف و اعتباری خاص داشت و حتی بسیاری از زندگان وصیت می کردند پس از مرگ بر حالشان بگریند و صفات نیکویشان را باز شمارند، گویی این مردگان یاد کرد پس از مرگ را نیز در می یابند و از آن لذت می برند. مر ثیه ها در میان این مردم ساده و طبیعی بود، زیرا از زندگی واقعی آنان مایه می گرفت. قبیله ای که همه چیز خود را در یک چاه آب و در یک یا چند پیر سایه نشین خلاصه می دید، پندارهای او در بند همان زندگی ومایه گرفته از همان پاکی و صفای دل بود.

از ابتدای عهد اموی و دوران عباسی، مرثیه رسمی و عمومی گسترش یافت و شاعران به تناسب موقعیت، زمان و شکل بندی اجتماعی، تعلقات و مسائل قبیله ای را به قومی بدل کردند و حتی از آن هم فراتر رفتند و از مسائل عمومی شمردند. در این دوران، شاعران کوشیده اند تا مرثیه ها را با جاذبه های تازه بیارایند و عمق مصیبت را در تعبیرهای احساسی و عاطفی نشان دهند که علاوه بر تأثیر، موجبات انگیزش و حرکت و اجتماعی را نیز به وجود آورند. به عبارت دیگر، در این زمان مرثیه هم نوعی شعر تبلیغی می شود و شاعران برای جاذبه های تازه از همان ترفندها و صنعتهایی که در مدح بهره می بردند، در مرثیه نیز استفاده می کنند. از مرثیه های عمده مذهبی و در عین حال استثنایی این زمان، قصایدی است که مشتاقان اهل بیت علیه السلام و پیروان ائمه هدی در شهادت یا بیان اسارت پیشوایان خود سروده اند. کمیت بن زیاد اسدی از نخستین مشتاقان، به این گونه شعری است که سروده هایش به «هاشمیات» شهرت یافته، و اشعار او غالباً ستایش ائمه و بیان فضیلتهاست، اما از ستمی که بر این بزرگان رفته و رنجهایی

ص: ۱۴

که کشیده اند نیز حکایتها دارد.

شعر ابوفراس معروف به فرزدق نیز از این گونه شعر است، به ویژه قصیده مشهور او در ستایش امام محمدباقر علیه السلام نمونه ای دیگر است:

هذا الذی تَعرِفُ البطحاء وطَاَتَهُ *** و البیت یعرفهُ و الحلّ و الحرم

هذا ابن خیر عباد اللّه کُلّهم *** هذا التقی النقی الطاهرُ العلم

شریفی نیا، فرزدق

از مرثیه در عرب بگذریم، از ایران گذشته نیز نمونه های شعری در قالب تعزیه به جای مانده است که از قدیم ترین آنها قطعه ای است به پهلوی اشکانی که ترجمه چند بند آن به فارسی چنین است:

«ای آموزگار بزرگ، مرزکو...ای شبان ای چراغی که زود خاموش شدی، چشمم سیاه شد، کم سو نابینا شد، ای گرد رزمجو! که سپاه [خو] د را رها کردی، لشکر را ترس فرا گرفت و سپاه آشفته شد، ای درخت بزرگ که شاخه هایت در هم شکست... ای خورشید بزرگ که از جهان پنهان شدی چشمان ما تار شد چه، روشنی روی در نقاب خاک کشید...»

(راهنمای کتاب ۵۷۷).

در تاریخ بخارا نیز از تعزیه سیاوش وسرودهایی که به مناسبت آن در بخارا رایج بوده، سخن رفته است. (تاریخ بخارا۲۴)

در میان اشعار کهن فارسی می توان شعر منسوب به ابوالینبغی را مرثیه سمرقند دانست. اگر آن را از نوع گریستن های عرب بر ربع و اطلال و دمن هم به شمار آوریم، حسرت نامه ای کوتاه اما رسا بر سمرقند و اندوهگزاری تأثر آور شاعر بر دیار خویش است:

سمرقند کند مند *** بزنیت که افکند

از چاچ ته بهی *** همیشه ته خهی

بهار و ادب فارسی، ۲۰۵

ص: ۱۵

و در وزن عروضـی شناخته تر، گزارش محمد بن وصیف سگزی در گرفتاری طاهر یعقوب پسران محمد بن عمر بن لیث صفاری به دست سُبکری است:

مملکتی بود، شده بی قیاس *** عمر و بر آن ملک شده بود رأس

رأس ذنب گشت و بشد مملکت *** زر زده شد زنحوست نحاس

دولت یعقوب دریغا برفت *** ماند عقوبت به عقب بر حواس...

ای غمّا کامد و شادی گذشت *** بوده دلم دایم زین پر هراس

صفا ۱۳۳۸ ، ۱۶۸

از اواسط قرن چهارم با قدرت گرفتن دیلمیان، رکن الدوله دیلمی دستور داد در دهه اول محرم در بغداد، همه، جامه ها سیاه کنند و سوگواری حضـرت سیدالشـهدا علیه السـلام را برپـا دارنـد. به همین مناسـبت، مرثیه هایی به شـعر فارسـی ساخته می شـد. در دوران غزنویـان و ابتـدای حکومت سـلجوقیان به علت گرفتاریها و سـختگیریهای ممتـد، شـیعیان خراسان قـدرت تظاهر نداشـتند اما پس از مرگ ملکشاه و هرج ومرجی که با دسـتگیری سنجر حاکم شد، آنها نیز در اندیشه بر پای داشتن مجدد سنبها و تربیت منقبت خوانها بر آمدنـد. دکتر صـفا در تاریـخ ادبیات اشاره می کنـد: «یکی از طرقی که شـیعه پس از کسب قوت برای نشـر مـذهب خود انتخاب کرده بود، استفاده از مناقب خوانان یا مناقبیان بود. مناقبیان ظاهراً از دوره آل بویه در عراق وجود داشتند، زیرا درست در آغاز دوره سلجوقی که شـیعه در نهایت ضـعف بسـر می برد مناقبیان در طبرستان و بعضی نواحی عراق سرگرم کار بودند. مهمترین مأخذی که مـا را از وجود ایشـان و نحوه کـار آنـان آگاه می کنـد، کتاب بعض مثالب النواصب فی نقض بعض فضائـح الروافض است. و جایی دیگر می نویسد :«مناقب خوانان اشعار را از آثار شاعران شیعه مذهب که نام بعضی از آنان را شیخ عبدالجلیل در کتاب
خود آورده است» انتخاب می کردند (صـفا، ۱۳۳۸، ۱۹۳/۲). این کوشـش ها چنان در شهرت گرفتن ائمه و عمومیت یافتن مناقب و مرائی آنان موثر بود که در دوره خوارزمشاهیان، علویان به صورت یک کانون قدرت عمده در آمدند و مقامی بس

ص: ۱۶

ارجمند یافتند. حتی مناقب خوانان در کوی و برزن به بیان صفات و خصایل ائمه علیه السلام می پرداختند. (همان، پیشین، ۱۸۸)

قدیم ترین نمونه های شعری مناقب ائمه از قوامی رازی است که در کتاب النقض نامش در شمار شاعران شیعی آمده و در آثار او نیز نمونه هایی از منقبتهای خاندان رسالت دیده می شود:

میر و امام زاده که چون او نیافرید *** تا از عدم خدای همی بنده آورد

آرد به زعفران جای هر سال گریه ها *** آن زعفران که خاصیت خنده آورد

همان، پیشین، ۶۹۷/۲

مصحح دیوان قوامی می نویسد: مقصود از امام زاده حضرت امام حسین علیه السلام است. به هر حال، آنچه در شعر فارسی پیداست، وزن وقالب مرثیه ها بیشتر در صورتهای ساده ای است که بتواند منتقل کننده این احساسات پاک باشد و مناسبتهای وزنی آن با آهنگ وموسیقی تناسب بیشتری داشته باشد. از این دوران به بعد، می توان گفت که عمده ترین صورت مرثیه های عمومی در گونه ای خاص تجلی کرده است و آن بیان شهادت ائمه و تعزیت بر آنها و سوگواره های یاران و یاوران و بزرگانی است که از جهات دینی در جامعه شناخته بوده اند و گفتار و رفتارشان در خلق خوی اجتماعی تأثیر داشته و اظهار ارادت بدانان جنبه مذهبی می گرفته است. در این میان، تأثر و تأسف بر شهادت حضرت سیدالشهدا علیه السلام و شهدای کربلا و شمردن مناقب فضایل آنان در اهمیت واقعه و بزرگداشت شهادت، عمده ترین درونمایه این مرثیه هاست.

عمومیت این اندیشه ها را از اینجا می توان دریافت که در شعر شاعران متعصبی چون خاقانی هم مظلومیت شهیدان کربلا جلوه دارد:

من حسین وقت و نا اهلان یزید و شمر من *** روزگارم جمله عاشورا و شروان کربلا

دیوان خاقانی، پیشین، ۲

ص: ۱۷

در شعر مسعود سعد، در قصیده ای که ثقه الملک طاهر را می ستاید:

تا بقا مایه نما باشد *** ثقه الملک را بقا باشد

گر به عیوق بر فرازد سر *** شاعر آخر نه هم گدا باشد

مگرش چون محمد ناصر *** گوهر از پشت مصطفی باشد

جرم جاه و حق حرمت او *** چون شهیدان کربلا باشد

دیوان مسعود، پیشین، ۱۵۷/۱

پس از حمله مغول و ضربه سختی که بر عواطف مردم ایران از این بیابانگردان بی فرهنگ وارد شد، صدمه های اجتماعی و کشتارهای هولناک، انگیزه ای دیگر در رویکرد مردم به عزلت گزینی و نوحه سرایی بود تا با بیان مصیبت ها و یاد کرد شهادت ائمه علیه السلام خود را تسلی دهند. بی شک، ظهور کسانی چون محتشم کاشانی در شکوفا شدن استعداد ده ها شاعر دیگر در عهد صفوی و پس آن تأثیر داشت و خود نشان توجه خاص مردم شاعر دیگر در عهد صفوی و پس از آن تأثیر داشت و خود نشان توجه و تلاش و زبده استعداد خود را درمدح ائمه معصومین علیه السلام و در شأن ارواح مقدسه آنان به کار گرفتند، به ویژه که شاهان صفوی هم در این موارد تأکید داشتند. مولف عالم آرای عباسی می نویسد:«وقتی مولا محتشم قصیده ای غرّا در مدح شاه طهماسب به نظم آورد و از کاشان فرستاد و به وسیله شهزاده معروض گشت، شاه جنت مکان فرمود من راضی نیستم شعرا زبان به مدح وثنای من آلایند بلکه، باید قصایدشان را در شأن شاه ولایت وائمه بگویند. صله، اول از ارواح مقدسه آنان و بعد از آن ما توقع نمایند زیرا که با فکر دقیق ومعنای بلند و استعاره های دراز کار در رشته بلاغت آورده به مملوک نسبت می دهند و اکثر در موضع خود نیست، اما اگر به حضرات ائمه نسبت نمایند، شأن معالی ایشان بالاتر از آن است و محتمل الوقوع، لذا مولانا در این مورد صله از شاه نیافت بلکه همت گمارده و دوازده بند را ساخت و این بار چنان که سزاوار بود صله یافت و شعرای زمان هم به تقلید او همت گماشتند.» (دیوان محتشم ۱۳۴۴، مقدمه،۱). علت توجه محتشم به زندگی ائمه

ص: ۱۸

هدی در مقدمه دیوان آمده است: «موقعی که مولانا محتشم در مرثیه برادرش عبدالغنی که در سفر مکه فوت نموده نوحه گری می کرد شبی در عالم رویا امیرالمومنین علیه السلام را دیده، حضرت به او می فرمایند: چرا در مصیبت برادرت می گویی وبرای فرزندم حسین علیه السلام مرثیه نمی گویی؟ عرض می کند یا علی مصیبت حضرت حسین علیه السلام خارج از حد و حصر بوده ولی من نمی دانم از کدام مصائب او شروع کنم. آن وقت حضرت امیر علیه السلام می فرمایند بگو:

باز این چه شورش است که در خلق عالم است

محتشم از خواب بیدار شده، بقیه را می گوید تا به این شعر می رسد:

هست از ملال گر چه بری، ذات ذوالجلال «دیوان، پیشین، ۲۸۰»

در مصرع بعد متحیر بوده، چه بگوید که شایسته مقام حضرت بوبی باشد.

ولی باز انفاس قدسی به مدد او رسیده و در خواب، حضرت ولی عصر (عج) را می بیند.

به او می فرمایند بگو:

او در دل است و هیچ دلی نیست بی ملال

پس بیدار شده و بند را به پایان می رساند. (همان، پیشین، ۲۸۲)

دوازده بند محتشم، مشهورترین وعمده ترین مرثیه هایی است که از همان زمان تاکنون در مساجد و تکایا خوانده می شود و بر پارچه های عزاداری حاشیه دوزی می گردد، و به راستی که در ساخت این بندها احساس دقیق و عاطفه عمومی که به کار گرفته شده چنان شور وسوزی بر می انگیزد که سوگواران را در عین هوشمندی از خود بی خود می کند. هر یک از این بندها حالتی خاص را مجسم می نماید که در عین ارتباط با حرکت عزاداران و جوش و خروش مشتاقان است، هماهنگ با این احساس چنین آغاز می شود:

باز این چه شورش است که در خلق عالم است *** باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است

باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین *** بی نفخ صور خاسته تا چرخ اعظم است

همان، پیشین، ۲۸۰

ص: ۱۹

بند دوم بیشتر، آماده سازی است:

کشتی شکست خورده توفان کربلا *** در خاک وخون تپیده به میدان کربلا

به همین ترتیب تا بند هشتم گزارش رنجها و دردهای کلی است و سه بند آخر به سوگواری خاص سیدالشهدا علیه السلام اختصاص دارد که مظلوم واقعه کربلا و اسوه پیمانـداری و وفاست. همراهی عاطفه گرم شاعر، اسـتعداد تحسـین انگیز او و احساسات صـمیمانه اش بیش از هر چیز ایـن بنـدها را پر اهمیـت تأثیرگـذار می کنـد. البته، محتشم مرثیه هـای دیگری نیز دارد که برخی از آنهـا مثنـوی است، امـا آن شـور و سـوزی که در این بنـدهاست، در مثنویهـای او نیست اگر چه آنهـا نیز از سـادگی وروانی بهره دارنـد، چنـانکه مثنوی او در مرگ حیرتی:

....جنت به بها، نمی دهد دوست *** لکن به بهانه شیوه اوست

رحمت چو کند بهانه جویی *** کافی است ز بنده یک نکویی

نیکو مثلی زد آن سخن رس *** کز آدمی است یک هنر بس

یا رب به علی و طاعت او *** کز مائده شفاعت او

محروم مساز محتشم را *** تقصیر مکن از او کرم را

کان دلشده هم گدای این کوست *** مداح علی و عترت اوست

دیوان ۵۹۵

شعر دینی در سیر تکاملی خود بیش از دیگر انواع ادب، شکل سنتی را حفظ کرده و همپای احساسات دینی پیش رفته است. مثنوی سرایی بیشتر در قالبهای ساده به خصوص در وزن شاهنامه ادامه یافته و بسیاری از شاعران در این شیوه طبع آزمایی کرده اند.

نوحه سرایی هم از گونه هایی دیگر است که در ادامه خود به ویژه در صورتهای لهجه ای و گویشی رشد کم مانندی داشته و همراه بـا آهنگهـای منـاسب در گسترش دادن اشـعار دینی و در همـاوایی و همپایی آنها با موسـیقی های مناسب پیش رفته است. مجموعه حاضر نام شناختی

ص: ۲۰

توصیفی از منظومه هایی است که اغلب در محور نوشتاری شکل گرفته وکمتر به جنبه های تجسمی و نمایشی، تعلق داشته است. همچنین، متعرض انواع نوحه سرایی ها، قصیده ها، قطعه ها و اشعار مذهبی دیگر هم نشده است که نمایه آن اشعار و احصای آنها به دلیل نفوذ مردمی و تغییرات بسیار گسترده، کاری ساده نیست و از آنجا که سرایش و کاربری آنها مبنای عرضه و تقاضا ندارد و بیشتر به اندیشه کسب ثواب و رضایت حق است، کمتر به گرد آوری و نمایه سازی آن هم می پردازند. از این جهت، اگر پژوهشی در این گونه، در نظر باشد، دستیابی به منابع مکتوب و اسناد مسلم به سادگی امکان پذیر نیست. در این مجموعه، کوشیده ام همه منظومه های دینی را اعم از خطی و چاپی شناسایی ومعرفی شده است. این معرفی به دلیل منابع تخصصی، بهترین روش در شناساندن نسخه هایی خطی چاپی نیز هست، زیرا منظومه هایی که خطی است، فقط از فهرستهای نسخه های خطی نقل شده و آنها که به چاپ رسیده است، معمولاً به متن های منقح تصحیح شده یا فهرست کتابهای چاپی از جمله (مشار) ارجاع داده شده است.

در بیشتر منظومه ها کوشیده ام ابیاتی از آغاز و انجام آن نقل کنم تا این نمونه ها مشخص کننده وزن منظومه ها باشد. همچنین، آثار همانند یا منظومه های چند عنوانی به هم بازگشت داده شده تا خواننده به سادگی بتواند کتاب مورد نظر را بیابد و از کم و کیف مطالب آن آگاه گردد.

منابع اصلی در پایان، با عنوان« گزیده کتابشناسی منابع و مآخذ» ، معرفی شده و کوتاه نوشتهای فهرستها به شرح زیر است:

الذریعه الی تصانیف الشیعه (الذریعه)

فرهنگ سخنوران (ف-سخنوران)

فرهنگ فارسی دکتر معین (ف-معین)

فهرست نسخ خطی عمران منطقهای (ف-مشترک)

ص: ۲۱

فهرست نسخ آستان رضوی (ف-آستان قدس)

فهرستواره (فهرستواره)

لغت نامه دهخدا (لغت نامه)

در پایان، باید سپاسگزار دوستان فرهنگ پرور، آقایان: دکتر سید جواد رسولی، علیرضا کریم دادیان و... باشم که چاپ کتاب، نتیجه لطف این بزرگواری و آماده سازی به موقع و صفحه آرایی مناسب آن در گرو کوششهای هنرمندانه مسوولان محترم به نشر است. خداوند یکتا همگان را یاریگر باد و پیروز گرداناد.

محمدرضا راشد محصّل

ص: ۲۲

کتابنامه پیشگفتار

-اعتصامی، پروین: دیوان قصاید و مثنویات و ...، چاپ هفتم، ناشر ابوالفتح اعتصامی، تهران، ۱۳۵۵.

-امامی، نصراللّه: مرثیه سرایی در ادبیات فارسی تا پایان قرن هشتم، جهاد دانشگاهی اهواز، اهواز ۱۳۶۹.

-انوری، حکیم اوحد الدین: دیوان، تصحیح مدرس رضوی، تهران، ۱۳۴۰.

-دبیر سیاقی، سید محمد: پیشاهنگان شعر فارسی، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، ۱۳۵۱.

-راشد محصل، محمدرضا: فولکور قهستان، رساله دوره کارشناسی، مشهد ۱۳۴۲.

-خاقانی، افضل الدین بدیل بن علی: دیوان، به کوشش دکتر ضیاءالدین سجادی، انتشارات زوار، تهران، ۱۳۳۸.

-خیام، حکیم عمر بن ابوالفتح: کلیات آثار خیام، چاپ محمد عباسی، تهران، ۱۳۳۸.

-شریفی نیا، محمدرضا: فرزدق، انتشارات سبز، تهران، (بی تا).

-صفا، ذبیح اللّه: حماسه سرایی در ایران، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۲.

-عوفی، محمد: لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران، ۱۳۳۵.

-فرخی، علی بن جولوغ: دیوان، به کوشش دکتر محمد دبیر سیاقی، تهران، ۱۳۴۹.

-فردوسی، حکیم ابوالقاسم: شاهنامه، زیر نظر نوشین، انتشارات دانش، مسکو، ۱۹۷۱.

-گلبن، محمد: بهار و ادب فارسی، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، ۱۳۷۱.

-سعد سلمان مسعود: دیوان، به کوشش مهدی نوریان، انتشارات کمال، اصفهان، ۱۳۶۷.

ص: ۲۳

-نرشخی، ابوبکر محمد بن جعفر: تاریخ بخارا، ترجمه احمد بن محمد قبادی به تصحیح و تحشیه مدرس رضوی، انتشارات توس، تهران، ۱۳۶۳.

-نظامی گنجوی، حکیم الیاس بن علی: شرفنامه، به تصحیح وحید دستگردی، انتشارات علمی، چاپ دوم، تهران ۱۳۶۳.

ص: ۲۴

[فهرست کتب]

اربعینات

جامی، نورالدین عبدالرحمان (خرگرد ۸۱۷ ه-ق هرات ۸۹۸ ه .ق)

ترجمه منظوم احادیث، خط نستعلیق از سلطانعلی مشهدی (۸۸۹ ه . ق). این منظومه چاپ شده است.

ف-آستان قدس ۳۸

نورالدین عبدالرحمان شاعر و نویسنده که به دلیل مولد خود (جام) «جامی» تخلص کرده است. او در سلک بزرگان طریقه نقشبندی است.

برای آگاهی بیشتر فرهنگ معین، لغت نامه دهخدا

اردی بهشت نامه

سروش اصفهانی، شمس الشعرا میرزا محمد علی اصفهانی (وفات ۱۲۸۵ ه . ق) موضوع کلی منظومه، شرح احوال حضرت رسول صل اللّه علیه و اله است. سراینده در نظم آن به خداوند نامه صبا نظر داشته است. او منظومه خود را در سال ۱۲۸۵ قمری به نام ناصرالدین شاه قاجار تمام کرده و قصد داشته است علاوه بر ستایش و شرح احوال پیامبر صل اللّه علیه و اله ائمه علیه السلام را نیز توصیف کند که موفق نشده است. خود او به نام منظومه چنین اشاره می کند:

کنم نام این نامه اردی بهشت *** بیارایم او راچو خرم بهشت

آغاز:

بر پاک یزدان فراوان سپاس *** که مارا از اهریمنان داشت پاس

سروشا کنون شعر پردخته گوی *** سخن هر چه گویی همه سخته گوی

ص: ۲۵

سخن از علی گوی و پیغمبرا *** وز آن یازده شاه دین پرورا

پراکنده کردارشان گردکن *** به نظم اندر آور ز سر تا به بن

بگوی از پیمبر و زو خواه نصر *** چنین تا به مهدی خداوند عصر

حماسه سرایی ۳۸۷، ف- مشترک ۲۶۲۵، ف-سخنوران ۲۶۷، فهرستواره ۵۴/۳

ارمغان شعر شیعه (در رثای ائمه اطهار علیه السلام)

احمدی خراسانی (بیرجندی) محمود (۱۳۸۳ ۱۳۰۹ ه -ش)

مجموعه ای است در چهار بخش؛ بخش نخست آن (مناجات نامه ها) در ستایش پروردگار است و بخش دوم که بیش از ۲۲۰ صفحه است به سوگواره های ائمه اطهار علیه السلام و پیامبر اکرم صلی اللّه علیه واله اختصاص دارد. بخشهای دیگر ویژه اشعار متفرقه است:

آغاز:

ای که لطف و کرم جود و عطا کار تو است *** بخشش و عفو و خطا، جمله به معیار تو است

کار ستاری تو بنده نوازی باشد *** عفو تقصیر زعاصی همه دم کار تو است

انجام: در توسل به حضرت مهدی(عج) در تجاوز عراق به ایران

مهدی منتظر ما، مه اثنی عشر ما *** به ابی انت و اُمّی

تویی مد بصر ما، نروی از نظرما *** به ابی انتّ و امّی...

تو بیا جلوه عیان کن، دفع اشرار زمان کن *** پاکسازی تو جهان کن

شاد هر پیر و جوان کن، همه شام و سحر ما *** به ابی انتّ و امّی

کتاب با مقدمه مفصل دکتر حمید احمدی، از سوی نشر میزان در تهران چاپ شده است. درباره شرح حال سراینده-به قلم خودش- ارمغان شعر شیعه، ص ۴۰ به بعد

ازاله الرین عن مشهد الحسین علیه السلام

یاسینی شکاری، محمد ابراهیم

ص: ۲۶

منظومه ای خطی متعلق به قرن چهاردم در دو باب و خاتمه:

باب اول، ثبوت شهادت امام حسین علیه السلام

باب دوم، موضع شهادت.

در پایان. خاتمه و دفعه توهمات.

فهرستواره ۱۵۴۴/۳

اساس الایمان

موسوی، سید محمد متخلّص به وَلَه (۱۰۹۵-۱۱۸۴ ه . ق). این اثر را از واله دانسته اند که نمی تواند واله داغستانی باشد بلکه او سید محمد موسوی متخلّص به وَلَه است در خراسان زاده شده، در حیدرآباد زندگی کرده و در هند در گذشته است.

کتاب او در احوال دوازده امام و مبتنی بر دوازده اساس و یک خاتمه است، و پیش از ۱۱۴۵ قمری سروده شده. گویا نظم آن بیست سال طول کشیده است.

جسته ام تاریخ ختم، آن در حساب *** گفت هاتف گشت «ایمان را حساب»

ونجم الهدی که به واله داغستانی نسبت داده شده نیز از اوست.

فهرستواره ۱۵۴۴/۳

اشارات حسینیه

عنقای طالقانی، ابوالفضل علی (۱۲۶۶ ق - ۱۳۳۳ ه . ق)

از بزرگـان صوفیه علویه رضویه است. اشارات او مجموعه ای از مثنوی، ترجیع بنـد و قصـیده است که در سوگ ائمه علیه السـلام به نام ناصر الدین شاه و فتحعلی شاه سروده شده است.

آغاز:

یا قدیم الذات تهدی من تشاء *** یا کثیر توتی من تشاء

ف-مشترک ۲۶۴۰، ف-مشار ۳۱۳۹ ف-سخنوران ۴۱۰

ص: ۲۷

اشراق الّافاق

آیتی، حاج شیخ محمد حسین (ضیاء الدین) (۱۲۷۱-۱۳۵۰ ه . ش)

منظومه ای در تفسیر آیه مبارکه «سنریهم آیاتنا فی الّا فاق وفی انفسِهِم حتی یتبیّنَ لهم انّهُ الحق» و تهذیب اخلاق آنچه سالک الی اللّه در سیر و سلوک بدان نیازمند است.

آغاز:

قل ضیاء الدین هواللّه الحکیم *** ساطع البرهان قیوم قدیم

بشنو از این پرده ها آواز غیب *** خواهی ار آگه شوی از راز غیب

انجام:

ای سفر کرده نگهدارت اله *** چشم بر راهیم کی آیی ز راه

مقامات الابرار، دفتر اول.

◀مدرسهٔ الحکمه

◀روضهٔ الشهدا

◀سوانح الایام

اعجاز مصطفوی

واصفی، محمد صالح فرزند میر عبداللّه (◀ کشفی ترمذی)

او در سروده های فارسی خود (کشفی) و در سروده های هندی (سبحانی) تخلص می کرده است. برادرش میر محمد مومن متخلص به (عرش) و پدرش میر عبداللّه متخلص به (وصفی)، هر سه تن سراینده و خوشنویس اند و پدرش لقب (مُشکین رقم) داشته است او از نوادگان شاه نعمت اللّه ولی است که پدرانشان به هند رفته اند. این منومه به سبب در گذشت شاعر ناتمام مانده و پس از او کامل شده است.

آغاز:

هرثنا ثابت بود اللّه را *** کرده پیدا او، گدا و شاه را

ص: ۲۸

فهرستواره ۱۵۴۹/۳-۱۵۴۸

نیز ◀ مناقب مرتضوی

اعجازنامه (خطی)

ناشناخته

حماسه دینی شیمی بر وزن مثنوی. نخستین عنوان آن «التفاوت است از غیبت به خطاب» و آخرین عنوان «گفتار در خاتمه کتاب».

فهرستواره ۱۵۴۹/۳

اعلام ماتم (حمله حسینی)

تتوی، محمد محسن، متخلص به محسن

مثنوی حماسی دینی و سوگواری در برابر حمله حیدری، حدود ۲۰۰۰ بیت است. وجه تسمیه می گوید:

چو این نامه اندوه جان می دهد *** سزد آن سرمایه غم شود...

عجب نیست گریان اگر خامه شد *** چو تاریخ یابی ز «غمنامه» شد

او ظاهراً در اندیشه سرودن مختار نامه نیز بوده است.

آغاز:

سپاس خرد صانع پاک را *** همان جان ده پیکر خاک را

فرازنده سقف نیلی سپهر *** مقرنس کن آن به شنجرف مهر

◀فهرستواره ۱۵۴۹/۳ نیز دانشنامه ج ۴ بخش دوم ۱۰۱۰و ۱۱۲۲ نیز بخش سوم همان ۲۱۹۰

◀مختارنامه قانع تتوی

ص: ۲۹

اعلان غم

قانع تتوی، میر علیشیر

رویداد کربلا به طور منظوم ساخته ۱۱۹۲

فهرستواره ۱۵۴۹/۳

افتخارنامه حیدری

آشتیانی، میرزا محمد حسن، ملقب به افتخار العلما و متخلص به صبا

منظومه ای است در جنگهای حضرت علی علیه السلام در دو بخش:

۱–غزوه هایی که حضرت رسول صلی الله علیه و اله و حضرت علی علیه السلام در آن حضور داشته اند.

۲–جنگهایی که پس از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه واله حضرت علی علیه السلام برای پیشرفت اسلام در آن شرکت کرده انـد. این کتاب، نخستین بار به عنوان حمله حیدری در سال (۱۳۱۰) ق چاپ شده است. امین الدوله در خاطرات سیاسی خود از این منظومه انتقاد می کند. سراینده در شمار دانشمندان بوده ودر سال (۱۳۷۷) ق در زاویه مقدس عظیمیه به قتل رسیده است. کتابش ۱۸۰۰۰ بیت است. آقا بزرگ تهرانی (الذریعه، جلد ۹ ،۱۱۸) می نویسد:

مثنوی افتخارنامه به نام ساختگی حمله حیدری چاپ شده است. او در نهضت مشروطه شرکت داشته و فعال بوده است.

زبدهٔ الآثار ۳۴، فهرستواره ۱۵۵۰/۳، ف – مشاء ۲۰۶/۲، نیز الذریعه ۲۵۶/۲ ، ۶۲۲/۹، ۱۱۸/۱۹، ریحانهٔ الادب ۴۸۰/۳، ف – سخنوران ۵۶۶ نیز اثر آفرینان.

امام نامه

از مردم گورالی (گجرات پنجاب پاکستان)

حماسه دینی است و از منابع کار او «روضهٔ الشهدای کاشفی و جنگنامه محمد حنفیّه است. عنوانهای امام نامه عبارت اند از: حمد، لغت، مناجات، سبب تألیف، ولادت

ص: ۳۰

امیر المومنین امام حسن علیه السلام ولادت امیرالمومنین امام حسین علیه السلام و....

آغاز:

کلید در مخزن آن حکیم *** ز بسم الله آمد به رحمان رحیم

به نام خداوند شاه جهان *** هویدا نموده زمین و آسمان

فهرستواره ۱۵۵۱/۳

امیرنامه

شایق، اکبر علی فرزند شیخ محمد

حماسه ای است دینی که به نام یکی از شاگردانش- غلام مصطفی- و به خواهش ولی محمد سروده شده است. رویدادهای مختلف، به داستان امیر حمزه مربوط است.

آغاز:

مهبان پادشاها خدایی تو راست *** خبر از سفید و سیاهی تو راست

پدیدآور هوش مستی تویی *** تو هستی و خلاق هستی تویی

فهرستواره ۱۵۵۱/۳

امین الانبیا

رضاخان،؟

حماسه ای به نظم و به نثر در زندگی پیامبر صلی الله علیه و اله ویاران و خاندان ایشان است. آغاز آن در صفت توحید:

به نام خداوند عرش مجید *** به هر بنده اَقربَ ز حبَل الورید

زعرش برین تا شرّیِ نژند *** ز قعر زمین تا به عرش بلند....

فهرستواره ۱۵۵۱/۳

ص: ۳۱

انبیا نامه

عیانی شبستری، ابواسحاق ابراهیم

تاریخ پیامبران پیش از اسلام و پیامبر اسلام صله الله علیه و اله که به تقلید از شاهنانه به نظم آمده است استوری می گوید: تاریخ سرودن شناخته نیست، شاید به روزگار غازان خان سروده شده باشد

فهرستواره ۱۵۵۲/۳

انبیانامه (قصص الانبیا)

انبیانامه (قصص الانبیا)

ناشناخته (از سده دهم)

منظومه ای است حماسی و دینی در سر گذشت پیامبران پیش از اسلام و پیامبر اسلام صلی الله علیه و اله

آغاز:

الهی به دل، کامم از خامه ده *** نوای دل، انبیا نامه ده

فهرستواره ۱۵۵۲/۳

انبیانامه

انیس القلوب

انیس القلوب (انبیا نامه)

انوی گرجستانی، برهان الدین ابو نصربن مسعود (۵۳۸- ۶۰۸ ه . ق)

منظومه ای است تاریخی - دینی در شش دفتر از آدم به بعد که انوری گرجستانی در (۶۰۸ ق) سروده و در آغاز آن عزالدین کیکاوس را ستوده است. سراینده از تولد خود در آنی - حدود سال ۵۳۸- و از اسارات خویش - در سال ۵۵۶- یاری کند. نظم انبیا نامه را به دستور حکیم محمود انجام داده است.

ص: ۳۲

گفتار مینوی، مجله دانشکده ادبیات تهران سال ۸ شماره ۳

ف – مشترک ۲۶۵۳

انقامیه

شاهرودی، طفان شاه قمی فرزند نظام (قرن نهم قمری)

که به نام ابوالغازی سلطان حسین میرزا با یقرا سروده است. از حماسه های دینی است در داستان ضریر خزاعی و کین جویی او از ستمگران رویداد کربلا، سروده محرم (۸۸۴ قمری).

آغاز:

به نام خداوند فرد کریم *** خدایی که بخشنده است ورحیم

فهرستواره ۱۵۵۲/۳

باغ فردوس

الهامی کرمانشاهی، احمد فرزند رستم

مجموعه سروده هایی است در حوادث کربلا به نام حسام السلطنه، والی کرمانشاه در ۳۰۰۰ بیت. این مجموعه اول در سال (۱۳۲۷ ش) و بار دیگر در سال (۱۳۳۶ ش) در کرمانشاه چاپ شده است.

آغاز:

به یکتا جهان داور داد راست *** نیایش روا، ستایش سزاست

ف– مشترک ۳۶۵۵، ف مشار ۴۴۴/۱، ف– سخنوران ۵۵

فهرستواره ۱۵۵۷/۳

بزم محبت

باقرزاده، علی متخلص به بقا

استاد باقر زاده از شاعران توانای خراسان و اصلاً اهل یزد است که آثار زیادی به نظم

ص: ۳۳

و نثر چاپ کرده است. بزم محبت (مدایح و مراثی) مجموعه ای از اشـعار دینی سـراینده و کلمات ائمه اطهار علیه السلام است که از خرداد ۱۳۳۲ ه . ش تا بهمن ۱۳۸۱ ه . ش را در بر می گیرد. از جمله این اشعار است:

بس که دل داشت آرزوی حسین *** عشق ما را کشید سوی حسین

چون رسیدم به سرزمین عراق *** بر مشامم رسید بوی حسین

داشت در کربلا به وجه حسن *** جلوه ها آفتاب روی حسین

بود چون مه برابر خورشید *** قبر عباس رو به روی حسین

سرنهادم بر آستان حبیب *** دیده سودم به خاک کوی حسین

سر کجا بود لاله ای خونین *** یاد آوردم از گلوی حسین....

یک زمان جان دردمند «بقا» *** نیست خالی ز گفتگوی حسین

صص ۲۱-۲۲س

بهجة المباهج

سبزواری بیهقی شیعی، حسن فرزند حسین (سده هشتم قمری)

حماسه دینی است در قالب مثنوی در احوال و معجزات پیامبر صلی الله علیه و اله و خاندان ایشان

آغاز:

الهی از دل من بند بردار *** مرا در بند چون و چند مگذار

الهی ساز آسان مشکلم را *** نما راهی به ملک جان دلم را

فهرستواره ۱۵۶۳/۳ ، ف-آستان قدس ۹۱

بهجة المباهج

حیرتی تونی مشهور به مروی، تقی الدین محمد (مقتول در ۹۶۱ یا ۹۶۲ یا ۹۷۰)

◀ کتب معجزات از حیرتی تونی

ص: ۳۴

بهجة المومنين

نایینی، میرزا عبدالرحیم

حماسه دینی منظوم، حدود ۴۰۰۰ بیت، در کینه جویی مختار ابی عبیده ثقفی از کوفیان و چگونگی رسیدن وی به زعامت کوفه وکشتن آنانی که با حضرت امام حسین علیه السلام جنگ نمودند.

آغاز:

به نام خداوند حی قدیر *** حکیم و علیم و سمیع و بصیر

فهرستواره ۱۵۶۳/۳

بهجت نامه

شعری اصفهانی، میرزا طاهر

منظومه ای حماسی و دینی است در شش دفتر. در پایان منظومه، اشعاری در سوگ ناصرالدین شاه آمده است.

آغاز:

سپاس گویمت ای خالق زمین و زمان *** بود ز رنج دو کون از توام امید امان

فهرستواره ۱۵۶۳/۳

بیان حقایق احوال سید المرسلین مصطفی صلی الله علیه واله

اردستانی، پیر جمال

مثنوی است با بندهایی به نثر در سر گذشت پیامبر صلی الله علیه واله به روش عرفانی، برای نمونه نشان دادن به عارفان، برخی از نسخه ها این بخشها را دارد: ۱-مصباح الارواح سروده ۸۶۸، ۲-احکام المحبین ،۳-نهایة المحبة ،۴-بدایة الحکمه ،۵-هدایة المعرفة، ۶-فتح الابواب، ۷-شرح الواصلین.

فهرستواره ۱۵۶۴/۳

ص: ۳۵

پیام

میرزازاده، نعمت (م. آرزم)

منظومه ای در بعثت حضرت رسول صلی الله علیه واله و رویدادها و غزوه های پیامبر صلی الله علیه واله است که در اقتراح حسینیه ارشاد بهترین منظومه شناخته شده است. این منظومه چند بار چاپ شده؛ چاپ های اول و دوم به ترتیب در سالهای ۱۳۴۷ و ۱۳۴۹ به وسیله انتشارات رز در تهران بوده است. گوینده، کتاب را «به آن که در خواب فرمود بگو» اهدا کرده است.

آغاز:

بخوان به نام خدایت که آفرید بشر *** طنین فکند ندا نیمه شب به کوه و کمر

سکوت بود و شبی همگون و مکه به خواب *** «حرا» ستاده چنان قامت نیاز بشر

درون غار حرا خلوت شکفتن راز *** به روی بستر اندیشه داشت مردی سر

انجام:

مگر به دامن قرآن زنیم چنگ نیاز *** که او کشاندمان زین ظلام شوم به در

سزد که پیکر اسلام جمله گردد دست *** بزرگ دستی و در جنگ گیرد این دفتر

فراز روی نگه دارد و بجوید راه *** که مستشار امین نیست ز او کسی بهتر

میرزازاده این منظومه را در ۱۳ بند سروده است.

پیغامبرنامه

پانی پتی، ملاسعدالله مسیح (سروده ۱۰۵۰ ق)

سرگذشت منظوم پیامبر اسلام صلی الله علیه واله است در قالب مثنوی.

آغاز:

به بسم الله آغاز هر کار کن *** سرانجام توحید دادار کن

فهرستوار ۶/۳ - ۱۵۶۵

ص: ۳۶

تا به سرچشمه کوثر، فاطمه علیه السلام

سالک، محمد تقی، متخلص به پویا (تولد ۱۳۱۸ ه . ش)

سروده ای در ۱۰۰بیت که سوگواره حضرت فاطمه زهرا علیه السلام است. این منظومه و منظومه همراه با امیر المومنین علی علیه السلام در مجموعه ای به نام تا به سرچشمه کوثر، در مشهد چاپ شده است.

آغاز:

بار دیگر نی حکایت می کند *** از حدیث دل، روایت می کند

تا زند بر جمع مشتاقان صدا *** و اندر آید سر خوشانه، در نوا

نالد و گوید ز روی اشتیاق *** نیست اندر سینه ام سوز فراق

انجام:

می دهم پایان پی آغاز کار *** یاوری خواهم ز لطف کردگار

سالکان را، راه او پر نور باد *** سینه «پویا» از او مسرور باد

محمد تقی سالک سراینده منظومه ها، در سال ۱۳۱۸ شمسی در خانواده ای سخنور در خوسف متولد شد. تحصیلات خود را تا مقطع کارشناسی زبان وادبیات فارسی در بیرجند و مشهد گذراند و تا سال ۱۳۷۴ در دبستانها و دبیرستانهای مشهد به تدریس اشتغال داشت. از آن پس نیز با پژوهش ونوشتن مقاله ها با اداره کل اوقاف خراسان رضوی همکاری دارد. بهنیا، محمدرضا، بیرجند، نگین کویر ۶۵۶

◄همراه امیر المومنین علی علیه السلام تا...

تاریخ اسلام

ناشناخته

مثنوی منظومی است با عنوان «فرستادن آن جناب [پیغمبر صلی الله علیه و اله]، جمعی از اصحاب را به رفاقت جعفر طیّار»

ص: ۳۷

آغاز:

از آن جمله بد جعفر نامور *** از آتش فرستاد خیر البشر

و آخرین عنوان آن«وداع سید انبیا، اهل بیت را و سپردن اسرار ربانی به شاه اولیا و رحلت فرمودن از عالم فانی به سرای جاودانی» است.

انجام:

پس آل عبا را به حسن خطاب *** طلب کرد بهر وداع آن جناب

فهرستواره ۱۵۶۹/۳

تاریخ رشیدی

کاشی، حسن (احتمالاً)

◀تاریخ محمدی

۱-کاشی، حسن (احتمالاً)

مثنوی حماسی در سرگذشت دوازده امام که پس از یک رنجوری دو سه ماهه درشهرهای واسط و حله وبغداد از ماه رمضان (ذال وجی ۷۰۸) در شصت سالگی به نام جهان محمد الجایتو سروده است. هر دو نام در آن یاد شده:

قاضی که نظام نام دارد *** شیرین شکرش کلام دارد

آغاز:

آفرین خدای یزدان را *** که به فضل آفرید گیهان را

فهرستواره ۱۵۷۴/۳، ف- مشترک ۲۷۰۴

۲-تاریخ محمدی

سراینده ظاهراً از ترکان فارسی سرا باشد

ص: ۳۸

زایچه و مرگ پیامبر صلی الله علیه و اله و امامان علیه السلام با نام و نژاد و لقب و زادگاه و جای دفنشان. نام منظومه را یاد کرده است:

چون ساختی آن زمان تمامش *** تاریخ محمدی به نامش

آغاز:

آغاز سخن به نام یزدان *** روزی ده انس و خالق جان

ف- مشترک ۲۷۰۴، فهرستواره ۱۵۷۴/۳

تازیان نامه پارسی

خوسفی، محمدبن محمد ابن حسام

گزیده ای از خاوران نامه ابن حسام خوسفی در ۵۰۰۰ بیت که حمید الله مرادی آن را تصحیح و انتخاب کرده و مرکز نشر دانشگاهی در سال ۱۳۸۲ کتاب را منتشر کرده است.

آغاز:

نخستین بدین نامه دلگشای *** سخن نقش بستم به نام خدای

خداوند هوش و خداوند جان *** خداوند بخشنده مهربان

انجام:

چو خفتم به نام تو در خاک خوش *** به نام تو بر من بود خاک خوش

چو خوابم به نام تو باشد مگر *** به نام تو بردارم از خواب سر

حمیدالله مرادی، تازیان نامه پارسی ۴۳و ۳۱۹

تجوید

ابن عماد

منظومه (نستعلیق، محمد مقیم همدانی)

ف- آستان قدس ۱۰۵

ص: ۳۹

تجوید

قاری، سید ابوالقاسم

قواعد و شرایط آن را به نظم آورده است.

ف- آستان قدس ۱۰۵

تجوید

ناشناخته

منظوم

ف-آستان قدس ۱۰۵

تحفه رسولیه

قصوری، غلام محیی الدین

مثنوی دینی در سیرت و معجزات و زندگی پیامبر صلی الله علیه واله به نام «تحفه رسولیه» که به پیروی از مخزن الاسرار نظامی در سال ۱۲۳۴ (با ماده تاریخ «رشد لفظ جراغکی») سروده شده است. این منظومه در ۲۴ مقاله همراه با حکایتهایی دلپذیر است. در وجه تسمیه مثنوی گوید:

گشت به نیکی چو سرانجام او *** «تحفه رسولیه» شده نام او

گشت پدید این گهر آبدار *** در سنه الف و دوصد، سی و چهار

ناظم این سلک جواهر یقین *** هست غلام ملک محیی الدین

این منظومه بارها چاپ شده است.

فهرستواره ۱۵۷۷-۸/۳، ف- مشار ۱۲۰۵/۱

تخمیس قصیده بُرده

نحیفی، سلیمان بن عبدالرحمان

ص: ۴۰

متن از ابو عبدالله محمد توصیری (قرن هفتم)

در ستایش پیامبر صلی الله علیه واله با دیباچه ای به نثر.

آغاز:

دلا چه شد که همی دیده ام تو را به غمی *** همیشه کار تو آه وانین دم به دمی

ف- مشترک ۲۷۲۲، هدیهٔ العارفین ۴۰۴/۱

تذكرة المرانی

فاتحی اصفهانی، میر علی رضا (۱۲۸۹ ش) ملقب به محمد شفیعی و متخلص به فاتحی فرزند محمد حسین مشهور به گل و بلبل.

منظومه ای در مرثیه اهل بیت. (خطی)

فهرستواره ۱۵۸۴/۳

ترجمه حدیث کساء

بدایع نگار سود خبری خراسانی، فضل الله فرزند ملاداود

منظومه ای با عنوان کسائیه که در سال ۱۳۲۲ قمری در مشهد چاپ شده است.

فهرستواره ۱۵۸۶/۳، ف-مشار ۱۲۸۶/۱

ترجمه حدیث کساء

مشرق مازندرانی، رضاقلی ابوالمکارم فرزند میرزا بزرگ نوری

منظومه، در سال ۱۳۱۵ قمری در تهران چاپ سنگی شده است.

فهرستواره ۱۵۸۶/۳ ، ف- مشار ۱۲۸۶/۱

ترجمه قصیده ای در ستایش پیامبر صلی الله علیه و اله

ناشناخته

به نام شاه سلطان حسین صفوی (قرن دوازدهم)

ص: ۴۱

آغاز:

چون که در نعت و ثنای نور ایزد مصطفی *** آن صفا بخشای نز هتگاه علم انبیا

ف-مشترک ۲۷۲۴/۵

ترجمه قصیده برده

جنید شیرازی، معین الدوله ابوالقاسم فرزند بهرام

منظومه ای از سده هشتم

ف-مشترک ۲۷۳۳، ف-سخنوران ۱۳۸

ترجمه قصیده بُرده

حافظ شرف، محمد

ترجمه منظوم از متن بوصیری که در سال ۸۱۰ ه . ق به پایان رسیده است:

چون ز هجرت هشتصد و ده سال تازی رفته بود *** اتفاق افتاد نظم فارسی اندر رقم

بنده مداح رسولم شهرتم حافظ شرف *** نام من باشد محمد، من محمد چاکرم

آغاز:

ای ز یاد صحبت یارانت اندر ذِی سَلَم *** اشک چشم آمیختی با خون روان گشته به هم

ف-مشترک ۲۷۲۳

ترجمه قصیده بُرده

علال، فرزند عادل حافظ

متن از ابو عبدالله محمد بوصیری

ص: ۴۲

ترجمه منظوم قصیده برده که در سال ۱۹۰۰ ه . ق به پایان رسیده است.

ف-مشترک ۲۷۲۳

ترجمه قصیده بُرده

ترجمه از محیی الدین محمد

متن از بوصیری که درسال ۷۷۹ قمری سروده شده است.

بود تاریخ عرب در هفتصد و هفتاد و نه *** کاین قصیده هم به نظم فارسی شد منتظم

بنده مداح رسولم خادم اولاد او *** بس بود این دولت از کرم (...)

نام من باشد محمد محیی الدین لقب *** هم ز هم نامی او باشد امید (...)

ف-مشترک ۲۷۲۴ قس: ترجمه حافظ شرف

ترجمه قصیده برده

ناشناخته

آغاز:

برابر سروده حافظ شرف، محمد

انجام:

اهل علم و اهل حلم و اهل تقوا و کرم

گویا از محمد شریفا

ف-مشترک ۲۷۲۴

ترجمه قصیده عینیه

قمی، محمد رضا فرزند محمد رضا فرزند محمد اسماعیل قمی، زاده مشهد

متن از سید حمیری ابوهاشم اسماعیل (در گذشته ۱۷۳ قمری).

منظومه ای در ستایش حضرت علی علیه السلام بر پایه قصیده عینیه.

ص: ۴۳

آغاز:

داشت جایی، ام عمر واندر، لوا *** مانده آثار کهن از وی به جا

ف-مشترک ۲۷۲۴

ترجمه كشف الغمه

ناشناخته

آغاز:

ای طرازنده بهارستان *** وای نگارنده نگارستان

فهرستواره ۱۵۹۳/۳، بلوشه ۲۲۹/۱

ترجمه مناجات

ناشناخته

متن منسوب به حضرت علی علیه السلام همراه با شرح خطبهٔ البیان که هر بیت آن به یک بیت فارسی برگردانده شده است.

◀شرح مناجات حقیری

تسبيح كربلا

نديم مشهدی، زکی

مثنوی است در ۴۵۷۰ بیت پیرامون داستان کربلا و ریشه های تاریخی آن که پس از برگشت از سفر نخستین خود در سپاهان آغاز کرده و در نجف ۱۱۵۸ (=فیض سحر) به انجام رسانده است.

چون قلم می کشم الف از آه *** مددم کرد بای بسم الله

ف-مشترک ۸-۲۷۲۷، ف-سخنوران ۵۹۸

فهرستواره ۱۵۹۹/۳

ص: ۴۴

تفسیر سوره بقره

طبسی تونی؛ نور علیشاه (م ۱۲۱۲۲) در قالب مثنوی

آغاز:

ای آن که به جز تو نیست هستی *** دارد ز تو هست ونیست هستی

ف-۲۷۲۸

جامع المعجزات

مسکین گجراتی، محمد حسن فرزند عبدالرسول

حماسه دینی است در معجزات وسیرت پیامبر صلی الله علیه واله. ترجمه «جامع المعجزات» محمد واع زهادی که به زبان عربی بوده است.

آغاز:

الهی از نسیم صبح جاوید *** به خندان غنچه گلزار امید

طراوت بخش از فیض بهارش *** که باشد سبز بخت آن سبزه زارش

فهرستواره ۱۶۰۳/۳

جام گیتی نما

فروشانی، ملامحمد علی

مثنوی حماسی است در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه واله و در آن از «حمله حیدری» و«یعسوب نامه» یاد شده است. این مثنوی به سال ۱۳۷۷ قمری در تهران چاپ شده است.

آغاز:

نخستین چو گردید جاری قلم *** به نام جهان آفرین زد رقم

ف-مشترک ۲۷۳۸، قس: سراج الصدور از محمد حسن فقیر (ف - مشترک ۲۹۰۷)

ص: ۴۵

و سروده واقفا با عنوان «جام گیتی نما».

فهرستواره ۱۶۰۴/۳

جام گیتی نما

از واقفا

حماسه ای دینی است در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه و اله که در قالب مثنوی سروده شده است. نام سراینده چنین آمده است:

بگو واقفا کیست این مقتدا *** که از را شمرده است نعت خدا

در این منظومه از «حمله حیدری» و«یعسوب نامه» یاد شده است.

نام منظومه در بیت زیر آمده است:

کنم نام آن جام گیتی نما *** نمایم در آن حال ارض و سما

آغاز آن برابر جام گیتی نمای محمد علی فروشانی است و بیت دوم

چو تهلیل بنوشت نام خدا *** ز دهشت زبان قلم شد دو تا

ف- مشترک ۲۷۳۸، فهرستواره ۱۶۰۴/۳

جام گیتی نما

ناشناخته

حماسه ای دینی در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه و اله که در رجب ۱۲۰۰ سروده شده است.

از جمله ابیات آن است:

رساندم به اتمام این جام را *** نمودم چو شکر ز خود کام را

به ماه رجب در هزار و دویست *** حسابش به نزد خلایق جلی است

نیز نک: جام جهان نما از فروشانی.

ف-مشترک ۲۷۳۸، فهرستواره ۱۶۰۴/۳

ص: ۴۶

جام گیتی نما

خوانساری، محمد بن اسماعیل

مثنوی در غزوات رسول اکرم صلی الله علیه واله

تهران ۱۳۰۳ ق چاپ سنگی

ف-مشار ۱۰۰۵، فهرستواره ۱۶۰۴/۳

جامع المناقب

ناشناخته

مجموعه قصیده هایی است در ستایش ائمه در چهارده باب (خطی) که از باب هشتم در ستایش حضرت باقر علیه السلام آغاز در باب چهاردهم در ستایش امام حسن عسگری علیه السلام ختم می شود. یک نسخه در مجلس دارد که ۶۲۸ صفحه ۱۴ سطری است.

ف-مشترک ۲۷۳۸/۹، فهرستواره ۱۶۰۳/۳

جامع الولایت

ناشناخته

در غزوات و حالات شاه ولایت. (خطی)

ف-مشترک ۲۷۳۹، فهرستواره ۱۶۰۳/۳

جبر و اختیار

مسیحای کاشانی، حکیم رکنا

مثنوی فلسفی است.

آغاز:

داستانی دارم از خیر البشر *** تا چه فرموده است اندر خیر وشر

ص: ۴۷

انجام:

ظلم کردن از خدا نبود روا *** عدل او ما راست در غمها دوا

ف-مشترک ۲۷۳۹

جذبه حیدری

حسینی، میرزا ابوطالب

تاریخ سرودن آن پیرامون ۱۰۷۷ تا ۱۱۰۵ ه . ق ودنباله حمله حیدری است. جنگ جمل وصفین و نهروان وسرگذشت حضرت علی علیه السلام را در قالب مثنوی در ۵۱۰۰ بیت سروده است. سراینده از خود به نام ابوطالب نام می برد.

آغاز:

به نام خدا می کنم حمد، وا *** چه نام بزرگ است نام خدا

جهان داوری را ستایش سزاست *** کش این هفت لشکر به زیر لواست

فهرستواره ۱۶۰۵/۳

جذبه حیدری

احسن بنگالی، عبدالعلی خان

دنباله حمله حیدری است که از ۱۱۴۳ تا ۱۱۵۱ ه . ق به نام اسد جنگ غازی سروده است.

آغاز:

به نام خداوند عرش مجید *** که از امر کن کرد عالم پدید

گفتار گلچین درباره ۵۴ اثر حماسی-دینی

ف-مشترک ۲۷۳۹، فهرستواره ۱۶۰۵/۳

دانشنامه فارسی ج ۴ بخش ۲ ص ۲۵ - یا و ۱۱

جنگ المناقب

جرس، مهدی

ص: ۴۸

در هامش دیوان جودی خراسانی

در تهران سال ۱۳۰۲ قمری چاپ شده است.

ف- مشار ۱۰۶۵، فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ المناقب

همدانی، عبدالغفار

سروده قرن چهاردهم که در هامش دیوان جودی خراسانی چاپ شده است.

ف-مشار ۱۰۶۵ نیز ۱۵۹۴/۲، فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ مناقب

ناشناخته

این منظومه در سال ۱۲۷۸ ه . ق با قطع رقعی در ۳۱۹ صفحه در تهران چاپ سنگی شده است.

ف-مشار ۱۰۶۵

جنگ نامه

ناشناخته

حماسه دینی منظوم، نخستین عنوان: رفتن حضرت امیر... سوی هفت حصار.

فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ نامه

ناشناخته

خان عالی، محمد نعمت ملقب به مقرب الخاقان و دانشمند خان (۱۱۲۱ ق . م) بارها در هند چاپ شده است.

ف-مشار ۱۰۶۵

ص: ۴۹

جنگ نامه

صوفی، احمدخان

در هند چاپ شده است.

ف-مشار ۱۰۶۵

جنگ نامه

ناشناخته

بارها در هند چاپ شده است.

ف-مشار ۱۰۶۵

جنگ نامه

ناشناخته

همراه داستان محمد حنفیّه. بخشی از یک حماسه دینی است که با غزوه بدر آغاز می شود. خواب دیدن عایشه، جنگ خیبر، جلای وطن نمودن یهودیان و دیگر وقایع را به نظم آورده است:

آغاز:

کنون سامعان را خبر می کنم *** که من غزوه بدر سر می کنم

چنین گفت آن مرد تاریخ دان *** که گشتند فیروز چون مومنان...

ف-مشترک ۲۷۴۷/۴، فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ نامه

هزار جریبی، طوفان

از حماسه های دینی و داستان فتح خیبر است که برای صالح نامی سروده شده است.

ص: ۵۰

آغاز:

بیا ساقی ای ملک جان را سروش *** که برده خمار از سرم عقل و هوش

انجام در نسخه مشهد:

ببین روز محشر به احوال او *** ببخشش به پیغمبر و آل او

ف-مشترک ۲۷۴۷، فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ نامه آتشی

آتشی که سلمی، سلیمی، عبدی و قاسم تخلص کرده است.

مثنویها و قصیده هایی است در گزارش جنگهای حضرت علی علیه السلام و ستایش امامان متعلق به نیمه دوم سده دوازدهم که در رجب ۱۱۸۸ ه . ق سروده شده است.

ف-مشترک ۸-۲۷۴۷، فهرستواره ۱۶۰۹/۳

جنگ نامه خامس آل عبا علیه السلام

شعاع

به گواهی این دو بیت:

خدایا اگر هست تاب قبول *** عطا کن چنانش شعاع وصول

شعاعش به عرش الهی رسد *** ز مه پرتوش تا به ماهی رسد

منظومه ای است در بحر متقارب در توصیف رویدادهای کربلا در ۲۰۰۰ بیت که بر پایه ماده تاریخ پایانی آن در سال ۱۱۷۰ ه . ق به انجام رسیده است.

آغاز:

به نام خداوند بسیار بخش *** خرد بخش و دین بخش و دینار بخش

همه کار دنیا و دین کردگار *** از این هر سه نعمت نمود آشکار

این دو بیت از باذل است و در آغاز حمله حیدری آمده است.

ف-مشترک ۲۷۴۸، فهرستواره ۱۶۱۱/۳

ص: ۵۱

جنگ نامه محمد امین

رام چند (سروده ۱۰۸۳ ق)

در پایان آن آمده است:

ز تاریخ سنه چو پرسی زمن *** ثمانین و سه الف بود سن

ز ماه محرم به روز نخست *** به باغ جنان چون گل تازه رست

به من گفت هاتف که ای رام چند *** تو این قصه را نظم کن دلپسند

آغاز:

زهی قدرت پاک پروردگار *** که در کُن فکُن کرد جهان آشکار

سما تا سمک این همه خشک وتر *** به یک طرفهٔ العین شد جلوه گر

فهرستواره۱۶۱۱/۳ نیز دانشنامه فارسی ۴/بخش ۲

جنگ نامه محمد حنفیه

تر طوسی، ابوطاهر علی فرزند اسماعیل

مثنوی حماسی-دینی است در جنگهای محمد حنفیّه. آغاز مقدمه به نثر. بعد از حمد و سپاس بی قیاس مر خالق جن و ناس را که میان حق و باطل...

ف-مشترک ۲۷۴۸، فهرستواره ۱۶۱۰/۳، ف-۱۵۹۵/۲

جنگ نامه حضرت علی علیه السلام

ناشناخته

شاید بخشی از یک حماسه دینی بزرگ تر باشد که با عنوان «پس از برگشت پیامبر از جنگ «قریضه» و سرگردانی سپاهیان وتوسل آنان به پیامبر و توسل ایشان به شیر خدا» آغاز می گردد:

ص: ۵۲

آغاز:

کنون ای خردمند فرخ روان *** شنو تا بگویم یکی داستان

فهرستواره ۱۶۱۰/۳

جنگ نامه خیبر

ترابی، مهدی

حماسه دینی در غزای خیبر و فتح حضرت امیر علیه السلام.

فهرستواره ۱۶۱۱/۳

جنگ نامه هاشم

ناشناخته.

حماسه ای دینی است که در آن «مکـد» با ۱۰۰۰۰۰ سپاه آهنگ مدینه می کند و در مرغزارهای کنار شـهر پنهان می شود. پیامبر از اصـحاب گوشت شـکار می خواهـد، [هـاشم] (هـاتم،حاتم) داوطلب می شود. اما در بیشه های اطراف به شـهادت می رسـد، سـپس حضرت علی علیه السلام در جستجوی او به سپاه دشمن بر می خورد و «مکد» را می کشد.

سراینده منظومه، درباره هاشم می گوید:

که بود ابن عم رسول خدا *** جوان نکو منظر و خوش لقا

فهرستواره ۱۶۱۲/۳

جواهر الولایه

واصف سلماسی، محمد باقر فرزند زین العابدین (زنده در ۱۲۹۳)

منظومه دینی است در معجزات پیامبر صـلی الله علیه و اله و مصائب خاندان ایشان به فارسـی و ترکی. در ذریعه و فرهنگ سـخنوران واژه «واصف» یاد نشده است و نیز در ۵۴ اثر حماسی دینی از گلچین معانی.

ص: ۵۳

آغاز:

خدا راست حمد و پسندیدگی *** جز او را نشاید پرستندگی

ف-مشترک ۲۷۴۹، فهرستواره ۱۶۱۳/۳

جودی

جودی خراسانی، عبدالجواد

دیوان او به نام «الدرالمنثور» مجموعه سروده هایی در سوگواری است که چند بار چاپ شده است.

فهرستواره ۱۶۱۶/۳، ف-مشار ۲۲۸۲/۲ (نشانی ۱۵ چاپ را داده است)

جوهر ذات=جواهر ذات

عطار تونی، (سده نهم)

که به نام عطار نیشابوری به چاپ رسیده است.

مثنوی دینی است در دو بخش، بخش یکم حدود ۱۲۴۰۰ بیت در داستانهایی از آدم و حوّا، یوسف و زلیخا وتأویل عرفانی آن داستانها. بخش دوم پیرامون ۱۱۶۰۰ بیت که درباره سراینده آمده است.

اصل من از تون ولی شاپور جای *** باشدم در مشهد سلطان سرای

آغاز:

به نام آن که نور جسم وجان است *** خدای آشکار از نهان است

ف-مشترک ۲۷۵۰، ف- مشار ۱۰۷۹به نام عطار نیشابوری

چهارده گنج

عابد اصفهانی، زین العابدین

فهرستواره ۱۶۱۳/۳

◀روضهٔ المومنین، فهرستواره ۱۶۶۷/۳

ص: ۵۴

چهل حدیث

جامی، نور الدین عبدالرحمان

ترجمه منظوم

ف-آستان قدست۱۸۲

چهل حدیث

هروی، سیف الدین

ترجمه منظوم

ف-آستان قدس ۱۸۲

حدیث کسای منظوم

خاموش یزدی، میرزا علی خان

آغاز:

باز طبعم بردباری می کند *** بهر یاری بی قراری می کند

ف-مشترك ۲۷۶۱، ف-سخنوران۱۸۴، فهرستواره ۱۶۱۵/۳

حدیث کسا

خسروی، میرزا علی محمد متخلص به ناصح

سال ۱۳۱۴ شمسی در قطع رقمی و در ۶ صفحه، به صورت سربی چاپ شده است.

ف-مشار۱۱۵۷

حدیث کسا

سائل خوئی، حاج حسینعلی بی محمد تقی

ص: ۵۵

(بالبشارة الاحبّاء در یک جلد)

ایران ۱۳۲۱ ق سنگی، خشتی در ۱۵۷ صفحه

ف- مشار ۱۱۵۷

حدیقة الشیعه

ناشناخته

منظومه در مناقب و معجزات و سوگواری امامان.

فهرستواره ۱۶۱۶/۳

حربه حسینی

ناشناخته (احتمالاً حسینی)

حمله حیدر، دنباله حمله حیدری باذل:

◄حربه حیدری، کرم

فهرستواره ۱۶۱۷/۳

حربه حیدری

اصفهانی، میرزا ابوطالب حماسه دینی است در جنگهای حضرت علی علیه السلام (خطی)

سروده ۱۱۲۵ ق.

فهرستواره ۱۶۱۷/۳

حربه حیدری

آزاده، صادق

حماسه دینی منظوم (خطی)

فهرستواره ۱۶۱۷/۳

ص: ۵۶

حربه حیدری: یا حمله حسینی

حسینی واسطی، میر تراب علی

حماسه دینی به نظم

فهرستواره ۱۶۱۷/۳

حربه حیدری

ناشناخته

که حمله حیدری باذل را دنبال کرده است:

به یک مصرع باذل خوش کلام *** سخن مختصر کرده ام والسلام

آغاز:

گشایم زبان را به نام خدا *** کزو شد زبانم سخن آشنا

رحیم است و رحمان و پروردگار *** کریم است دادار روز شمار

فهرستواره ۱۶۱۷/۳

حربه حیدری

کرم

دست نویس کتابخانه سالار جنگ به شماره ۱۸۵/A/NM از شعری با تخلص کرم، به پیروی از حمله حیدری باذل که در فاصله ۱۱۳۵-۱۱۵۰ ق به نظم در آمده است.

دانشنامه ادب فارسی ج ۴ بخش ۲

◄حربه حیدری، ناشناخته، فهرستواره ۱۶۱۷/۳

حزن المومنین فی مراثی ختم المرسلین...

اسدی کاظمی، شیخ محمد علی

ص: ۵۷

اسدی در هندوستان می زیسته و منظومه خود را به نام سلطان امجد شاه در ۸۰ یا ۸۶ مجلس سروده است.

(احتمالاً در هند چاپ شده است)

فهرستواره ۱۶۱۸/۳

حقایق

راجی، ابوالقاسم فرزند علی اکبر بیدآبادی

تاریخ محمدی، حقایق ناصری از سراینده ای با تخلص راجی، نام او ابوالقاسم فرزند علی اکبر بیدآبادی آمده است.

به احتمال، او همان بمانعلی کرمانی سراینده حمله حیدری باشد که حماسه ای است دینی در تاریخ پیامبر صلی الله علیه و اله تا مرگ آن حضرت، در ۳۵۳- جای دیگر ۲۹۱- عنوان که به سال ۱۲۷۰ قمری سروده شده است.

آغاز:

حقایق شناسان ز راه هدی *** گشایند دفتر به نام خدا

فهرستواره ۱۶۱۹/۳

حقایق ناصری

راجی، ابولقاسم بید آبادی

فهرستواره ۱۶۲۰/۳

◄حقایق، سروده راجی

حقایق المناقب

منظوم، که منتخبی از آن به وسیله ادیب عنقا، جلال الدین علی ابوالفضل در ۱۳۳۲ قمری

ص: ۵۸

در تهران به صورت چاپ سنگی انتشار یافته است.

◀منتخب از حقایق المناقب

حقیقت نامه

حسینی مرندی، میرزا جهانگیر متخلص به ضیایی (ناظم الملک)

مثنوی منظوم از وصایای حضرت امیرالمومنین علیه السلام به امام حسن علیه السلام در استانبول و ایران چند بار چاپ شده است.

آغاز:

به نام آن که ما را هوش داده *** ز راه گوش جان را نوش داده

به حکمت صد هزاران گوهر نغز *** به هر جانی ودیعت داده در مغز

انجام:

به ماه ذی حج آخر روز تشرین *** هزار و سیصد افزون تسع و عشرین

به پایان آمد این دستور دانا *** به فضل حی قیوم توانا

سخنوران نامی معاصر ۲۳۷۶/۴، از علی آموز اخلاص عمل، ص ۲۰۵

فرهنگ معین.

حکایت رسول

ناشناخته

حماسه دینی است در زندگی حضرت رسول صلی الله علیه واله.

ف-مشترک ۲۷۷۳

حکایت ها در شهادت

ناشناخته

◀۲-روضه خوانی

فهرستواره ۱۶۶۱/۳

ص: ۵۹

حماسه کربلا

فراشری، نعیم

شاعر پارسی گوی آلبانی، (قرن نوزدهم، ۱۸۴۶ میلادی)

مجموعه ای است با عنوان کربلا ـ از زبان فرشته ای که از جانب خداوند به زمین آمده و داستان فاجعه آمیز کربلا را برای شاعر توصیف می کند. در این منظومه حماسی-مذهبی، نعیم، شهادت امام حسین علیه السلام و فداکاریهای عباس بن علی علیه السلام و سایر شهدا را می ستاید وآنها را مظاهر نور حق وحقیقت می داند. در مقابل خاندان ابوسفیان و آل مروان را از پیروان اهریمن و شیطان می شمارد.

گلشنی، عبدالکریم نعیم فراشری شاعر پارسی گوی آلبانی، مجله فرد وکوشش شماره های۱۱-۱۲ ص ۵۱-۵۰ نیز ادبیات فارسی در آسیای صغیر.

حمله حسینی(خطی)

رضوی

درباره رویداد کربلاست و در ۱۲۷۰ قمری سروده شده و نسخه ای از آن در کتابخانه بانکیپور نگهداری می شود.

دانشنامه ادب فارسی ج ۴ بخش ۲ ص ۱۰۱۰

حمله حیدری

آزاد کشمیری، میرزا ارجمند فرزند عبدالغنی (در گذشته ۱۱۳۴)

او و ابوطالب فندرسکی کار میرزا رفیع باذل را دنبال کرده اند. آزاد این منظومه را در سال ۱۱۳۱ به خواهش فخرالدین محمدخان پسر عمومی باذل سروده است. این منظومه چاپ شده است.

ص: ۶۰

آغاز:

ثنایی که سر دفتر نامه هاست *** خداوند لوح و قلم را سزاست

ف-مشترك ۲۷۷۴، ف-سخنوران ۴،فهرستواره ۱۶۲۶/۳

حمله حیدری

باذل مشهدی، میرزا محمد رفیع فرزند محمد مشهدی شاه جهان آبادی. صاحب تذکره سرخوش می نویسد: رفیع خان باذل کتاب معارج النبوة را در زمینه شاهنامه فردوسی به نظم آورده ودر آنجا تلاشها کرده و حمله حیدری نام پایان کار عثمان از روی معارج النبوه و مدارج الفتوه معین الدین مسکینی هروی است. کسان دیگری دنباله کار او را گرفته اند.

آغاز:

به نام خداوند بسیار بخش *** خرد بخش و دین بخش ودیناربخش

فهرستواره ۱۶۲۷/۳ ف-مشترك ۲۷۷۵، ف-مشار ۱۲۲۳، ف-سخنوران ۷۴

حمله حیدری

راجی کرمانی، بمانعلی (در گذشته پس از ۱۲۳۷)

او را زردشتی دانسته انـد که پس از گرویدن به آیین اسـلام این منظومه را به نام ظهیر الدوله ابراهیم قاجار پسر عموی فتحعلی شاه که حاکم کرمان بوده در ۳۰۰۰۰ بیت سروده است.

این حماسه در سرگذشت پیامبر و جنگهای حضرت علی علیه السلام است و پس از مرگش به کوشش مظهر کرمانی گرد آمده و چند بار چاپ شده است.

آغاز:

به نام خداوند دادار فرد *** که از خاك، آدم پدیدار کرد

ف- مشترك ۷-۲۷۷۶، ف - مشار ۱۲۲۳، ف- سخنوران ۲۱۹، فهرستواره ۱۶۲۹/۳

زبدة الآثار ۱۷۷

ص: ۶۱

حمله حیدری

عاشق هندی، مهدی علیخان

حماسه دینی منظوم، در جنگهای حضرت علی علیه السلام

فهرستواره ۱۶۲۹/۳

حمله حیدری

فقیر قهدریجانی، محمد حسن

در سر گذشت حضرت علی علیه السلام به روزگار پیامبر صلی الله علیه واله

◀سراج الصّدور

حمله حیدری

فندرسکی اصفهانی، ابوطالب (در گذشته در قرن دوازدهم)

دنباله حمله حیدری باذل مشهدی است که در ۵۰۰۰ بیت در سرگذشت حضرت علی علیه السلام وجنگهای جمل وصفین و نهروان سروده شده است. از نخستین کسی است که دنباله کار باذل را گرفته است. پس از فندرسکی، شاعری به نام نجف آن را یافته و به سال ۱۱۳۵ در خاتمه حمله حیدری باذل آورده و خود چند بیتی در پیوند دو منظومه سروده است.

آغاز:

به نام خدا می کنم حمدها *** چه نام بزرگ است نام خدا

ف- مشترک ۲۷۷۴، ف - سخنوران ۱۹، فهرستواره ۱۶۲۹/۳

حمله حیدری

ناشناخته

سراینده، کار باذل را دنبال کرده است:

به یک مصرع باذل خوش کلام *** سخن مختصر کرده ام والسلام

ص: ۶۲

آغاز:

گشایم زبان را به نام خدا *** کز وشد زبان سخن آشنا

رحیم است و رحمان پروردگار *** کریم است دادار روز شمار

در همه نسخه ها از حربه حیدری سروده (کرم،کریم) نشانی داده شده که در ۱۱۳۵ قمری سروده شده است:

به سال هزار وصد وسی وپنج *** مر آن را در افتاد سودای گنج

آغاز:

ثنایی که مستان کنند ابتدا *** به نام خدایی است جلّ و علا

فهرستواره ۱۶۳۰/۳ نیز ◄ حربه حیدری (ناشناخته)

حمله مختاریه

گریان اصفهانی، محمد حسین

در کینه جویی از مسببان رویداد کربلاست که پس از مرگ سراینده در ۱۳۲۳ قمری چاپ شده است.

فهرستواره ۱۶۳۰/۳

حیدرنامه

از حماسه های دینی و گزارش جنگهای پیامبر صلی الله علیه واله

آغاز:

الهی به اعزاز آن پنج تن *** که هستند فخر زمین و زمن...

ف- مشترک ۲۷۷۷، فهرستواره ۱۶۳۲/۳

حی بن یقطان

امین الشریعه سبزواری، میر سید حسن متخلص به بلبل (۱۲۴۷ شمسی سبزوار-

ص: ۶۳

۱۳۱۸ گرگان)

از ادیبان وشاعران دانشمند مشروطه طلب و چهره های درخشان فرهنگ و اندیشه در اواخر عهد قاجاریه است. پدرش میر سید محمد حسینی ملقب به «امین الحکما» معروف به عراقی از شاگردان حاج ملا هادی سبزواری بوده است.

مثنوی حی بن یقطان بر پایه توحید و احکام شریعت سروده شده است.

آغاز:

اول دفتر کنم نام خدا *** از خدا خواهم طریق اهتدا

دیده خواهم روشن از نور وجود *** هم کریم و هم رحیم وهم و دود

از خدای قادر حی کریم *** خالق افلاک ذوالعرش العظیم

انجام:

پس وجوب حکم شرع است ای پسر *** حکم عقل محض گر داری بصر

گفت بلبل شعرهای آبدار *** تا بماند زو به دوران یارگار

◀مثنوی یوسف و زلیخا

امین، پروفسور سید حسن، ادبیات معاصر ایران، ص ۳۰۶ به بعد

خاوران نامه

خوسفی، محمد بن محمد مشهور به ابن حسام (در گذشته ۸۷۵ ق)

حماسه دینی در قالب داستانهای تخیلی از جنگهای حضرت علی علیه السلام با دیوان، اژدها و قبادشا و فتوحات آن حضرت در خاوران. کتاب به شیوه شاهنامه سروده شده و ارادت سراینده به فردوسی زیاد است.

در وجه تسمیه کتاب گوید:

چو بر سال هشتصد بیفرود سی *** شد این نامه تازیان پارسی

مر این نامه را خاوران نامه نام *** نهادم که در خاوران شد تمام

ص: ۶۴

آغاز:

نخستین بر این نامه دلگشای *** سخن نقش بستم به نام خدای

خداوند هوش و خداوند جای *** خداوند روزی ده رهنمای

خاوران نامه بارها چاپ شده است. سال ۱۳۸۲ گزیده ای از این کتاب مشتمل بر ۵۰۰۰ بیت با نام تازیان نامه پارسی، توسط شادروان حمیدالله مرادی تصحیح و انتخاب شده واز سوی مرکز نشر دانشگاهی چاپ شده است.

ف-مشترک ۲۷۷۷، ف-مشار۱۲۴۸ ، ف-سخنوران ۱۴

فهرستواره ۱۶۳۳/۳ با معرفی سه نسخه به اردو. زبدهٔ الآثار ۱۷۹

خداوند نامه

صبای کاشانی، فتحعلی خان

حماسه دینی در غزوه های حضرت رسول صلی الله علیه واله و دلاوریهای حضرت علی علیه السلام. پنجمین حماسه کربلا تا لیلهٔ الهریر. این منظومه بیش از ۳۰۰۰ بیت دارد.

به نام خداوند بینش نگار *** خرد آفرین، آفرینش نگار

خداوند این گوهرین بارگاه *** بر افراز این عنبرین کارگاه

انجام:

در آن قیرگون شب ز مردان کار *** به سی وسه آمد شمار هزار

از آن سی و سه کشته هورمند *** دوره یکهزار است و هفتاد و اند

کشان جان روشن به مینو درست *** دگر هوشها خارتند آذر است

ف-مشترک ۲۷۷۸، ف- سخنوران۳۲۹، حماسه سرایی در ایران ۳۸۵

فهرستواره۱۶۳۴/۳

خطاب فاضل

میرمفتی، محمد عباس فرزند علی اکبر موسوی جزایری شوشتری، (در گذشته ۱۳۰۶)

ص: ۶۵

مثنویی است در رد منظومه امام بخش دهلوی به نام «دفع الباطل» که در مخالفت مذهب شیعه بوده است این منظومه به خواهش سید شریف حسین فرزند رجبعلی خان در سال ۱۲۷۶ سروده و ده سال بعد چاپ شده است.

آغاز:

محمد زیباست مالک کل را *** که ز گل ساخت بلبل و گل را...

ف-مشترک ۲۷۹۶

خلافت نامه

ناشناخته

حماسه دینی در چند دفتر، سروده ۱۲۸۲قمری.

آغاز:

خدایا خداوند عالم تویی *** خلافت ده خاک آدم تویی

فهرستواره۱۶۳۷/۳

خلاقة الحسینیه

خاموش، میرزاعلی

منظومه حماسی در ستایش امام حسین علیه السلام

ف-آستان قدس رضوی۲۳۹

◄خلافت نامه حیدری.

خلافت نامه حیدری

خاموش یزدی، میرزاعلی خان

حماسه دینی است در چهار بخش راجع به جنگهای حضرت علی علیه السلام

تاریخ سرودن منظومه در پایان بخش سوم، ماه محرم ۱۳۶۴ قمری یاد شده است.

ص: ۶۶

آغاز ۱:

به نام جهان داور نه سپهر *** درخشان کن اختر و ماه و مهر

آغاز ۲:

به نام جهان داور ذوالجلال *** خداوند بخشنده بی هلال

آغاز۳:

به نام جهان داور دادگر *** پدید آور خاور و باختر

آغاز۴:

به نام جهان داور بی همال *** که او را نه شبهی بود نی مثال

ف-مشترک ۲۷۹۹، ف-سخنوران ۱۸۴، فهرستواره ۱۶۳۷/۳، ف-آستان قدس رضوی ۲۳۹

خون خدا، (شاهنامه حسینی)

جوادی، ذبیح الله

منظومه در ستایش امام حسین علیه السلام و در نکوهش و طلب خون امام از کشندگان.

فهرستواره ۱۶۳۸/۳،- ف- ۱۵۹۵/۲

◄شاهنامه حسینی

خیر القصص

ناشناخته (حدود سال ۱۱۲۱) (خطی)

حماسه دینی در توصیف داستانهای انبیاست که به وسیله شاعری از قرن دوازدهم در قالب مثنوی به نظم آمده است.

آغاز:

نامش ز سر سرور خوانی *** تاریخ تمام از بدانی

ف-مشترک ۲۸۰۴، فهرستواره ۱۶۳۹/۳

ص: ۶۷

داستان جنگ خندق

ثنایی، ؟ (خطی)

گوینده نام خود را ضمن رساله چنین بیان کرده است:

که دین من ز بازویت قوی شد *** ثنایی تا تو باشی مدح می گو

تویی سلطان خُلد و حوض کوثر *** دل و جان کن ثنای مدح حیدر

حماسه دینی در حوادث جنگ خندق و جوانمردیهای علی علیه السلام در آن جنگ.

آغاز:

به نام پادشاه فرد اکبر *** کریم و قادر و حیّ و توانگر

گلچین معانی از این منظومه و سراینده آن نامی نیاورده است.

فهرستواره ص ۴۱/۳-۱۶۴۰

داستان حضرت امیر علیه السلام

حماسه دینی منظوم.(خطی)

فهرستواره ۱۶۴۱/۳

داستان علی اکبر

محمد طاهر بی ابوطالب

حماسه دینی در شرح احوال علی بن الحسین علیه السلام وقاسم بن حسن است. این منظومه در سال ۱۲۹۸ قمری سروده شده است.

فهرستواره۱۶۴۲/۳

داستان غزوه حنین

راجی کرمانی، بمانعلی

حمله حیدری، راجی چاپ بمبئی ۱۸۴۸ م

ص: ۶۸

ف- مشار ۱۱۵/۲، فهرستواره ۱۶۴۲/۳/۳

دور المصائب

شوقی، میرزا محمد شفیع

سوگواری (منظوم) چاپ شده است.

فهرستواره ۱۶۴۵/۳، ف-مشار ۲۰۷۸/۲

درر المصائب

عبدی اصفهانی، عبدالحسین

سوگواری بر ائمه (منظوم) در ۱۳۶۸ قمری چاپ شده است.

فهرستواره ۱۶۴۵/۳، ف-مشار ۲۰۷۸/۲

الدّر المنثور

جودی خراسانی، عبدالجواد

◄جودی

درّ مکنون

فقیر دهلوی شاه جهان آبادی، شمس الدین

پدر واجدادش سنّی بوده اند و خود شیعی است. نخست «مفتون»تخلص داشته و سپس تخلص «فقیر» را برگزیده استو

مدتی داشت مرا قحبه دنیا مفتون *** آخر کار فقیر شه مردان گشتم

حماسه دینی در شکل مثنوی است از داستان «ملیکه» دختر «قیصر روم» که بعدها نرجس خاتون خوانده شده و با امام حسن عسکری علیه السلام ازدواج کرد، و از زایش حضرت مهدی هم سخن گفته است. حدود ۱۱۰۰ بیت که در سال ۱۱۶۹ قمری به پایان رسیده است. خود او گوید:

ص: ۶۹

به تاریخش اگر میل شمار است *** بگویم «مثنوی مشکبار» است

آغاز:

تو پیدایی به هر چیزی که پیداست *** تو بینایی به هر چشمی که بیناست

فهرستواره ۱۶۴۶/۳، ف- مشترک ۲۸۰۹

دانشنامه ج۴ بخش۲ ص۱۱۲۷ نیز ج بخش ۳ص ۱۹۹۵

دسته گل محمدی

پیروی، علی اکبر

مناقب وسوگواری. در سال ۱۳۷۹ قمری در تهران وپس از آن در بیشتر شهرستانها چاپ شده است.

فهرستواره ۱۶۴۷/۳، ف- مشار ۲۱۵۵/۲

دلائل النبوه ونسب نامه

خوسفی، محمد بی حسام (ابن حسام)

منظومه ای است بالغ بر۱۳۹۰ بیت که پس از توحید وتحمید، به نظم دلایل پیامبری می پردازد و سپس نسب نامه حضرت رسول صلی الله علیه و اله را از زندگی پدرش عبدالله و عمویش ابوطالب آغاز کرده وتا آدم به نظم می آورد.

آغاز:

ثنایی کان بود شایسته اولی *** به نام حضرت بی چون مولا

خداوندی که عالم زنده اوست *** خداوندان عالم بنده اوست

خداوندیش بی تشبیه ومانند *** تعالی بر خداوندان خداوند

انجام:

خُتِمتُ هنا تلك الرسالةُ *** فظنی انّها خیر المقالهٔ

اگر بد گفته ام ناگفته انگار *** وگر بد کرده ام نا کرده انگار

دیوان، ۱۳۶۶،۴۸۵ به بعد

ص: ۷۰

درباره زندگی محمد بی حسام: مقدمه دیوان

نیز ◄ خاوران نامه و رساله نثر لآلی

دلگشا

عندلیب

نشـان بیشتری داده نشـده است. چنـد تن بـا این تخلص در ذریعه وجود دارنـد. حماسه ای دینی درباره جنگ خیبر و در قالب مثنوی است.

آغاز:

به بسم الله اول بنا می کنم *** به حمد خدا ابتدا می کنم...

فهرستواره ۱۶۴۸/۳

دلگشانامه

آزاد بلگرامی، میرزا غلامعلی

مولف کتـاب سُبحهٔ المرجان که در سال ۱۲۰۰ هجری در گذشـته و ظـاهراً دلگشانـامه را در ذکر جنگهـای مختار در سال ۱۱۳۱ به پایان رسانیده است.

آغاز:

به نام خداوند لیل و نهار *** خدای نهان، خالق آشکار...

منزوی در فهرستواره آن را از آزاد بلگرامی نمی داند

ف-سخنوران ۴، فهرستواره ۱۶۴۸/۳

دلگشانامه

آزاد کشمیری، میرزا ارجمند فرزند عبدالغنی بیگ

حماسه ای دینی درباره مختار ثقفی و در قالب مثنوی است که به سال ۱۱۳۱ بدان آغاز کرده است. احمد منزوی این نسخه را غیر از دلگشانـامه میرزا غلامعلی آزاد بلگرامی کرده است. احمـد منزوی این نسـخه را غیر از دلگشانـامه میرزا غلامعلی آزاد بلگرامی می داند معتقد است در ابتدای حمله حیدری از آن چنین یاد نشده است.

ص:۷۱

من از دلگشانامه خویشتن *** زدم در جهان گر چه لاف سخن

ندارم ز دامان انصاف دست *** که از حمله تا آن بسی فرق هست

آغاز:

به نام خداوند لیل ونهار *** خدای نهان، خالق آشکار

«جنون کشمیری» تخلص دوم اوست.

ف- مشترک ۲۸۱۳ [ریو ۲:۷۱۹]

منزوی نظر «ریو» را نقد کرده است.

فهرستواره ۱۶۴۸/۳

نیز دانشنامه ج ۴ بخش ۲ صص ۱۱۲۷،۱۱۸۶

دوازده بند

بیدگلی، حاج سلیمان

دوازده بند در سوگواری، سپس مناجات و مناقب.

آغاز:

افتاده شامگه به کنار افق نگون *** خود چون سربریده از این سر بریده خون

ف-مشترک ۲۸۱۴

دوازده بند

محتشم کاشانی، سید علی بی خواجه میر احمد (وفات ۱۰۰۰ قمری)

در مرثیه حضرت امام حسین علیه السلام که بسیار شیواست و دیگران نیز از او پیروی کرده اند. دوازده بند، بارها برای مویه گران چاپ شده است.

آغاز:

باز این چه شورش است که در خاق عالم است *** باز این چه نوحه و چه عزا وچه ماتم است

ف-مشترک۲۸۱۴، ف-مشار ۶۹۸، ف-سخنوران ۵۱۵

ص: ۷۲

دوازده بند

مهجور تغتی، ملاحسن (سده سیزدهم)

این منظومه به پیروی از سوگواره محتشم کاشانی سروده شده و به چاپ رسیده است.

ف-مشترک ۲۸۱۴، ف-سخنوران ۵۷۱

دوازده بند

وصال شیرازی، میرزا محمد شفیع

در مرثیه و مویه گری، چند بار دیوانش چاپ شده است.

ف-مشترک ۲۸۱۴، ف-سخنوران ۶۴۸

دیوان فوجی نیشابوری

فوجی نیشابوری، ملامحمد مقیم (حدود۱۰۶۱) پسر بزرگ ملا قیدی و برادرزاره نظیری نیشابوری.

از دیوان وی نسخه هایی در برخی کتابخانه ها از جمله: در موزه بریتانیا به شماره (OR۰۳۰) حدود ۵۰۰۰ بیت از قصاید در مدح امامان و...، در موزه سالار جنگ به شماره (۱۸۷۹ فهرست) و کتابخانه خصوصی سید محمد مهدی موسوی در تهران نگهداری می شود.

دانشنامه، ج ۴ بخش ۳ ص ۱۹۹۸

دیو و شیر

ناشناخته

حماسه دینی در جنگهای حضرت علی علیه السلام است.

ف-مشترک ۲۸۲۰، فهرستواره ۱۶۵۰/۳

رساله در معرفت مبدأ ومعاد و...

آیتی، حاج شیخ محمد حسین (ضیاء الدین) (۱۲۷۱-۱۳۵۰ ه . ش)

ص: ۷۳

منظومه ای در معرفت مبدأ و معاد و اثبات نبوت انبیا و ولایت اولیا علیه السلام

آغاز:

ای ضیاء الدین گر از من بشنوی *** کرده همت از پی خوبان روی

بند بگسستند چون از پایشان *** برفراز سدره آمد جایشان

انجام:

ای تو مقصود از زمین و آسمان *** آفرینش را تو مقصود از جهان

در کجایی درکجایی درکجا؟ *** دَور دَور توست یا بَدرَ الدُجی

مقامات الا برار دفتر سوم، بهارستان ص ۳۷۴ به بعد

◀روضهٔ الشهدا

◀سوانح الایام

رساله نثر لآلی

خوسفی، محمد بن حسام (۷۸۳-۸۷۵ ه . ق)

رساله ای است منظوم از کلمات گهربار حضرت امیر المومنین علی علیه السلام با مقدمه ستایشی در سه بخش، شامل: توحید حق، نعت حضرت رسول صلی الله علیه واله وستایش حضرت امیر علیه السلام جمعاً در ۹۱ بیت.

آغاز:

خالق الخلق لانظیر له *** مالک الملک لا وزیر له

در ازل فرد بوده تا به ابد *** احدٌلم یلد و لم یولد

انجام:

چون خرد رهنمای حال آمد *** طبع را قوّت مقال آمد

کردم آغاز نظم نثر لآل *** به ثنای مهمین متعال

محمد فرزندم حسام الدین حسن که جدش شمس الدین محمد است، به تخلص شعری خود که «ابن حسام» است، شهرت یافته است. همه تذکره نویسان او را به وارستگی وزهد

ص: ۷۴

و تقوا ستوده اند. زادگاه او خوسف از اعمال قهستان بوده وبه نوشته مورخانه از دهقنت نان حلال حاصل کردی وگاوبستی و صباح که به صحرا رفتی تا شام اشعار خود را بر دسته بیل نوشتی وبعضی او را ولی حق شمرده اند. (دیوان ۱۳۶۶، چهارده)

◀خاوران نامه و دلایل النبوة

رستم نامه

ناشناخته

حماسه دینی است از افسانه رستم با معجزات حضرت امیر علیه السلام ومسلمان شدن رستم به دست او.

آغاز:

هزاران درود و هزاران سلام *** زما برمحمد علیه السلام

به نام برازنده آب و خاک *** کریم احد فرد دانای پاک

ف-نسخه ها ۲۸۳۷، بلوشه ۲۲:۳ ش ۱۲۰۰، فهرستواره ۱۶۵۳/۳

رموز الا ماره: ترجمه عهدنامه مالک اشتر

وقار شیرازی، میرزا احمد (۱۲۳۲-۱۲۹۸ ه . ق)

مثنوی است با دیباچه ای در توحیـد، بعثت، سـبب نظم کتاب و سـتایش از معتمـد الدوله فرمانروای فارس واحتشام الدوله. در شـیراز چاپ شده است (سال ۱۲۷۴).

آغاز۱:

به نام خداوند بالا وپست *** که از هستی اش هست شد هر چه هست...

آغاز۲:سپاس وستایش در آغاز کار *** نشاید جز از پاک پروردگار...

ف-مشترک ۲۸۴۰، ف- مشار ۱۷۴۷، سخنوران ۶۵۲

◀شرح و ترجمه نامه علی علیه السلام به مالک اشتر

◀مثنوی خضر و موسی علیه السلام

ص: ۷۵

رموز الطاهرین

نایطی، باقر علی خان

سراینده مثنوی فرزند غلام علی خان نایطی، گوینده لمعات الطاهرین است.

دانشنامه ج ۴ بخش ۳ ص ۱۸۸۷

روضهٔ الا سرار

سروش اصفهانی، میرزا محمد علی

منظومه ای است دینی، در سوگواری حضرت امام حسین علیه السلام که سروش در پنجاه سالگی سروده و در پایان آن ناصر الدین شاه را ستوده است.

نامگذاری منظومه را در پایان چنین یاد می کند:

دیدمش چون روضه ای پر رنگ و بوی *** روضهٔ الا سرار کردم نام اوی

و در آغاز:

دارم اندر دست، خونین خامه ای *** تا که بنویسم مصیبت نامه ای...

ف-مشترک ۲۸۴۳، ف -سخنوران ۲۶۷

روضهٔ الانبیا

قانع تتوی، میر علی شیر

کتابی منظوم در حالات پیامبران.

دانشنامه ج ۴ بخش ۳ ص ۲۰۲۹

روضهٔ الحسین

عبدالطیف

قصیده ای است در حالات امام حسین علیه السلام

فهرستواره ۱۶۵۹/۳

ص: ۷۶

روضهٔ الشّهدا

آیتی، حاج شیخ محمد حسین (ضیاء الدین) (۱۲۷۱-۱۳۵۰ ه . ش)

منظومه ای است در مقتل امام همام حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام که مطابق اخبار صحیحه و آثار معتبره به سلک نظم در آمده است.

آغاز:

قل ضیاء الدین هوالله العزیز *** کز عنایاتش قلم شد مشک ریز

مشک ریز آمد معنبر خامه ات *** شد عبیر افشان حسینی نامه ات

انجام:

باز چون مرداراین مرد لعین [کشنده طفلان مسلم] *** قاتلش افکند در ماء معین

شط برون افکند و مردودش نمود *** سخت رسوا قهر حق زودش نمود

حب امری آتشی افروختند *** چشمه مردار او را سوختند

مقامات الابرار، دفتر چهارم. نیز حماسه عاشورا هر سه جلد با شرح و توضیح

◀اشراق الآفاق

◀سوانح الایام

۱–روضه خوانی

ناشناخته

سروده هایی است با تخلص های گوناگون، محسن، فصیح، جودی. به نظر می رسد جنگی در روضه خوانی باشد.

آغاز:

تو واقفی به ضمیر من ای خدای قدیر *** که هم سمیع و بصیری و هم علیم و خبیر

بر آن سرم که شوم خاک کربلا محسن *** اگر مناسب احوال من شود تدبیر...

فهرستواره ۱۶۶۰/۳

ص: ۷۷

۲-روضه خوانی: مصیبت نامه: مقتل: واقعه شهادت

ناشناخته

حکایتها در شهادت:

مجالس سیدالشهدا و شرح شهادت حضرت امام حسین علیه السلام همراه با روایت بعد از شهادت امام...

فهرستواره ۱۶۶۱/۳

نیز ◄ مثنوی بیدل رودباری

روضهٔ المومنین

عابر اصفهانی، زین العابدین

در مناقب وسوگواری چهارده تن پاکان، حدود ۳۰۰۰ بیت در قالب مثنوی.

آغاز:

به نام خداوند جان جهان *** کزو رنگ هستی جهان دید وجان...

نیز ◄ چهارده گنج

فهرستواره ۱۶۶۷/۳

ریاض المسلمین

اسیر، مظفر علی خان

مثنوی در رویداد کربلا و سوگواری حضرت امام حسین علیه السلام است. که به نواب واجد علی شاه، واپسین شاه او ده و نواب کلب علی خان رامپوری، پیشکش شده است.

آغاز:

عروس ذات باری را که یکتاست.

فهرستواره ۱۶۷۰/۳

ص: ۷۸

زبدة الاذکار

کشمیری مقبل (احتمالاً مقبل کشمیری)

آگاهی بیشتر جز آنچه در منظومه است، به دست نیامده. سال سرایش را ۱۱۳۴ یاد کرده که درستش باید ۱۲۳۴قمری باشد. در قالب مثنوی و بیشتر ستایش نامه پیامبر صلی الله علیه واله و بزرگان دین است. در پایان آن آمده است:

بر امید آنکه چشم مکرمت *** افکنی بر مقبل پر مسکنت

چشمه فیضش اگر گویم نکوست *** ز آنکه «عین فیض جاری» سال اوست

و اختتامش چون نمودم بر صواب *** «زبدة الاذکار» شد نام کتاب

فهرستواره ۱۶۷۲/۳

زبدة المناقب

قانع تتوی، میر علی شیر

در ۱۲۰۰ بیت در مدح خلفای راشدین و چهارده معصوم.

دانشنامه ج ۴ بخش سوم ص ۲۰۲۸

سانحه کربلا

فقیر دهلوی، شمس الدّین

مثنوی در وقایع کربلا و ستایش پیامبر صلی الله علیه و اله و خاندانش.

سراینده ابتدا «مفتون» تخلص داشته و سپس «تخلص فقیر» را برگزیده است.

فهرستواره ۱۶۷۶/۳

نیز ◀ درّ مکنون

فهرستواره ۱۶۴۶/۳، ف- مشترك ۲۸۰۹

ص: ۷۹

سبع المثانی

رحمت یزدی، محمد کاظم، فرزند حاج محمد صادق

منظومه ای کوتاه درباره ائمه علیه السلام که پس از عقد ثرّیا سروده است.

ف- مشترک ۲۹۰۱

سراج الصدور

فقیر قهدریجانی، محمد حسن

حماسه دینی در دو جلد:

۱-از آغاز جنگ صفین تا شهادت حضرت علی علیه السلام

۲-از خلافت حضرت امام حسن علیه السلام تا غیبت امام دوازده هم (عج). و بیشتر درباره حوادث کربلا. از هموست:

۱-گیتی نما در زندگی پیامبر صلی الله علیه و الله

۲-حمله حیدری در سرگذشت حضرت علی علیه السلام به روز گار پیامبر صلی الله علیه و اله

۳-یعسوب نامه در سرگذشت حضرت علی علیه السلام از مرگ عثمان تا آغاز جنگ صفین.

۴-سراج الصّدور به دنبال یعسوب نامه که پیرامون ۴۰۰۰۰ بیت به سال ۱۳۲۰ قمری به انجام رسیده است.

آغاز:

چه می خواست نقشی برآرد قلم *** به نام خدا کرد اول رقم

ف-مشترک ۲۹۰۷، گفتار گلچین معانی درباره ۵۴ اثر حماسی دینی

◄جام گیتی نما از محمد علی فروشانی

نیز_>یعسوب نامه

فهرستواره ۱۶۷۸/۳

ص: ۸۰

سرگذشت حضرت حسین علیه السلام

ناشناخته

بی مهر حسین هم به مقصد نرسی *** با تخم نیفکنی به حاصل نرسی...

فهرستواره ۱۶۸۱/۳

سّر البلاء

انجدانی سلطان آبادی، حسنعلی فرزند یعقوب

مجموعه سروده هایی است. آمیخته با مثنوی معنوی در پند و اندرز و ستایش حضرت امام حسین علیه السلام در صد مجلس.

آغاز:

نیست ممکن را چو جز فقر وفنا *** خوش بود گفتن که لا اُحصی ثَنا....

ف-مشترک ۲۹۰۷

سرگذشت حضرت علی علیه السلام

ناشناخته

منظوم.

آغاز:

زانبوهی خلق می داد یاد *** زمین حرم از زمین میعاد...

فهرستواره ۱۶۸۱/۳

سعادت نامه

نظام استرآبادی، نظام معمایی

از حماسه های مذهبی است در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه واله وشرح جنگهای آن حضرت در وزن خسرو وشیرین که به روزگار شاه اسماعیل صفوی سروده است.

ص: ۸۱

زهجرت نهصد وهجده گذشته *** که کلکم زین هنر فیروز گشته....

آغاز:

خداوندا در گفتار بگشای *** دلم را دولت بیدار بنمای...

فهرستواره ۳/۵-۱۶۸۴

سفیان و یثرب

ناشناخته

شاید بخشی از یک حماسه دینی باشد. نظم حاضر، داستان جنگ سفیان با پیامبر صلی الله علیه واله نبرد حضرت علی علیه السلام با عمر و بن عبدود است.

عنوان آغازین«لشکر کشیدن سفیان به جانب یثرب زمین به جنگ حضرت»:

که سفیان دگر باره از راه کین *** ز بطحا بیامد به یثرب زمین...

و از ابیات پایانی در نسخه دانشگاه تهران:

نبوری گر از رزم این چرب دست *** عیالم بدی تا ابد بت پرست

ف-مشترک۲۹۱۲، فهرستواره ۱۶۸۷/۳

سفینهٔ النجات

زاهد تبریزی، میرزاقاسم

مثنوی مذهبی، عرفانی و اخلاقی (نظم روایات حسنات نبوی وغزوات مرتضوی) و این منقبت نامه سفینه النجات نام دارد و نامش تاریخ آغازیدن آن است:

کردیم ز ناظم، طلب تاریخش *** گفتا که «سفینه النجات زاهد»...

آغاز۱:

به نام خداوند کون مکان *** خرد بخش جان، کردگار جهان

آغاز۲:سپاس وستایش مر او را سزاست *** که ذاتش منزه ز چون وچراست

ف-مشترک ۲۱۱۹، ف-سخنوران۲۴۶

ص:۸۲

سلطان قریش

آیتی، شیخ مرتضی فرزند شیخ محمد باقر مجتهد بیرجندی

منظومه ای است در ستایش حضرت رسول صلی الله علیه واله وبعضی ازغزوات صدر اسلام که صبغه حماسی دارد و در بحر هزج ساخته شده است:

آغاز:

بیا بشنو که دارم داستانی *** اگر دل می دهی بخشد روانی

حدیث حضرت سلطان قریش است *** انیس مردم فرخنده عیش است

انجام:

رسید این قصه در اینجا به پایان *** که شد هر چیز را پایان نمایان

به نظم آوردی این شیرین حکایت *** به عهدش مرتضی حسب روایت

آیتی، بهارستان ۳۶۲ به بعد، شاعران قهستان، ۵۷ به بعد

سوانح الایام

آیتی، حاج شیخ محمد حسین(ضیاء الدین) (۱۲۷۱-۱۳۵۰ ه . ش)

دفتر پنجم، تتمه دفتر چهارم از ورود اهل بیت به کوفه تا مراجعت به مدینه منوره که عنوان «مقامات معنوی» دارد و روضهٔ الشهدای کربلاست.

آغاز:

قل ضیاء الدین هو الله الاحد *** واضع العرش علی رکن الاسد

نورهُ فی الخلق یهدی من یشاء *** غاب عن عین تجلّی فی الحشا

انجام:

گر هلالی بود اکنون بدر شد *** گشت کامل پس فزونش قدر شد

یارَبَش اندر جهان رخشان نما *** کوکب مسعود نور افشان نما

ص: ۸۳

مجموعه «مقامات الا برار» در شب ذی حجهٔ الحرام سنه قمری ۱۳۷۶ مطابق پنجم مرداد ۱۳۳۶ شمسی به پایان رسیده است. حماسه عاشورا جلد اول تا سوم (شرح تفسیر)، مقامات الابرار دفتر پنجم

سیاست نامه

حسینی مرندی، میرزا جهانگیر (نظام الملک) متخلص به ضیایی

همان نظومه حقیقت نامه است که در بردارنده وصیتهای حضرت امیر المومنین علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام می باشد. و به دلیل مضمون این وصایا، سیاست نامه هم خوانده می شود.

درباره سیاست نامه سخنوران نامی معاصر ۲۳۷۶/۴

◄حقیقت نامه

سیرت النبی

عبدالواحد

منظوم

فهرستواره ۱۶۹۶/۳

سیرت النبی

عبدی

سراینده تخلص خود را در بیان سبب نظم این مثنوی آورده است

غریب است آزاده عبدی به نام *** به صد جان شده شاه دین را غلام

این منظومه به نام ابراهیم سلطان سروده شده که از او و شاهزادگان روزگارش در آن ستایش شده است. این مثنوی ۱۹۳۲۰ بیت دارد:

گر ابیات این آوری در شمار *** بود سیصدش بیست و نوزده هزار...

ص: ۸۴

واز فردوسی به نیکی یاد کرده است:

مرا هم به یک بیت فردوس ده *** بکن لطف وفردوسی ام نام نه...

آغاز:

به نام خداوند معبود پاک *** که جان را روان کرد در تیره خاک

فهرستواره ۱۶۹۵/۳

سیرت النبی

ناشناخته

منظومه دینی که از زایش پیامبر صلی الله علیه و اله آغاز می شود و تا سال دهم ادامه دارد. عنوانهای اصلی معجزه اول... تا بیست وششم است.

فهرستواره ۱۶۹۶/۳

سیرت پیامبر صلی الله علیه و اله

از «سلاح پوشیدن سید انبیا به عزم رزم ابوسفیان» تا «رسیدن او به وادی القری و بیرون آمدن به میدان کارزار».

انجام:

به توفیق پروردگار مجید *** به اتمام این داستان هم رسید

◄سفیان و یثرب

ف-مشترک ۲۹۲۹

سیرت مصطفی

غازی،

مثنوی منظوم در نعت حضرت رسول صلی الله علیه و اله و مناقب امیر المومنین علیه السلام که بارها چاپ شده است. سراینده در ضمن مثنوی چند بار تخلّص خود را یاد می کند:

ص: ۸۵

مگر زان نظر غازی جرم کار *** دوزخ نجاتش دهد کردگار

ص۶

اگر ایزدم دلنوازی کند *** در این نظم ارشاد غازی کند

ص۱۰۰

آغاز:

به نام خدایی که در هیچ جای *** نبود و نباشد به جز وی، خدای

خدایی که جز وی خداوند نیست *** خدایی است کش هیچ پیوند نیست...

فهرستواره ۱۶۹۳/۳

سیف النبّوهٔ

ندایی نیشابوری یزدی، حسین (سده دهم)

نظم روضهٔ الشّهدای ملاحسین کاشفی است در سرگذشت پیامبران و تاریخ اسلام و امامان. این حماسه دینی در ده باب و ۱۰۰۰۰ بیت در سال ۹۲۸ به نام شاه اسماعیل به انجام رسیده است. در وجه تسمیه آن آمده است:

گشت آن نامه همچو ماه تمام *** کرد سیف النّبوه چرخش نام

شد چو ذکر شهادت سعدا *** نهمش نام، مشهد الشهدا

ف-مشترک ۲۹۳۱، ف-سخنوران۵۹۸، ذریعه ۱۱۷۹:۹

نیز دانشنامه ادب فارسی ۴۷۰/۳

◀مشهد الشّهدا

سیف الواعظین فی غزوات امیر المومنین علیه السلام

شفیعای تبریزی، قاضی عسکر

چاپ شده است:

◀شاهنامه حسینی

فهرستواره ۱۶۹۸/۳، ف- مشار ۵۰۹/۲

ص: ۸۶

۱-شاهنامه حسینی

جوادی، ذبیح الله

◀خون خدا

فهرستواره ۱۶۹۸/۳، ف - ۱۹۵۹/۲

۲-شاهنامه حسینی

شفیعای تبریزی، قاضی عسکر

در سوگواری امیر المومنین علیه السلام یوهان بر گل و مشار آن را «سیف الواعظین فی غزوات امیر المومنین» ضبط کرده اند.

فهرستواره ۱۶۹۸/۳، مشار مولفین ۵۰۹/۲

شاهنامه اسیری

شیروانی، افلاطون

که در فارسی به اسیری و در ترکی به خزانی تخلص می کرده و به دربار القاص میرزا پسر شاه اسماعیل وابسته بوده است.

حماسه ای است دینی در جنگهای پیامبر صلی الله علیه واله حدود ۱۲۰۰۰ بیت دارد.

فهرستواره ۱۶۹۸/۳

◀غزونامه اسیری

شاهنامه حیرتی

◀کتیب معجزات

شجاعت حسینی

خرّم شیرازی ابوالحسن ملقب به صدر الشّعرا

ص: ۸۷

منظومه در رویداد کربلا، در بمبئی چاپ سنگی شده است

فهرستواره ۱۶۹۸/۳، مشار۳/۳۱۹۶

شرایع الاسلام

ناشناخته

فقه شیعی به نظم فارسی که برای نظام شاه دکنی سروده شده است.

آغاز:

لله الحمد مالک الملکوت *** صاحب الکبریاء و الجبروت

شکر پروردگار حی قدیر *** هست واجب بر صغیر و کبیر

ف-مشترک ۲۹۶۲

شرح حال فاطمه علیه السلام

از حکمت، محبعلی خان سراینده «صولت صفدری»

حماسه دینی است:

آغاز:

به نام خداوند عرش عظیم *** نگارنده لوح امید و بیم

ف-مشترک ۲۹۶۲

◀صولت صفدری

شرح حدیث بساط = کوثرنامه

شیرازی ذهبی، محمد هاشم

ف-مشترک ۲۹۶۲

◀کوثرنامه

ف-مشار ۲۴۹/۱ ف-مشترک ۳۰۵۵

ص:۸۸

شرح حدیث نورانیه

حسینی نیریزی شیرازی، قطب الدین محمد

گزارش منظومی است از حدیث نورانیه که چند بار چاپ شده است.

آغاز: باب معرفهٔ علی علیه السلام بالنورانیه...

به بسم الله کردم نامه آغاز *** که نامش آورد جان را به پرواز

ف-مشترک ۲۹۶۲

شرح قصیده برده

از حافظ شرف

◀ ترجمه قصیده برده از همو

ف-مشترک ۲۹۶۳

شرح قصیده برده

شیخی، محمد فرزند حسن فیضی در گذشته ۱۱۴۵.

ف-مشترک ۲۹۶۳

شرح قصیده برده

ناشناخته

شعر فارسی وعربی

چاپ سنگی ۱۲۶۳ قمری، جیبی

شرح قصیده برده

گزارش از ناشناس

ف-مشترک ۲۹۶۳

ص: ۸۹

شرح قصیده معجزات

اختیار تربتی، قاضی حسن (قرن دهم هجری)

فرزند غیاث الدین حسینی قاضی، فقیه، ادیب وشاعر ایرانی، در زاوه به دنیا آمد و در جوانی به هرات رفت و پس از پایانی تحصیل به نوشتن فتوا وتحریر سجلّات پرداخت شرح حال و نام او در مجالس النفایس وحبیب السیر و... آمده است او غیر از اختیار الدین منشی گنابادی است. آثار تربتی فراوان است، از جمله آنهاست شرح قصیده معجزات از عبدالرحمن جامی به نظم فارسی که قاضی در این اثر و اساس الاقتباس از فضایل حضرت امیر علیه السلام سخن به میان آورده و گفتار امام صادق علیه السلام را نقل کرده است.

دانشنامه ادب فارسی۶۱/۳-۶۰

شرح مناجات

حقیری، ترجمه مناجات

متن قصیده ای است منسوب به حضرت علی علیه السلام

آغاز:

ای صاحب جود، مر ترا حمد و ثنا *** هستی تو بزرگوارتر مجد وعلا...

هر بیت متن با یک رباعی ترجمه گزارش مانند شده است.

در پایان آن آمده است:

یا رب چو مرا دست گیری به کرم *** رحمت فرمایی تو بر حقیری به کرم...

ف-مشترک۲۹۶۴

شرح مناجات خمسه عشر: متن منسوب به حضرت سجّاد علیه السلام

جدا، سید ابوالحسن بی محمد

چاپ تهران، رقعی، کتابفروشی مصطفوی ۱۳۳۴ ش.

ص: ۹۰

شرح و ترجمه نامه علی علیه السلام به مالک اشتر

وقار شیرازی، میرزا احمد. (۱۲۳۴–۱۲۹۸ ه . ق)

شرح و ترجمه نامه حضرت علی علیه السلام به مالك اشتر است که بر وزن شاهنامه فردوسی سروده شده است. این کتاب اول بار در سال ۱۳۳۱هجری به وسیله احمد وصال، نوه وقار در شیراز وسپس در تبریز جزء مجموعه ای به چهار زبان درقطع متوسط در ۷۹ صفحه چاپ شده است. همچنین دکتر طاووسی در سال ۱۳۶۲ شمسی آن را با نام رموز الاماره در انتشارات نوید شیراز به چاپ رسانده است. وقار در مقدمه کتاب می گوید:

به یاد آمدم نامه دلگشای *** که شهره است از گفت شیر خدای

که بنگاشت آن پادشاه جلیل *** به مالك چو زی مصر کردش گسیل

یکی نامه سر تا به پا فرهی *** در آن رسم و آیین فرماندهی

جهانی خرد در یکی نامه درج *** خرد جسته نان حکمت وکرده خرج

میرزا احمد وقار نخستین فرزند وصال شیرازی است که در سال ۱۲۳۲ ه . ق در شیراز متولد شده و در نزد پدر خوشنویسی فنون بلاغت را آموخته است. او سفری به هند و چند بار به تهران داشته و به ناصرالدین شاه معرفی شده است.

وقار در فاصله ای اندك دو برادر خود را از دست داده و برای تسكنی خاطر به کربلا رفته است. در بازگشت به شیراز برگشته و پس از مدتی برای برقراری مستمری خاندان وصال به تهران رفته است. بازگشت او به شیراز در زمان حکومت دوم ظلّ السلطان آخرین سفر اوست، چرا که در سال ۱۲۹۸ پس از۶۳ سال زندگی را بدرود گفته است. مقدمه دیوان وقار شیرازی از صفحه سه به بعد.

◀رموز الاماره ◀ مثنوی خضر و موسی.

شرح وفیّات عیون حیات

محتشمی، شیخ غلامرضا (در گذشته ۱۳۴۹ش)

ص: ۹۱

منظومه ای است در شـرح وفیّات ائمه، از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه و اله تا واقعه کربلا و شهادت حضرت امام حسین علیه السلام که حدود ۹۰۰۰ بیت دارد. بخش پایانی آن به اسارات اهل بیت وانتقال سـر مبارک حضـرت امام حسین علیه السلام از کربلا تا مجلس یزید اختصاص دارد.

آغاز:

چون نبی بر گشت از حج الوداع *** سوی یثرب، یافت از حق اطلاع

آن که باید رفت از این دنیای دون *** انّک میّت و انّهم میّتون

منظومه ناتمام مانده است. آخرین عنوان آن خلاصه اقوال در رأس مطهر است:

خود تو بشنو نیز آن نقل دگر *** در محل دفن آن پاکیزه سر

در خزانه آن یزید بدسگال *** بود آن رأس مطهر چند سال

فصلنامه فرهنگ خراسان، شماره نخست، ۹۲ به بعد نیز نسخه دست نویس سراینده.

شعشعه ذوالفقار

قزوینی، محمد شفیع (شیخ الاسلام قزوین)

حماسه دینی آمیخته به نثر در جنگهای حضرت علی علیه السلام از غزوه بدر تا جنگ با خوارج- جمعاً ده فصل. آغاز به نثر:

شعشعه افزای میدان پر جولان مقال ولامعه پیرای بیابان بی پایان اقوال....

فهرستواره۱۷۰۵/۳

فقیر دهلوی، میر شمس الدین (۱۱۸۳)

در امامت، فضایل، معجزات و تاریخ چهارده معصوم علیه السـلام که نسـخه ای از آن به شماره ۵۱۹۴ در کتابخانه گنج بخش اسلام آباد نگهداری می شود. بخشی از این مثنوی در ولادت حضرت صاحب الزمان (عج) است.

ف-مشترک۲۹۶۹، ف-سخنوارن ۴۵۲، فهرستواره ۱۷۰۷/۳

ص: ۹۲

حماسه های دینی، گلچین معانی، ف-رضوی ۳۰۹۷-۳۱۹

دانشنامه ج ۴ بخش سوم ص ۱۹۹۵

شمس المناقب

سروش اصفهانی، محمد علی پسر قنبر علی (شمس الشّعراء)

چاپ تهران ۱۳۰۰ق سنگی، خشتی به اهتمام مشتری طوسی خط میرزا آقا کمره ای.

ف- مشار۲۱۶۶، ف- سخنوران ۲۶۷

فهرستواره ۱۷۰۸/۳

شمشیر اسلام

منشی، ابوالحسن

تاریخ اسلام به نظم فارسی

فهرستواره ۱۷۰۸/۳

شهادت حضرت حسین علیه السلام: (دو زبانه، فارسی و فرانسه)

ش. ویردلور. بیروت ۱۹۲۷ م، ۶۰ صفحه به زبان فارسی و ۴۵ صفحه به زبان فرانسه

ف-مشار ۲۱۸۵

شهادت نامه

ابن همام شیرازی (خطی)

از حماسه های دینی در وقایع کربلا، که در سال ۹۰۲ سروده شده است و ۱۲۰۰ بیت دارد.

ف-مشترك ۲۹۷۲، فهرستواره ۱۷۱۱/۳

شهادت نامه حسین علیه السلام

رستاقی بدخشانی، میر محمد نبی متخلص به احقر بدخشانی (۱۲۶۹ ق)

شاعر و نویسنده افغان که دبیر یوسف علی خان، حکمران بدخشان بوده و تا پایان عمر

ص: ۹۳

به خدمت اشتغال داشته است.

دانشنامه ادب فارسی ۴۴/۳

شهنشاه نامه

صافی اصفهانی، میرزا جعفر (در گذشته ۱۲۱۹ شمسی یا قمری)

حماسه دینی در معجزات پیامبر و جنگهای حضرت علی علیه السلام درمدت ده سال به نام فتحعلی شاه سروده است. به تاریخ سرودن آن چنین اشاره می شود:

ز هجرت پس از یکهزار و دویست *** ز پنجه فزون بودم از سال بیست

که از فضل یزدان به دو پنج سال *** به نظم آمد این نامه بی همال

ف-مشترک ۲۹۷۵، فهرستواره ۱۷۱۱/۳

شهنشاه نامه حسینی

خاموش یزدی، میرزا علی خان

داستان قیام حضرت امام حسین علیه السلام که در وزن شاهنامه فردوسی در چند جلد سروده است:

آغاز:

به نام مهین کردگار جهان *** خداوند بخشنده مهربان...

ف-مشترک۲۹۷۷، ف-سخنوران ۱۸۴، فهرستواره۱۷۱۱/۳

شهیدان احد و بدر

قرشی، عبدالرسول (سده یازده قمری)

دو منظومه کوتاه یکی در نام شهیدان «احد» و دیگر «بدر» در پایان اولین منظومه، آمده است:

جامع اسماء شان عبد الرسول مخلص است *** دعوت او را اجابت کن به جمع مومنان

ص: ۹۴

و در پایان دومین می گوید:

ناظم اسماء شان عبدالرسول صادق است *** در امانش دار یا الله از شر بدان

آغاز اولین منظومه

حمد حق را کی توان کردن بیان ای مومنان *** گر چه بر آید ز هر موی تن ما صد زبان

آغاز دومین منظومه:

حمد ایزد را که گردانید نام دوستان *** حافظ اموال و جان و آبروی مخلصان...

فهرستواره ۳/۱۲–۱۷۱۱

صاحبقران نامه

ناشناخته

منظومه ای به تقلید از فردوسی است که بلوشه آن را در فهرست خود ذکر می کند و اشاره دارد که داستان حمزهٔ بی عبدالمطلب است که در سال۱۰۷۳ در ۶۲ بخش به نظم آمده و سراینده آن نامعلوم است.

فهرستواره۱۷۱۲/۳

صحیفه قاصریه

قاصر کرمانی، میرزا محمد علی قاینی (نیمه اول سده چهاردهم قمری)

حماسه ای است دینی در پنج مقصد در رویدادهای کربلا:

مقصد یکم در سرگذشت سراینده است که بر فردوسی ایراد می گیرد که در نظم شاهنامه از بزرگان دین یاد نکرده است.

چهار مقصد دیگر به رویدادهای کربلا اختصاص دارد.

آغاز:

به نام خداوند پست و بلند *** منزّه ز هر نقص و از چون و چند

فهرستواره۱۷۱۲/۳، بهارستان آیتی چاپ دوم۳۲۷

ص: ۹۵

صد کلمه قصار علی علیه السلام

جامی، نور الدین عبدالرحمن

(ضمیمه مجموعه نصاب، عوامل، چهل حدیث) تهران ۱۳۰۸ ق

چاپ سنگی، جیبی۱۷۸+۳۳

ق-مشار ۲۲۱۴، ف-سخنوران ۱۲۴

صولت صفدری

حکمت، محب علی خان

منظومه حماسی در جنگهای حضرت علی علیه السلام که به سال ۱۱۴۳ سروده شده است به نظر می رسد دنباله «حمله حیدری» باذل مشهدی باشد که با تعصب بیشتر در شیعی گری نسبت به میر ابوطالب و آزاد سروده شده است.

آغاز:

به نام خدا خالق مرتضی *** ستاینده موجد ما سوی...

ف-مشترک ۲۹۹۱، فهرستواره۱۷۱۳/۳

صولت فاروقی

آشوب، محمد خان محمد بخش (تورانی، ترکمانی)

در کشور گشایی های اسلامی در زمان خلفا، برابر صولت صفدری محب علی خان حکمت از فتوح الشام ابو عبدالله محمد بن عمر واقدی گرفته است.

آغاز:

به نام خداوند حی احد *** خداوند بی والد و بی ولد

فهرستواره ۱۷۱۴/۳

ضیاء الدین: (فی مراثی مولانا الکونین خباب ابی عبدالله الحسین علیه السلام

عشیقی، ضیاء الدوله محمد رحیم میرزا فرزند عباس میرزا ولیعهد

ص: ۹۶

مثنوی است در رویداد کربلا حدود ۱۲۵۰ بیت با دیباچه ای به نثر از محمـد تقی دزفولی که در ۱۲۶۶ گرد آمده و در ۱۲۶۹ چاپ شده است.

آغاز:

ای خداوندی که از یک مشت خاک *** آفریدی این همه جانهای پاک...

ف-مشار ۲۲۴۱، ف-مشترک ۲۹۹۲، فهرستواره۱۷۱۴/۳

ضیاء المومنین

مومنه نیشابوری، متخلص به خان

از حماسه دینی است درباره زایش پیامبر صلی الله علیه واله با زناشویی با خدیجه، که به سال ۱۱۹۵ در ۳۶۰۰ بیت سروده و در پایان از ظهور امام دوازدهم به گونه ای که دل مومنان را شاد کند، سخن گفته است.

آغاز:

ابتدا می کنم به بسم الله *** بعد از آن لا اله الا الله

حیّ و قیّوم و ذوالجلال و کریم *** قادر و صانع وغفور و رحیم

ف-مشترک ۲۹۹۲، فهرستواره ۱۷۱۵/۳

طالب نامه تجلی

تجلی سبزواری، رجب علی (۱۲۶۰-۱۳۲۸ ه . ش)

منظومه ای است توصیفی در لزوم اتحاد بین شیعه و سنی که در سال ۱۳۶۳ ه . ق چاپ شده است.

◄نیاز تجلی

سید حسن امین، ادبیات معاصر ایران، ۲۶۴

طراز النبوه

کوکبی،؟

ص: ۹۷

حماسه ای دینی در تاریخ اسلام است.

آغاز:

خدا کز دهان دّر تر آفرید *** زبان ساخت آن دُرج دُر را کلید

فهرستواره ۱۷۱۶/۳

طرب القلوب

واعظ رازی، محمد قاسم

حماسه ای است دینی در رویداد جنبش مختاربن ابی عبیده ثقفی که در یک مقدمه و چهار مجلس سروده شده است.

این منظومه به کشتار خاندان اموی و قاتلان امام حسین علیه السلام در کربلا می پردازد.

آغاز:

ای قادر مختار توانای عظیم *** ای زنده ولایزال دانای حکیم

فهرستواره۱۷۱۶/۳، نیز ۴۷۱/۴۳۷/۱، الذریعه ۱۵۹/۱۵-۱۶۰

◀مختارنامه واعظ رازی

عقد ثریا

رحمت یزدی، محمد کاظم

سبع المثانی

ف-مشترک ۲۹۰۱

عقد دوازده گوهر

تتوی، ملامحمد محسن (۱۱۲۱-۱۱۶۳ ق)

این مثنوی در ستایش امامان شیعه علیه السلام سروده شده است.

دانشنامه ج ۴ بخش سوم ص ۲۱۹۰

ص: ۹۸

علی نامه

حماسه ای است از مناقب ومغازی حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام که در قرن پنجم یعنی نیم قرن بعد از شاهنامه فردوسی سروده شده است و حدود ۱۲۰۰۰ بیت دارد. وزن منظومه بحر متقارب است و سراسر آن در خدمت اعتقادات شیعی است. گوینده که متولد سال ۴۲۰ هجری است، کتاب خود را در سال ۴۸۲ یعنی ۶۲ سالگی- به احتمال قریب به یقین در خراسان و شاید ناحیه بیهق- سروده است. تخلص خود را «ربیع» یاد کرده و ضمن احترام به فردوسی و اشاره به پیروی از او، شاهنامه را «مغ نامه» می نامد و می گوید زیبا اما دروغین است.

حوادث منظومه از جانشینی حضرت رسول صلی الله علیه و اله و دو گروه شدن مسلمانان آغاز می شود. گوینده از بیان مخالفتهای خلفای اولیه با جانشینی حضرت علی علیه السلام پرهیز می کند اما کسانی چون عمروعاص- خال عثمان- و مروان- عمّ عثمان- را گبر می خواند:

دگر عمروک عاص گنده دهن *** که بد خال عثمان پاکیزه تن

کما بیش هفتاد هجو نبی *** بکرده در ابیات گبر شقی

علی نامه،۳،۱۳۸۸

ظاهراً خراسانی است که کتاب خود را به علی بن طاهر از سادات ناحیه بیهق اهدا کرده است. علی بی طاهر به گفته ابن فندق از اشراف بیهق بوده و در سال ۵۰۷ در هقتاد سالگی در گذشته است.

گوینده در نام کتاب می گوید:

مر این قصه را این سراینده مرد *** ز مهر دل خود «علی نامه» کرد

اگر چند شهنامه نغز و خوش است *** ز مغز دروغ است از آن دلکش است

«علی نامه» خواند خداوند هوش *** ندارد خرد سوی شهنامه گوش

علی نامه، پیشین،۵

ص: ۹۹

این اثر اولین حماسه شیعی است و از جهت قدمت و موضوعیّت کمال اهمیت را دارد زیرا خاوران نامه ابی حسام خوسفی که اولین حماسه شیعی شناخته شده بوده، چهار قرن بعد از این کتاب است.

روایتها، بیشتر از گفته ابومخنَف لوط بن یحیی مورخ و راوی قرن دوم است که از او با کنیه «ابوالمنابر» یاد می کند.

چنان کاورد بوالمنابر خبر *** درین حال بومخنف نامور (همان، ۱۲۶

بسی راویان خراسان در این *** سخن گفته اند از طریق یقین (همان، ۱۶۷)

چنین آورد لوط یحیی خبر *** ز گفتار و کردار خیر البشر (همان، ۲۹۱)

در ابتدای داستان، عثمان بخشی را از گفتار امام صادق علیه السلام می آورد:

ز قول امین صادق راهبر *** امام هدی جعفر پر هنر

(همان، ۸)

او نیز سخن را با ستایش خرد آغاز می کند:

برون آور از طبع بیدار خویش *** سخنهای سخته به معیار خویش

به نظمی بپرورده اندر خرد *** چنان کز نکو طبعت اندر خورد

به نام خداوند بخشنده گوی *** سخنهای چون مه درخشنده گوی

بساطی فرو گستر از دین و کین *** در اخبار صفین چو مهر مبین

علی نامه کن نام این نوبساط *** که تا نو نوازد روان را نشاط

همان ۱۲۶

در بیتی از منظومه اصطلاح (داعیان) را به کار برده است. که این احتمال ضعیف را تداعی می کند که گوینده اسماعیلی مشرب باشد.

فرستنده «داعیان» امین *** بر بخردان از پی داد و دین

(همان، ۴۱۱)

تاریخ پایان نظم کتاب سال ۴۸۲ است:

ص: ۱۰۰

چو آمد به نظم این سعد فال *** دو و چارصد بود و هشتاد سال

گذشته بد از هجرت مصطفی علیه السلام *** که بودش وصی پاک دین مرتضی

چو در ماه ذی الحجه طبع ربیع *** بپرداخت از نظم این نور بیع

همان، ۵۹۶

کتاب ۳۰۱ برگ و هر ورق شامل ۱۹ بیت است و تاریخ کتابت نسخه چنین است: تم الکتاب بعون الملک الوهاب فی ید العبد الضعیف محمد بن محمود [بن] مسعود المقدّم التستری فی یوم الخمیس سابع شهر رمضان.

نسخه خطی متعلق به کتابخانه موزه قونیه بوده که فیلم آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۳۲۲ و یسخه عکسی در ۳ مجلد به شماره های ۵۸۹-۵۹۰-۵۹۱ ثبت است. این کتاب به صورت عکسی توسط نشر میراث مکتوب چاپ شده است.

مشخصات کتاب از مقاله ممتع دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی برداشته شده است. نک: شفیعی کدکنی، دکتر محمدرضا، حماسه ای شیعی از قرن پنجم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (ویژه امام علی علیه السلام)، شماره ۳و۴ سال سی و سوم، ص ۴۲۵ به بعد. این مقاله به عنوان مقدمه در ابتدای چاپ عکسی آمده است.

نیز ◄ فهرستواره ۱۷۲۰/۳

عمدهٔ الاشعار

قاسمی گنابادی، سید میرزا قاسم (۹۸۴)

در وصف کعبه و مدینه، در وزن خسرو وشیرین نظامی و در ۴۰۰۰ بیت که به سال ۹۶۵ ه . ق سروده شده است.

زتاریخش نی کلکم چو دم زد *** «زلال ساقی کوثر» رقم زد....

آغاز:

الهی قاسمی را راه بنمای *** زبانش را به بسم الله بگشای

ف- مشترک ۳۰۰۸، ف- سخنوران ۴۶۴

ص: ۱۰۱

عهدنامه حضرت امیر به مالک اشتر

حسینی مرندی، متخلص به ضیایی، میرزا جهانگیر

ترجمه منظوم عهدنامه حضرت امیر علیه السلام

◀حقیقت نامه، سیاست نامه، وصیت نامه

فرهنگ معین- سخنوران نامی معاصر، ج ۴ ص ۲۳۷۹

غدیریه

فرصت شیرازی، محمد نصیر (۱۲۷۱-۱۳۳۹ ه . ق)

منظومه ای در قالب مثنوی که با پیشگفتار محمد حسین فروغی چاپ شده است.

سراینده ملقب به فرصت الدوله، شاعر، ادیب و موسیقی دان است. در خانواده ای ادب پرور در شیراز زاده شده و پس از کسب دانش به دریافت مقامهای مهم از جمله ندیمی شعاع السلطنه فرزند مظفرالدین شاه، نایل آمده است. این منظومه از جمله مراثی اوست. فرهنگ معین. فهرستواره ۱۷۲۲/۳، ف- مشار، مولفین ۶۰۳

غدیریه

ناصری کرمانی

قصیده ای است به نام مسعود میرزا ظل السلطان فرزند ناصر الدین شاه فرمانروای اصفهان در ضمن آن، از او مقرری و مواجب می خواهد.

آغاز:

شنیده ام به چنین روز خالق سبحان *** به جبرئیل امین داد این چنین فرمان

فهرستواره ۱۷۲۲/۳

غزانامه

ناشناخته کاتب محمد حسن (۱۳۰۱ ه . ق)

ص: ۱۰۲

منظومه حماسی دینی در غزوات حضرت رسول صلی الله علیه و اله

ف-آستان قدس ۴۱۹

غزانامه حضرت حسین علیه السلام

ناشناخته

آغاز:

به من بارالها بیانی بره.

فهرستواره۱۷۲۳/۳

غزای فتح خیبر

حماسه دینی در فتح خیبر به دست حضرت امیرالمومنین علیه السلام

فهرستواره ۱۷۲۳/۳

غزای فتح خیبر

ناشناخته

حماسه ای دینی در گشودن خیبر به دست حضرت علی علیه السلام

فهرستواره ۱۷۲۳/۳

غزوات امیر المومنین

سروش اصفهانی، میرزا محمد علی

حماسه دینی (منظوم).

فهرستواره ۱۷۲۳/۳

◄اردیبهشت نامه

غزوات امیر المومنین

فصیح اصفهانی برادر بزرگتر میرزا طاهر واقعه نویس (سده یازده ق)

ص: ۱۰۳

حماسه ای دینی به نظم، در جنگهای حضرت امیرالمومنین علیه السلام

فهرستواره ۱۷۲۳/۳

غزوات النبی

عیدی، محمد امین

منظومه ای در جنگهای پیامبر اسلام صلی الله و علیه واله شامل ۲۷ غزوه که در هر غزوه چند حکایت هم به نظم آمده است.

فهرستواره ۱۷۲۴/۳

غزونامه اسیری

شیروانی، افلاطون متخلص به اسیری

مثنوی است در بحر متقارب که بیشتر شرح غزوه های حضرت رسول صلی الله علیه و اله است و در نیمه دوم قرن دهم حدود سالهای ۹۶۷ به نام سلطان سلیمان قانونی از آل عثمان سروده شده است:

بکن سال تاریخ او را طلب *** حساب از «صفات النبی العرب»....

آغاز:

به نام خدایی که بخشنده اوست *** بر آرنده کام هر بنده اوست

خدای زمین و خدای زمان *** خداوند روزی دو غیب دان

ف- مشترک ۳۰۰۹، فهرستواره ۱۷۲۴/۳

◄شاهنامه اسیری

غزونامه

قطره چهار محالی اصفهانی، میرزا عبدالوهاب

حماسه دینی در جنگهای پیامبر صلی الله علیه و اله

فهرستواره ۱۷۲۴/۳

ص: ۱۰۴

نیز ◀ فتح نامه مختار

فهرستواره ۱۷۲۶/۳

غزوه خیبر

عاصی رشتی اصفهانی، محمد محسن

حماسه دینی منظوم در غزوه خیبر و جوانمردی و پیروزی حضرت علی علیه السلام

آغاز:

الهی بگویم مرا باک نیست *** تو دانی مرا فهم و ادراک نیست

فهرستواره ۱۷۲۴/۳

غمکده

از وفا

مثنوی است بر وزن معنوی در رویـدادهای کربلا و گزارش منظوم حـدیث ها در این مورد، که به نام محمدشاه قاجار سـروده است. سراینده قصد داشته زندگی ائمه علیه السلام را تا امام دوازدهم (عج) ادامه دهد، اما موفق نشده است. خود او می گوید:

خاصه اندر حال آل مصطفی *** که نباشد در خورش نظم وفا

غمکده کردم مر او را نام من *** غمکده دریای رنج است و محن

آغاز:

ابتدا بر نام حق داور کنم *** مدح مولایم علی حیدر کنم

انجام:

دادگر آمد محمد شاه راد *** آن که حاجب بر درش بدکیقباد

تا قیامت دولتش بادا مدام *** شد به عهدش غمکده اینک تمام

ف- مشترک۳۰۰۹، فهرستواره ۱۷۲۴/۳

ص: ۱۰۵

فارغ نامه

فارغ گیلانی، حسین بی حسن

در ستایش حضرت علی علیه السلام و جنگهای شگفت انگیز او. به روزگار شاه عباس به سال ۱۰۰۰سروده شده است. آغاز:

لله الملک اِنّهُ مالک *** هو باقی و غیره هالک

سر این نامه نام آن معبود *** که ز نامش دو کون یافت وجود

ف- مشترک ۳۰۱۰ چاپ تهران کانون کتاب

فهرستواره با نسخه های متعدد، چاپی و خطی۱۷۲۵/۳

فصلنامه فرهنگ خراسان، شماره نخست، ۸۱ به بعد

فاطمی نامه

خاموش یزدی، میرزا علی خان

در شرح حال پیامبر صلی الله علیه و اله و خاندانش.

آغاز:

به نام جهاندار زیر و زبر *** یگانه مهین داور دادگر...

فهرستواره ۱۷۲۵/۳

فتح نامه مختار

قطره اصفهانی، میرزا عبدالوهاب

حماسه ای دینی در کین جویی مختار.

فهرستواره۱۷۲۶/۳

◄غزونامه

فتح مبین

محمد عزیزالله معروف به محمد ولایت علی (قرن ۱۳ ق)

ص: ۱۰۶

حماسه دینی از جنگهای پیامبر صلی الله علیه و اله از هجرت تا رحلت حضرت صلی الله علیه و اله در ۸ باب.

آغاز:

به نامی کز او نامه ها نام یافت *** هر آغاز پرداز انجام یافت...

فهرستواره ۱۷۲۶/۳

فتوحات اسلام

ملیح آبادی، محد حسین

حماسه دینی منظوم است.

ف- مشترک ۳۰۱۵، فهرستواره ۱۷۲۶/۳

فتوحات شام

آشوب شاه جهان آبادی، میرزا محمد بخش(در گذشته ۱۱۹۹)

از حماسه های دینی که در برابر و بر ضد شاهنامه فردوسی سروده شده است.

ابوطالب تبریزی اصفهانی در تذکره خلاصهٔ الا فکار می نویسد: پس از پایان کتاب رسوای خاص و عام شد وظرفای لکهنو کتاب او را خالد نامه نامیدند [گلچین معانی].

ف- مشترک ۱۶-۳۰۱۵ ف- سخنوران. آشوب هندوستانی.

◄فتوح الاسلام

فهرستواره ۱۷۲۷/۳

فتوحات شام

ناشناخته

حماسه دینی سروده (۱۲۹۴). پروفسور شیرانی اصل آن را نوشته انتظام علی خان فرزند کاظم علی خان می داند که جلد سوم آن در حوادث روزگار عمر است.

ف- مشترک ۳۰۱۶

ص: ۱۰۷

فتوح الاسلام

آشوب، میراز محمد بخش

حماسه منظوم در فتوحات اسلام (تکمله صولت فاروقی)

فهرستواره ۱۷۲۷/۳

فتوح العرب و العجم

صفایی، محمّد (سروده قرن چهارده ق)

حماسه دینی که در سن ۷۲ سالگی به انجام رسانده است. در خاتمه آن، نام کتاب، سراینده، تاریخ سرودن وشمار ابیات آمده است:

در آن وقت تاریخ گشته رقم *** فتوح الفرب با فتوح العجم

شد ابیات او جمله پنجاه هزار *** ولی دو هزارش کم، اندر شمار

ز هجرت رسول خدای جهان *** هزار سیصد و ده دو افزون بدان

که ای شه محمد صفایی لقب *** شب تیره ات روز از فضل رب

فهرستواره ۱۷۲۸/۳

فتوح شام

چهچری، نجف علی (ظ)

حماسه منظوم در کشور گشاییهای اسلام در روزگار عمر.

فهرستواره ۱۷۲۷/۳

فرائض منظوم

ابن حسام، محمد بن محمد

در فقه شیعی به سال ۷۵۲ به پایان آمده است.

ص: ۱۰۸

دوشنبه آخر شهر مبارک *** به آخر آمد این نظم مبارک

پس از هفتصد گذشته خمس و عشرین *** خدایا رحم کن بر جمله، آمین

چو هست ابن حسام این نظم را خاص *** به روح او بباید خواند اخلاص

آغاز:

پس از تحمید ذات پاک یزدان *** درود مصطفی و نعت یاران

فرائض خوان که تعلیم فرائض *** به قول مصطفی هست از فرایض

ف-مشترک ۳۰۱۸

فرح نامه فاطمی

حکمت، محبعلی خان

حماسه دینی است در سرگذشت فاطمه علیه السلام دختر پیامبر صلی الله علیه واله در دو قسمت که بخش اول حدود سال۱۱۴۳ به وسیله حکمت سروده شده و بخش دوم را حکیم کاظم «صادق الملک» در ۱۱۵۰ به عنوان تکمله سروده است.

آغاز:

خدا را چه نام است نام خدا *** که مرآت دل یافته زوجلا...

ف-مشترک۳۰۲۰، اته ۶۰، فهرستواره۱۷۲۹/۳

فرهنگ خداپرستی

ناشناخته

منظومه دینی اخلاقی.

ف-آستان قدس۴۲۸

فقه جعفری

وکیلی قمی، شیخ عبدالحسین

ص: ۱۰۹

این منظومه دو نوبت چاپ شده است.

ف-مشار ۲۴۵۱، ف-سخنوران۶۵۲

فقه منظوم

سید محمد

در مسائل فقهی اسلامی در قالب مثنوی.

ف-مشترک ۳۰۳۱

فقه منظوم

شرف بخارایی خراسانی

در ده باب و ۱۷۰ بیت (فقه به روش اهل سنت) .

آغاز ۱:

نام حق بر زبان همی رانم *** که به جان و دلش همی خوانم

آغاز۲:

ابتدا می کنم به نام خدا *** کز دو حرف آفرید ارض وسما

ف-مشترک ۳۰۳۰-۳۰۲۹

فقه منظوم

میر عبدالله

در قالب مثنوی

ف-مشترک ۳۰۳۱

فقه منظوم

ناشناخته

ص: ۱۱۰

سروده ۱۱۴۸ ه . ق

ف–مشترک ۳۰۳۱

فقه منظوم

ناشناخته

بر پایه رساله مختصر صدر الشریعه در مسائل فقهی سروده شده است.

ف–مشترک ۳۰۳۱

فوز عظیم

عظیمای نیشابوری

مثنوی است در پرستش خداوند، ستایش پیامبر صلی الله علیه و اله و علی علیه السلام همچنین وصف معراج و ستایش شاه سلیمان همراه با پند در قالب تمثیل، این اثر چاپ شده است:

بگشود خرد بسی طلسمش *** تا فوز عظیم یافت اسمش

آغاز:

دارم سر حمد حمق تعالی *** اَم للانسان ما تمنّی...

ف–مشترک ۳۰۳۲، ف–سخنوران ۳۹۷

فیض السّعاده

فیاض عراقی، محمد طاهر

که در شهر قم زندگی می کرده و ستایشگر میرزا علی اصغر خان امین السلطان بوده است. مثنویهایی در موضوعات گوناگون از جمله پند و اندرز، حکایت ومرثیه هایی از امامان دارد که اغلب چاپ شده است.

آغاز:

ای صراط المستقیم ای شهر قم *** کاز تو دور افتادگان گشتند گم...

ف–مشترک ۳۰۳۳، ف–سخنوران ۴۵۷

ص: ۱۱۱

قریب الفرج

خاموش یزدی، میرزا علی خان

کارمند کنسولگری ایران در کربلا، نیمه سده چهاردهم

منظومه ای در ستایش خداوند، پیامبر صلی الله علیه واله و امامان علیه السلام سپس در اثبات وجود حضرت صاحب الزمان (عج) و احوالات مختلف از خرید ملیکه خاتون مادر ایشان-تا غیبت ودیدار مومنان.

آغاز:

به نام مهین داور ذوالجلال *** بی انباز و بی یاور و بی همال...

ف- مشترک ۳۰۳۷، ف-سخنوران۱۸۴

فهرستواره ۱۷۳۵/۳

◀حدیث کسای منظوم

◀خلافه الحسینیه

◀خلافت نامه حیدری

◀مختارنامه

قصیده

شریف قمی، محمد محسن (زنده در ۱۱۲۲)

در ستایش حضرت علی علیه السلام که در ساری به دستور میرزا محمد صالحی سروده شده است.

ف-مشترک ۳۰۳۹

نظم قصیده برده

وفای بغدادی، میرزا عبدالباقی شریف رضوی

ص: ۱۱۲

از جمله منظومه های وفای بغدادی نظم قصیده برده از امام بوصیری است.

دانشنامه ج ۴ بخش سوم ص ۲۶۶۶

قصیده خاتمیه

الهی قمشه ای، شیخ مهدی بن ابوالحسن

تهران ۱۳۳۴ ش چاپ سنگی، جیبی ۸ صفحه

ف-مشار ۲۵۴۹

قصیده در منقبت حضرت علی علیه السلام

خاور کابلی، میرزا محمد اکبر (سده سیزدهم هجری)

شاعر پارسی گوی افغان که اصلش از سیستان است و اجدادش در کابل اقامت داشتند. پدرش میرزا مهدی خان از قوم قزلباش، از باشندگان کابل و از جمله نویسندگان دیوان اعلا [و] معاصر تیمور شاه (۱۱۸۶-۱۲۰۷ق) بوده است. ... خاور از ارادتمندان حضرت علی علیه السلام بوده و قصیده ای در منقبت آن حضرت دارد. دانشنامه ادب فارسی ۳۶۰/۳

از جمله اشعار اوست:

نبود سلسله جنبان کلامش که به دهر *** بسته بند وفایش دل آزاد من است

غالب نامور آن کش اسدالله خوانند *** شاه ملك سخن و مرشد و استاد من است...

همان ۳۶۱/۳-۳۶۰

قصیده عظمی

مولوی، محمد امین

در ستایش حضرت رسول صلی الله علیه واله

آغاز:

مخدرات سراپرده های قرآنی *** چه دلبرند که دل می برند پنهانی

ف-مشترك ۳۰۴۰

ص: ۱۱۳

قصیده قرآنیه

الهی قمشه ای، شیخ مهدی

چاپ گراوری جیبی در ۸ صفحه، ابن سینا، تهران ۱۳۳۲

ف- مشار ۲۵۵۰

قصیده قرآنیه یا ترانه روحی

آیتی یزدی، شیخ عبدالحسین پسر شیخ محمد مشهور به حاج آخوند

تهران، سربی، جیبی، ۳۴ صفحه (با تخلص آواره).

ف-مشار ۲۵۵۰، ف- سخنوران ۱۱

قصیده میلادیه حضرت امیر علیه السلام

تبریزی، لطفعلی پسر محمد کاظم

منظومه ای در میلاد حضرت علی علیه السلام.

ف-آستان قدس ۴۴۷

قصیده میلادیه رضوی

ریاضی یزدی، سید محمد علی

در سال ۱۳۵۷ شمسی چاپ شده است

ف-آستان قدس ۴۴۷

قضا و قدر

اشرف مازندرانی، محمد سعید

مثنوی بالغ بر ۴۰۰ بیت

آغاز:

شنیدم روزی از روشن روانی *** چو گل نازک خیالی نکته دانی....

ف-نسخه ها ۳۰۴۲

ص: ۱۱۴

قضا قدر

رشیدای عباسی

مثنویی است به تاریخ (گل منظوم=۱۰۴۰) که در اندیشه های دینی و باورهای مربوط به قضا وقدر سروده است.

آغاز:

نقشی که قضا و قدر انگیخته اند *** رنگی است که در لوح و قلم ریخته اند

ف-مشترک ۳۰۴۲

قضا و قدر

مسیحای کاشانی، حکیم رکنا

مثنوی است به جز جبر و اختیار او. در پایان آن آمده است:

چو طالب تا به کی هامون نوردی *** یکی باز آی از این بیهوده گردی...

ف-مشترک ۳۰۴۳

قیامت نامه

فتاح مراغه ای با تخلص اشراق

مثنوی است چاپی در رویداد کربلا به ترکی، شعر فارسی نیز دارد.

ف-مشترک ۳۰۵۰، ف-سخنوران ۴۳

کتاب حَسَنین

ناشناخته

حماسه دینی است.

آغاز:

شود یاورم گر معین اله *** به نظم آورم قصه آن دو شاه

بود بعد از این پادشاه شما *** همین مومن صالح نیکخواه

ف-مشترک ۳۰۵۴، فهرستواره ۱۷۴۱/۳

ص: ۱۱۵

کتیب معجزات

حیرتی تونی مشهور به مروی، تقی الدین محمد (کشته در ۹۶۱ یا ۹۶۲ یا ۹۷۰ به دست دزدان).
مثنوی حماسی است در معجزات پیامبر صلی الله علیه و اله و حضرت علی علیه السلام در قالب خسرو و شیرین و در برابر شاهنامه فردوسی. نظم، بهجهٔ الباهج حسن سبزواری شیعی است که به دستور شاه تهماسب سروده است وکتیب معجزات=۹۵۳ تاریخ سرودن آن است:

من از اعجاز این ابیات فاخر *** «کتیب معجزات» آمد به خاطر

از این معنی دل من فیض باب است *** که هم تاریخ و هم نام کتاب است

آغاز:

الهی از دل من بند بردار *** مرا در بند چون و چند مگذار

الهی ساز آسان مشکلم را *** نما راهی به ملک جان دلم را

ف-مشترک ۳۰۵۴، ف- سخنوران ۱۷۹، حماسه سرایی در ایران ۳۵۵

فهرستواره ۱۷۴۱/۳

کربلا

فراشری، نعیم شاعر پارسی گوی آلبانی در قرن نوزده میلادی

◄حماسه کربلا.

کربلا نامه

اسیر لکهنویی، میر مظفر علی خان بهادر جنگ (سروده ۱۲۹۵ ق)

حماسه دینی در رویداد کربلا.

آغاز:

عروس ذات باری را که یکتاست *** نبی زیور علی ملبوس زیباست

فهرستواره ۱۷۴۲/۳

ص: ۱۱۶

کسائیه

وفایی شوشتری، ملا فتح الله

قصیده ای است در گزارش حدیث کسا که در پایان، رویدادهای کربلا را هم وصف کرده است. این منظومه چاپ شده است.

آغاز:

مرا طبع اگر نارسا یا رسا *** نباشد گزیر از حدیث کسا

انجام:

وفایی بر این ماجرا خون گری *** بر آن شاه لب تشنه جیحون گری

ف-مشترک ۳۰۵۵، ف- سخنوران۶۵۱، فهرستواره ۱۷۴۲/۳

کرامت نامه بی بی فاطمه

ناشناخته

آغاز:

باز به طرف چمن از اثر نوبهار *** آنچه دل غنچه داشت کرد همه آشکار

لاله پژمرده باز زندگی از سرگرفت *** باد مسیحا نفس، کرد به بستان گذار

فهرستواره ۱۷۴۲/۳

کسائیه

غافل مازندرانی، میرزا آقاجان

سراینده اصلاً مازندرانی است اما بیشتر عمر را ساکن تهران بوده است. منظومه اش در سال ۱۳۰۲ ه . ق در تهران چاپ سنگی شده است. قطع کتاب جیبی و در ۹۵ صفحه است.

ف-مشار، ف-سخنوران ۴۱۴، محمد صادق آقاجان

فهرستواره ۱۷۴۲/۳

ص: ۱۱۷

کسائیه

واعظ دارابی شیرازی(آیت اللهی) جواد

منظوم.

فهرستواره ۱۷۴۳/۳، ف- مشار ۴۰۶۳/۴

کشف الحق

دانش قاجار

در تعزیه به نظم.

فهرستواره ۱۷۴۳/۳

کلام مومن

نادعلی، علم الدّین

قصیده هایی است در ستایش حضرت علی علیه السلام

آغاز:

خداوندا نریزی آبرویم *** نیندازی به فکر جست و جویم....

ف-مشترک۳۰۵۶، ف-سخنوران ۵۸۵

کلمات عاشق غیبی

زهرا خانم (که شناخته نیست)

سروده هایی است در ستایش امامان علیه السلام.

آغاز به نثر:

کلمات عاشق غیبی حضرت حجت عصر، روحی و ارواح العالمین له الفداء....

ف- مشترک ۳۰۵۷

ص: ۱۱۸

منز المعجزات ناصری

مشتاقی نائینی، میرزا علی بن محمد مجتهد

مثنوی حماسی دینی و با گزارش حدیث فقر و معراج وسبب تصنیف، و ستایش ناصرالدین شاه و مظفر میرزا ... سپس به معجزات پیامبر صلی الله علیه واله و امامان علیه السلام می پردازد.

آغاز دفتر ۱:

از خدا خواهیم توفیق ای رفیق *** تا نتابدمان ز ده غول طریق....

آغاز دفتر۲:

ای به دوش افکنده تشریف نجات *** از در تصنیف کنز معجزات

دفتر اول چو آوردی به پای *** سوی نظم دفتر ثانی گرای....

این مثنوی در تهران سال ۱۳۱۴ قمری در ۴۶۶ صفحه چاپ شده است.

ف–مشترک ۳۰۶۳ ف–سخنوران ۵۴۲، فهرستواره ۱۷۴۵/۳

کواکب درّی فی فضایل علی علیه السلام

کشفی ترمذی، میر محمد صالح (مشکین رقم).

◀مناقب مرتضوی.

فهرستواره ۱۷۹۵/۳نیز۱۷۹۶/۳

کوثرنامه

ذهبی، آقا محمد هاشم

حدود ۶۰۰ بیت است که پس از ستایش حضرت علی علیه السلام به گزارش حدیث بساط پرداخته است. داستان فرونشستن ابر بر زمین و برداشتن یاران حضرت علی علیه السلام را تا به قلّه قاف.

آغاز:

بیا شیعه بشنو ثنای علی *** صفا ده دلت از ولای علی

ص: ۱۱۹

کوثرنامه در ۱۳۰۶ مستقل چاپ شده و در سال ۱۳۳۸ همراه با ولایت نامه سراینده در تبریز چاپ سربی شده است.

ف-مشترک ۳۰۶۴

کوثرنامه

راز شیرازی ذهبی، ابوالقاسم (۱۲۶۸)

منظومه دینی که چند بار چاپ شده است.

ف- مشار ۲۴۹/۱، ف-مشترک ۳۰۵۵

کوکب المصائب

صحّاف، محمد حسین

در تبریز به سال ۱۳۳۱ قمری چاپ سنگی شده است.

ف-مشار ۲۶۹۸، فهرستواره ۱۷۴۶/۳

◄گلشن شهدا

کیمیای مراد

قصایدی در ستایش خاندان پیامبر صلی الله علیه و اله

ف- مشترک ۶۵-۳۰۶۴

گیتی نما

فقیر قهدریجانی، محمد حسن

منظومه در زندگی پیامبر صلی الله علیه واله

◄سراج الصّدور

فهرستواره ۱۶۷۸/۳

ص: ۱۲۰

گلشن توحید

ابراهیم دده، متخلص به شاهدی

نسخه خطی: کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی به شماره ۱۵۴۶۵

آغاز:

گشت چون بر صفحه هستی قلم *** یام ایزد مرتم شد بر رقم

انجام:

حقّ نور پاک فخر انبیا *** کن نصیب ما وصالت ای خدا

ابراهیم دده از سرایندگان قرن نهم و دهم هجری قمری است (تولد ۸۷۵-۹۵۷ ه . ق) او مولّف تحفه شاهدی و فرزند صالحخ مغلوی است.

فهرست نسخه های خطی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، صص ۴۶-۴۵

نیز ◄ گلشن توحید، خطی شماره۹۰۸۱۹

آغاز و انجام افتادگی دارد.

آغاز:

توتیای دیده های سالکان *** چشمه آب حیات جاودان

انجام:

تو در این ویرانه چون داری قرار *** هست جویای تو شاه اندر شکار

فهرست نسخه های خطی کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ص۴۶

گلشن حقایق

آیتی بیرجندی، آیت الله شیخ محمد حسین (۱۲۷۱-۱۳۵۱ ه . ش)

ص: ۱۲۱

منظومه ای بالغ بر ۲۰۰ بیت در مراتب تجلیات و نمایشهای غیب حق و مراتب خلق و کمال آدمی و اسرار عشق و شگفتیهای آن.

آغاز:

ستایش ذات پاکی راست شایان *** که ملک و عزتش را نیست پایان

مزه ذاتش از نقص وعیوب است *** مقدس ساحت غیب الغیوب است

انجام:

بیا عشق مجازی را رها کن *** رها این رنگ وبوی بی بها کن

که مغناطیس عشقت همچو کاهی *** برد چون کهربا در بارگاهی

در آن مصری تو همچون ماه کنعان *** عزیز و موهبت باشد فراوان

(درّ غلطان،۱۳۴۶،۲۹۳به بعد)

درباره زندگی آیتی ◄ بهارستان در تاریخ و تراجم رجال قاینات و قهستان ترجمه المولّف (خودنوشت)، ۳۷۴ به بعد

گلشن حیرت

بارکزایی، احمد خان(۱۲۴۵پیشاور۱۳۱۵ق)

شاهزاده وشاعر افغان پدرش دوست محمدخان پادشاه افغانستان (۱۲۵۰-۱۲۷۵) بود. احمد خان بارکزایی در ادب فارسی استاد بود و از جمله مثنویهای او گلشن حیرت در ستایش حضرت رسول صلی الله علیه و اله است.

دانشنامه ادب فارسی-۴۷/۳

گلشن زهرا

صامت بروجردی، محمد باقر

در سرگذشت حضرت فاطمه علیه السلام و امام حسین علیه السلام در ۲۳ مجلس.

ص: ۱۲۲

در ضمن آن فتحعلی شاه را ستوده است. دیوان مراثی سراینده بارها چاپ شده است.

آغاز:

بیار ای فالق الا صباح آفاق *** که هستی همچو ذات خویشتن طاق....

ف-مشترک.۳۰۸، ف- ۳-۱۵۴۲، فهرستواره۱۷۴۷/۳

گلشن شهدا

بتالوی، فضل کریم

سرگذشت ائمه علیه السلام و خاندان ایشان و سوگواری بر آنان.

آغاز:

حمد آن خالق که درد او دواست *** بر محبانش بلای او عطاست....

فهرستواره ۱۷۴۷/۳

گلشن شهدا

فایق

منظومه دینی، سروده ۱۲۷۸قمری.

فهرستواره ۱۷۴۸/۳

گلشن شهدا

صحّاف، محمد حسین

چاپ شده در تبریز ۱۳۷۶ قمری (سربی، جیبی) ۳۲۰ صفحه

ف- مشار ۲۷۶۱، فهرستواره ۱۷۴۸/۳

◀کوکب المصائب

لمعات الطاهرین

نایطی، غلام علی خان

ص: ۱۲۳

نسخه ای از این مثنوی در کتابخانه آصفیه حیدرآباد دکن به شماره ۶۹۸ تصوف و نسخه ای دیگر در انجمن آسیایی بنگال نگه داری می شود. این اثر را به تشویق دوستش قزلباش خان محمد رضا امید همدانی (۱۱۵۹ ق) سروده و در (۱۱۰۸ ق) به انجام رسانیده و به او رنگ زیب پیشکش کرده است. موضوع آن براساس فهرست آصفیه درشرح رموز حروف الم است که از (الله) الف و از (لام) رسول الله و از (میم) مظهر عالمیان مشعر بر آن که انسان از آن سه حرف متشکل گردیده است. مثنوی نزدیک ۱۲۰۰ بیت است که به ۱۱۰ ارزش عددی حروف اسم علی علیه السلام لمعه تقسیم می شود این کتاب از دیدی کاملاً شیعی با گرایش صوفیانه در شرح نظام عقاید تشیع سروده شده وموضوعاتی در اخلاق، کلام، عرفان و جز آن است.

دانشنامه، ج ۴ بخش ۳ صفحه ۱۸۸۸

لولو العبرات

قاضی، ابوالحسن فرزند محمد جعفر جهانی آذربایجانی

دیوان سروده های اوست در عرفان و مناقب سوگواری پیشوایان مذهبی.

آغاز:

ای آن که ز عین خود نمایی *** مانی تو به ما ولی نه مایی

ف-مشترک ۳۱۰۰-۳۰۹۹

ماتمکده

قزوینی، قربان فرزند رمضان (زنده در ۱۲۶۴ ق)

◄مثنوی بیدل رودباری

فهرستواره ۱۷۵۲/۳، ف-مشار مولفین ۹۱۷

از این منظومه دو نسخه خطی در کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی به شماره های ۶۱۹۳۴ و۶۱۹۳۷ موجود است.

ص: ۱۲۴

نسخه ۶۱۹۳۷ در شوال ۱۲۵۸ کتابت شده و در ۱۳۳ برگ است که هر برگ ۱۹ سطر دارد. آغاز هر دو نسخه با این بیت است:

بی مهر حسین به مقصد دل نرسی *** تا تخم نیفکنی به حاصل نرسی

و انجام نسخه ۶۱۹۳۷:

بیدل از خواهی بهشت جاودان *** گریه کن دایم به شاه تشنگان

فهرست نسخه های خطی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، صص ۴۹-۵۰

مثنوی بیدل رودباری

قزوینی، قربان فرزند رمضان (زنده ۱۲۶۴ ق)

سراینده ماتمکده و مصیبت نامه در سوگواری.

آغاز:

دوستان آیید از پیر و جوان *** گل به سر، با ناله و آه وفغان....

فهرستواره ۱۷۵۲/۳، ف- مشار مولفین ۹۱۷/۴

مثنوی تربتی

در مسائل مذهبی و عقاید اسلامی، سروده ۷۹۹

ف-مشترک ۳۱۲۰

مثنوی حماسی دینی

ناشناخته

مثنوی است در احتجاجات دینی، داستانهای حماسی، معجزات امامان علیه السلام از تبلیغات شیعی گری روزگار صفویان. عنوانها یک مصراع است. برای مثال:

«رمزی زعجایبات قرآن»، طوفان عطای بحر توحید»

آغاز مثنوی:

ص: ۱۲۵

سبحان الله عز شأنه *** مَن جَلّ جلاله و عمهُ

هم جلّ جلاله از آنت *** هم عمّ نواله نشانت

ف-مشترک ۳۱۲۱، فهرستواره ۱۷۵۳/۳

مثنوی خضر و موسی علیه السلام

وقار شیرازی، میرزا احمد.(۱۲۳۲-۱۲۹۸ ه . ق)

نسخه خطی منحصر به فرد، به خط صادق شیرازی در ۱۶۸ صفحه که در هر صفحه ۲۲ بیت نوشته شده است (۱۶بیت درمتن و ۶ بیت در حاشیه) این مثنوی ۳۵۱۱ بیت دارد و آخرین بیت آن نشان می دهد که نباید مطلب تمام شده باشد.

آغاز:

جان که از یاران صافی دور ماند *** بر محبانش بلای او عطاست...

حبّذا آن منزل پر نای ونوش *** از درون گویا و از بیرون خموش

حبّذا آن می کشان کوی یار *** بی می و پیمانه مست بوی یار

حبّذا آن قوم و شادا آن گروه *** پاک تر از چرخ و ثابت تر ز کوه

انجام:

یک سخن باقی است تا گوید وقار *** شرح کنز مخفی ای کامل عیار

این کتاب به کوشش دکتر محمود طاووسی در سال ۱۳۶۰ شمسی یا قمری در شیراز چاپ شده است.

درباره زندگی وقار ◄ مقدمه دیوان جلد ۱ صفحه ۳ به بعد

نیز ◄ شرح و ترجمه نامه علی علیه السلام به مالک اشتر

مثنوی قاسم بی علی

اصفهانی، کمال الدین عزّالدین (۸۳۴ق)

بالغ بر ۵۰۰ بیت در بحر متقارب، درباره قاسم بن حسن.

ص: ۱۲۶

آغاز:

به نام خداوند ارض وسما *** من این داستان می کنم ابتدا...

فهرستواره ۱۷۵۲/۳

مثنوی ممتاز

از حماسه های دینی در موضوع فتح خیبر است.

آغاز:

بده ساقی آن آب آتش نما *** که هوش ز سر رفته آرد به جا...

ف-مشترک ۳۱۳۶، فهرستواره ۱۷۵۳/۳

مجلس افروز

ناشناخته

از حماسه های دینی است در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه و اله سر اینده در ۸۰ سالگی پس از مرگ آخرین و دهمین فرزند، آن را در ۵۵۰۰ بیت سروده است.

آغاز۱:

به نام خداوند گیتی فروز *** که روز آرد به شب، شب آرد به روز

آغاز۲:

ستایش کنم حیّ نادیده را *** که آدم کند آب گندیده را....

ف-مشترک ۳۱۶۵، فهرستواره ۱۷۵۵/۳

مجمع البحرین

با تخلّص اسیری (از سده نهم و دهم)

حماسه دینی است در جنگهای پیامبر صلی الله علیه واله علی علیه السلام در ۱۱۴۰۰بیت که در سال ۹۱۳ سروده شده است:

خدا را به بخشیدنم رای شد *** که تاریخ این نامه «بخشای» شد

ص: ۱۲۷

در حدود ۵۰ سالگی خود برای شاه اسماعیل سروده است:

چو شد پیک عمرم ز پیری زبون *** قدم نا نهاده ز پنجه برون...

اسیری شاید حدود ۸۶۳ زاده شده باشد.

آغاز:

به نام خدایی است فتح کلام *** که شد رحمتش عام بر خاص و عام

ف-مشترک ۳۱۶۸، ف-سخنوران ۴۲، فهرستواره ۱۷۵۶/۳

مجمع البکاء

شیرازی، محمد

در سوگواری به نظم، از سراینده ای به نام میکی. این منظومه در ۱۳۳۱ قمری چاپ شده است.

ف-مشار ۴۵۳۲/۴، فهرستواره ۱۷۵۶/۳

مجمع العشّاق

رونق (شاید)

حماسه دینی در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه و اله و امامان علیه السلام شاید از رونق باشد، چه، ضمن ابیات آمده است:

دین حق زین مثنوی رونق فزا *** دین ما رونق گرفت از این دوا

رونق من برفروزد زین کتاب.

آغاز:

خامه پا بنهاد در امری عظیم *** گفت بسم الله الرحمان الرحیم

می نویسد مجمع العشّاق را *** تا ز عشقش پر کند آفاق را...

ف-مشترک ۳۱۶۹-۳۱۶۸، فهرستواره ۳/۷-۱۷۵۶

ص: ۱۲۸

محاربه غضنفری:(مشهور به تکمله حمله)

تکمله حمله حیدری است که از حماسه های دینی به شمار می رود.

فهرستواره ۱۷۵۸/۳

محرق الفواد

محزون گیلانی، محمدرضا

منظومه ای در سوگواری خاندان رسول الله صلی الله علیه و اله

فهرستواره ۱۷۵۹/۳، ف- مشار ۲۶۱۹/۴

مختارنامه

اصفهانی، ابوتراب (میر عثمان علی)

گویا میرزا ابوتراب وقایع نویس عالمگیر شاه فرزند میرزا محمد طاهر اصفهانی در گذشته به سال ۱۱۴۳ باشد. حماسه ای دینی در نظم داستان مختار ثقفی است، که چاپ شده است.

ف-مشترک ۳۱۸۱، ف- سخنوران ۱۱۲، فهرستواره ۱۷۶۰/۳

مختارنامه

برهانپوری، محمد یوسف (نیمه دوم سده دوازدهم)

از منظومه های حماسی دینی و داستان مختار ثقفی است.

ف-مشترک ۳۱۸۳

مختارنامه

تالپور جعفری، محمد نصیرخان

حماسه دینی به نظم فارسی، سروده ۱۲۴۱ قمری

فهرستواره۱۷۶۱/۳

ص: ۱۲۹

مختارنامه

چهار محالی اصفهانی (ظ میرزا عبدالوهاب قطره اصفهانی)

◀فتح نامه

فهرستواره ۱۷۶۱/۳

مختارنامه

خاموش یزدی، میرزا علیخان

حماسه ای است دینی درشش دفتر.

آغاز ۱:

به نام خداوند عرش برین *** حکیم توانای جان آفرین...

و آغاز ۳:

به نام جهان داور بی نظیر *** خدای دو گیهان بالا و زیر...

ف-مشترک ۳۱۸۱، ف-سخنوران ۱۸۴، فهرستواره ۱۷۶۱/۳

◀قریب الفرج

مختارنامه

دنبلی، عبدالرزاق بیگ

حماسه دینی در شرح حال و توصیف جنگهای مختار ابی عبیده ثقفی به خون خواهی حضرت امام حسین علیه السلام است. این منظومه جمعاً حدود ۵۰۰۰ بیت دارد. شروع منظومه چنین است:

سرنامه نام خداوند پاک *** کزو جان پاک آمد این مشت خاک

ز تیره زمین تا به تابنده ماه *** همه هست بر هستی او گواه...

فهرستواره ۱۷۶۲/۳

◀همایون نامه

ص: ۱۳۰

مختارنامه

سالم سبزواری(همزمان با شاه عباس صفوی)

حماسه دینی انتقام جویی مختار ثقفی از قاتلان امام حسین علیه السلام

ف-مشترک ۳۱۸۱، فهرستواره ۱۷۶۱/۳

مختارنامه

شعاعی قاجار، محمد حسین (قرن سیزدهم) به نام ناصرالدین شاه سروده است. حماسه دینی در انتقام جوییها، پس از رویداد کربلا که در ۱۳۰۰ قمری به پایان رسیده است:

ز هجرت گذشته هزار و سه صد *** که شد ختم این نامه گر خوب و بد

آغاز:

کنی به تیغ دو ابرو همیشه خونریزی *** مگر ز آه دل خستگان نپرهیزی...

ف-مشترک ۳۱۸۲-۳۱۱۸، فهرستواره ۱۷۶۱/۳

مختارنامه

قانع تتوی، میر علی شیر

حماسه ای دینی در قالب مثنوی در ۷۰۰۰ بیت که به داستان انتقام جویی مختار ثقفی اختصاص دارد.

آغاز:

به نام جهان داور کردگار *** که بر قدرت اوست مختار کار...

فهرستواره ۱۷۶۲/۳

نسخه ای از کتاب در بورداد بی سندهی در حیدرآباد سند نگهداری می شود. دانشنامه ۴/بخش ۱۱۳۲/۲ نیز ۴/ بخش ۲۰۲۸/۳

ظاهراً این مثنوی تتمه ای بر اعلام ماتم (حمله حسینی) محسن تتوی است.

دانشنامه ۴/بخش ۲۱۹۰/۳

ص: ۱۳۱

مختارنامه

قطره اصفهانی

◀فتحنامه مختار

فهرستواره ۱۷۶۱/۳

مختارنامه

گریان اصفهانی

◀حمله مختاریه

فهرستواره ۱۷۶۲/۳

مختارنامه

مسلم، (محمد)

آغاز:

خدایا به هر سروری در جهان *** تو مختاری ای سرور سروران...

ف. مشترک ۳۱۸۳

مختارنامه

ناشناخته

از حماسه های دینی در داستان مختار ثقفی که به نام سلطان حسن در سال ۹۸۱ سروده شده است:

از هجرت خیر البشر فخر انام *** در نهصد وهشتاد و یکم گشت تمام...

در ایران چاپ شده است.

ف-مشترک ۳۱۸۳، فهرستواره ۱۷۶۳/۳

مختارنامه

نگاهی ارانی کاشانی (سده دهم قمری)

ص: ۱۳۲

حماسه دینی به نظم فارسی است.

فهرستواره ۱۷۶۲/۳

مختارنامه

واعظ رازی، محمدقاسم

◀طرب القلوب

فهرستواره ۱۷۱۶/۳

مختصر المراثی

سلماسی ذهبی، پرویز

مثنوی حماسی است در مرثیه بر ائمه هدی...

آغاز:

ابتدا بر اسم خلاق و دود *** کو عدم را داده از قدرت وجود

فهرستواره ۱۷۶۴/۳

مدرسهٔ الحکمه

آیتی، حاج شیخ محمد حسین (ضیاء الدین) (۱۲۷۱-۱۳۵۰ ش)

داستان یوزاسف و بلوهر با مایه های دینی و اخلاقی است به روایت از متون معتبره و اشارات مجلسی که آن را گنجینه حکمت می گوید.

آغاز:

جست برقی سخت سوزان از یمن *** آتشی زد بر دل و بر جان من

آتشی افروخت در جانم نهان *** سوختم از اشتیاق ملک جان

بوی رحمان در نفس دارد نسیم *** می دهد جانی به هر عظم رمیم

ص:۱۳۳

انجام:

گر سلیمانی اگر خود آصفی *** یوسف مصر و اگر یوزاسفی

باید آخر رفت از این دنیا برون *** نحن لله الیه راجعون

مقامات الابرار دفتر دوم. بهارستان ۳۷۴ به بعد

◀اشراق الآفاق

◀روضة الشهدا

◀سوانح الایام

مرحله حسینیه

تنکابنی، میرزا محمد (پیرامون ۱۳۱۰ قمری)

حماسه دینی بر وزن شاهنامه، بحر متقارب.

فهرستواره ۱۷۶۸/۳

مصباح الغراء فی رثاء الشهداء

دشتی

منظوم، در سوگواری

آغاز به نثر: الحمدالله الذی...

فهرستواره ۱۷۷۲/۳

مصطفی نامه

مثنوی که از پیامبر صلی الله علیه و اله تا شاهان غزنوی و سلجوقی با اشاره پیران عارف را ستایش و توصیف کرده است.

فهرستواره ۱۷۷۲/۳

مصیبت نامه

سرمست دیوانه

ص: ۱۳۴

سروده ۱۰۴۲ قمری در رویداد دردناك کربلا.

فهرستواره ۱۷۷۲/۳

مصیبت نامه

ناشناخته

شاید از قزوینی،قربان ◀ <سراینده مثنوی بیدل باشد.

◀ ۲-روضه خوانی

◀مثنوی بیدل رودباری

فهرستواره ۱۶۶۱/۳

مصیبت نامه

قزوینی (رودباری)، قربان فرزند رمضان (زنده در ۱۲۶۴ ق)

سراینده ماتمکده.

◀ماتمکده

مصیبت نامه

مجرم اصفهانی، هادی

مثنوی در تعزیت.

فهرستواره۱۷۷۳/۳، ف-مشار۴۷۸۳/۴

معجزات حضرت امام حسین علیه السلام

حکایتی منظوم در بیان معجزات حضت امام حسین علیه السلام

فهرستواره ۱۷۷۹/۳

معجزات حضرت امام رضا علیه السلام

عارف علیشاه، آقا محمد تفرشی

ص: ۱۳۵

منظوم

فهرستواره ۱۷۷۹/۳

معجزات حضرت علی علیه السلام

مثنوی، در بیان معجزات حضرت امیر المومنین علیه السلام

فهرستواره ۱۷۷۹/۳

معجزات خاص

وزیر آبادی، احمد

مثنوی است در معجزات پیامبر صلی الله علیه واله با تأویل های عرفانی و ابیاتی در حمد وستایش پروردگار، نعت پیامبر و چهار یار و امامان: حضرت علی و حسن و حسین علیه السلام

آغاز:

چون قلم بر لوح بسم الله نوشت *** از همه اول، سپس عالم سرشت

اسم اعظم را در آن پوشیده داشت *** بر صحف عثمان از آن اول نگاشت...

کتاب به نام امیر بی امیر شجاع الملک خسرو غازی به سال ۱۲۱۲ قمری سروده شده است:

یک سحر هاتف چه خوش الماس سفت *** نام و سالش «معجزات خاص» گفت....

فهرستواره ۱۷۷۹/۳

معجزات خاص رسول صلی الله وعلیه و اله

حماسه دینی منظوم

فهرستواره ۱۷۷۹/۳

معجزه شاه مردان مرتضی علی علیه السلام

شوریده

ص: ۱۳۶

حماسه دینی

آغاز:

ثنای قادر یکتا *** که باشد فرد و بی همتا

فهرستواره ۱۷۸۱/۳

معجزات نبوی

بلوچ براهوی، محمد حسن (زنده در ۱۲۶۶ ق)

در قالب مثنوی، و از هموست تحفه قادریّه

فهرستواره ۱۷۸۰/۳

معجزه مصطفی صلی الله علیه واله

ذوقی، غلام محیی الدّین

حماسه دینی، سروده ۱۲۸۱ قمری.

فهرستواره ۱۷۸۱/۳

معراج الشّهادهٔ

عاصی اصفهانی رشتی، محمد محسن (سروده ۱۲۶۷ ق)

مثنوی حماسی دینی است. در آن شهادت حضرت امام حسین علیه السلام را به معراج پیامبر صلی الله علیه و اله مانند کرده است.

این منظومه را به نوشته خودش، پس از نگارش ۱۲۰ کتاب ساخته است.

فهرستواره ۱۷۸۱/۳

معراج المضامین

منیر لکهنویی، اسماعیل حسین مشکات آبادی

منظومه در زندگی نامه، معجزات و سوگواری است.

در سال ۱۳۱۵ قمری در هند چاپ شده است.

فهرستواره ۱۷۸۲/۳

ص: ۱۳۷

معراج نامه

بیجاپوری، اعظم (زنده در ۱۱۰۵ ق)

در معراج حضرت رسول صلی الله و علیه واله

آغاز:

به نام آن که وهاب و کریم است *** رئوف و رب رحمان و رحیم است

فهرستواره ۱۷۸۲/۳

معراج نامه

خاقانی

منظوم.

فهرستواره ۱۷۸۲/۳

معراج نامه

عاشق محمد، شیخ

مثنوی منظوم.

فهرستواره۱۷۸۲/۳

معراج نامه

عطایی (شاید تخلص گوینده است)

در توصیف معراج و ستایش حضرت رسول صلی الله علیه واله

آغاز:

این همی خواهد دلم از خالق جان آفرین *** تا به نظم آرم ز معراج رسول المرسلین

شرح معراج رسول الله خواهم نظم کرد *** زان که ایزد گفت او را رحمه للعالمین

ص: ۱۳۸

انجام:

اندر این معراجنامه گر خطا باشد به سهو *** بر عطایی خود ببخشا یا اله العالمین

فهرستواره ۱۷۸۵/۳

معراج نامه

عطار تونی یا نیشابوری

مثنوی عرفانی در معراج پیامبر صلی الله علیه و اله

آغاز ۱:

این همان خواهد دلم از خالق جان آفرین *** تا به نظم آرم ز معراج رسول المرسلین

شرح معراج رسولی را بخواهم نظم گفت *** آنکه ایزد گفت او را رحمهٔ للعالمین....

آغاز ۲:

تعالی الله از این دیدار پر نور *** که در ذات دو عالم گشته مشهور...

فهرستواره ۱۷۸۳/۳

نیز ◄ معراج نامه از «عطا» همان ۱۷۸۵/۳

معراج نامه

محتشم کاشانی (شمس الشعراء)

هر مان هسه در تاریخ ادبیات خود از معراج نامه او نامه برده است (۱۷۶۵).

نیز، فهرستواره ۱۷۸۳/۳

معراج نامه

مدّاح خوانساری (سده سیزدهم قمری)

این معراجنامه به لهجه لری و خوانساری سروده شده است.

فهرستواره ۱۷۸۳/۳

ص: ۱۳۹

معراج نامه

مظفّر حسین، سید

مثنوی است.

فهرستواره ۱۷۸۳/۳

معراج نامه

نظیری

منظومه ای است در قالب مثنوی در معراج پیامبر صلی الله علیه واله که در پایان آن آمده است:

نظیری بگو مدح آل رسول *** که آیینه دل بگردد جلسی

آغاز:

بیا بشنو ای مومن با ادب *** ز معراج آن افتخار عرب

ز سلمان و عمّار عالی مکان *** روایت چنین است از راویان...

فهرستواره ۱۷۸۴/۳

مشهد الشّهداء

ندایی نیشابوری یزدی، حسین (قرن دهم)

سراینده سیف النبوه که ترجمه منظوم روضهٔ الشّهدای ملا حسین واعظ کاشفی است.

ف- مشترک ۲۹۳۱، ف-سخنوران ۵۹۸، دانشنامه ادب فارسی ۴۷/۳

◀سیف النبوهٔ

مقامات الابرار

آیتی بیرجندی، شیخ محمد حسین (۱۲۷۱-۱۳۵۱ ه . ش)

منظومه ای در بردارنده پنج دفتر مجموعاً در ۱۴۰۰۰ بیت در حمد و ستایش، خُطب و

ص: ۱۴۰

مواعظ، اشعار پندآمیز و کلمات قصار که گلشن حقایق و مخزن دقایق است. از جمله ابیات مقامات معنوی در این مجموعه است:

جست برقی سخت سوزان از یمن *** آتشی زد بر دل و بر جان من

آتشی افروخت در جانم نهان *** سوختم از اشتیاق ملک جان

بوی رحمان در نفس دارد نسیم *** می دهد جان هان به هر عظم رمیم

این نسیم از سرزمین دیگر است *** عاشقان را مونس و جان پرور است

درباره زندگی آیتی ◀ گلشن حقایق ◀ بهارستان۳۷۴ س ◀ درّ غلطان بهارستان، ۱۳۷۱، ۳۸۲

مقامات حسینی

اصفهانی قاینی، محمد اکبر (مشهور به منشی بمرودی)

در اواخر عهد صفویه و دوران نادرشاه افشار زندگی کرده و از نزدیکان میرزا مهدیخان دبیر است مقامات حسینی او حماسه ای است منظوم در رویداد کربلا، که در ابتدا از احمدشاه درانی ستایش کرده است. ظاهراً او این مثنوی را نتوانسته به پایان برد ومُذنب بمرودی آن را تمام کرده است. نسخه ای از دیوان او در مدرسه علیمه زهان ضبط است.

آغاز:

اگر بسمله تاج عنوان نبود *** مطالب نگاریدن آسان نبود....

فهرستواره ۱۷۸۹/۳

درباره زندگی منشی: بهارستان آیتی، ص ۲۵۴. شاعران قهستان ۴۰۹

◀مقامات حسینی (مذنب)

مقامات حسینی

مذنب بمرودی

او منظومه منشی بمرودی را به پایان رسانیده است.

ص: ۱۴۱

◀مقامات حسینی (اصفهانی قاینی)

فهرستواره ۱۷۸۹/۳

مقتل

ناشناخته

◀۲-روضه خوانی

◀فهرستواره ۱۶۶۱/۳

مقتل

لامعی برسوی، محمود (۹۳۹قمری)

منظومه در مقتل امام حسین علیه السلام

فهرستواره ۱۷۹۰/۳

مناقب الابرار

سیماب، حکیم سید احمد علی (زنده ۱۳۱۴ ق)

قصیده ها در ستایش چهار پاره فاطمه، حسنین وچند صوفی.

فهرستواره ۱۷۹۲/۳

مناقب الا برار فی مدح النّبی و اهل البیت الاطهار

موسوی، میر محمد علی خان متخلص به ناله

قصیده هایی است در ستایش پیامبر صلی الله علیه واله واهل بیت علیه السلام

فهرستواره ۱۷۹۲/۳

مناقب حیدری

فارغ هندی (حسین بن حسن)

ص: ۱۴۲

از روزگار اورنگ زیب گورکانی.

دانشنامه ج ۴ بخش ۲ ص ۱۱۳۲

مناقب مرتضوی

کشفی ترمذی، میر محمد صالح وصفی مشهور به مُشکین رقم

خوشنویس وشاعر که منظومه «اعجاز مصطفوی» نیز از اوست. از متن مناقب پیداست که از دوستداران اهل بیت علیه السلام و به پندار مخالفان خود، شیعی است امّا خودش می گوید:

منم سنّی پاک و پیرو شرع رسول الله *** ز عشق مرتضی نادان به رفصنم متهم دارد

این منظومه در ۱۲ باب و در مناقب حضرت امیر علیه السلام و خاندان رسالت است که در لاهور به نام «کواکب درّی فی فضایل علی» در سال ۱۳۴۵ شمسی چاپ شده است.

آغاز:

خداوندا عطا کن نشأ ذوق *** که آغازم به نامت نامه شوق...

فهرستواره ۱۷۹۵/۳ و ۱۷۹۶/۳

◄اعجاز مصطفوی

مناقب مرتضوی

ارشد اورنگ آبادی، غلام علی

از سرایندگان نامی روزگار آصف جاه یکم. در تذکره ها به تفصیل از سراینده نام برده اند. مناقب مجموعه قصیده های او در ستایش حضرت علی علیه السلام است.

فهرستواره ۱۷۹۶/۳

مناقب نظم

منظومه ای است در قالب مثنوی که ویژگیها وفضایل پیامبر صلی الله علیه واله وامامان شیعه علیه السلام را در آن به نظم آورده است. در ضمن، افضل الدوله آصف جاه پنجم و وزیرش مختارالملک

ص: ۱۴۳

را هم ستوده است.

این مثنوی در سال ۱۲۸۳ به پایان رسیده است.

آغاز:

نام هستی خدا، به جاویدان *** نامه پاک را بود عنوان

فهرستواره ۱۷۹۶/۳

منتخب از حقایق المناقب

ادیب عنقا، جلال الدین علی ابوالفضل

چاپ سنگی و گراوری تهران ۱۳۳۲ قمری

◄حقایق المناقب

منهج الهدایه

هدایت طبرستانی، رضاقلی خان

از مثنویهای حماسی دینی است که پس از اشاره به صدر اسلام به رویدادهای کربلا می پردازد و تا کشته شدن مختار ثقفی را در ۵۰۰۰بیت می سراید در ضمن آن آمده است:

ره هدایتم از این سخن عنایت شد *** از آن به نام همی منهج الهدایت شد

آغاز:

به نام آن که به نامش شفای هر دردی است *** به یاد آن که به یادش نجات هر مردی است

فهرستواره۱۸۰۰/۳

مولود حضرت رسالت پناهی

کازرونی، حاج نورالدین محمد (متخلص به نوری)

از او کتابهای زیادی باز مانده از جمله «مولود نامه» در سیره و غزوات پیامبر صلی الله علیه واله که حدود ۳۰۰۰۰بیت است و در شعبان سال ۸۸۷ قمری به پایان رسیده است.

ص: ۱۴۴

دیگر (مولود رسول) که در ۸۸۵ به نام سلطان یعقوب به پایان رسانیده است. این مثنوی در سرگذشت پیامبر صلی الله علیه واله و در چهار بخش است.

فهرستواره ۱۸۰۱/۳

مولود رسول

کازرونی حاج نورالدین محمد (نوری)

◀مولود حضرت رسالت پناهی

مولود شریف

مولوی محمد حسن

زایش پیامبر به نظم. در ایران و لا هور بیش از چهار بار چاپ شده است.

فهرستواره ۱۸۰۱/۳، مشار۵۰۶۱/۴

مولودنامه

پژوه (منشی همایون)، احمد

منظومه در زایش مهدی (سروده ۱۲۳۰ قمری)

فهرستواره ۱۸۰۲/۳

مولودنامه

کازرونی، حاج نورالدین محمد متخلص به نوری

◀مولود حضرت رسالت پناهی مولود رسول

فهرستواره ۱۸۰۱/۳

مولودنامه

دهدار، محمد فرزند محمود متخلص به فانی

ص: ۱۴۵

منظومه ای است حماسی در زایش پیامبر صلی الله علیه واله. نام سراینده احمد یاد شده که خطاست.

فهرستواره ۱۸۰۳/۳

نبی نامه

حاجی منصور

آغاز:

به نام خداوند هر دو جهان *** جهاندار بخشنده مهربان...

ف-مشترک ۳۲۶۹، فهرستواره ۱۸۰۷/۳

نبی نامه

صوفی، احمد خان

تاریخ منظوم پیامبران در سه مجلّد. مجلّد یکم نظم سید جلال کلنهویی.

فهرستواره ۱۸۰۶/۳

نبی نامه

وهاب دهلوی، عبدالوهاب

متخلص به وهاب یا وهّابی

نباشد به وهّابی خسته دل *** هوای لطیفش بجز معتدل

در چهار رکن:

۱-زندگی پیامبر ۲-روزگار مکه

۳-روزگار مدینه ۴-خطبه ها و ارشادات دارای ۱۵۴۵ بیت است.

آغاز(۱):

همای سر خامه بسم الله است *** کلید در نامه بسم اللهست...

ص: ۱۴۶

آغاز (۲):

تعالی الله این نامه نامور *** ز لطف خدا گشت درج گهر

خدا را هزاران سپاس و ثنا *** کزو یافته شمع دانش سنا...

فهرستواره ۱۸۰۷/۳،ف مشترک به نام عبدالواحد ۳۲۶۹

نجات المسلمین

جامی، عبدالنّبی

به روزگار عالمگیر اورنگ زیب به سال ۱۱۰۴ در مسائل فقهی و اعتقادی سروده است:

گفت تاریخش خرد چون خواند زه بروی دو بار

راقمش عبدالنّبی جامی جلال الدین بدان....

ف مشترک ۳۶۶۹

نرگس دان

ذبیحی یزدی، ملا اسماعیل (سروده ۱۱۱۵) به نام سلطان حسین و میرزا محسن تأثیر. در سرگذشت نرجس خاتون مادر امام زمان (عج) سال ۱۳۱۵ قمری در تبریز چاپ سنگی شده است.

آغاز:

به نام آن که فرمود از بدایت *** به حسب خاندان ما را هدایت

به وحدانیت ذاتش کما هی *** گواهی داد از مه تا به ماهی....

فهرستواره ۱۸۱۰/۳

نسب نامه

ابرقوهی، حاجی آقای لر

قصیده ای است در ستایش حضرت رضا علیه السلام که سرگذشت خود را در آن آورده است:

ص: ۱۴۷

چو در این قصیده شده ذکر اصلم *** نسب نامه نامش نهادم به دوران

ف نسخه ها ۳۲۷۲ ف سخنوران ۱۴۵

فهرستواره ۱۸۱۳/۳

نسب نامه

خوسفی، محمد بن محمد (ابن حسام)

حماسه دینی در قالب مثنوی سروده ۸۴۹ در ستایش پیغمبر اکرم صلی الله علیه واله و پیامبران دیگر، همچنین توحید خداوند و ذکر اولاد پیامبر صلی الله علیه واله

آغاز:

ثنایی کان بود شایسته اولی *** به نام حضرت بی چون موسی...

انجام:

چو از هجرت در این تاریخ معدود *** چهل و نه سال بر هشتصد بیفزود

ز عمر من گذشته شصت و سه سال *** جوانی بر گذر پیری به دنبال

ف-مشترک ۳۲۷۱

نسب نامه

اقدسی، حاجی عبدالواسع(شاید)

حماسه دینی و تاریخی به نام فتحعلی شاه در سال سرایش آن آمده است:

نسب نامه را رشک مینو کنم *** به طوبی بدین نخل یک رو کنم

ز هجرت چو این نقش دلخواه رفت *** هزار و دو صد سال و پنجاه رفت

آغاز:

به نام جهان آفرین یک خدای *** کزین برتر اندیشه را نیست جای

ف مشترک ۲-۳۲۷۱ ف سخنوران ۵۱

فهرستواره۱۸۱۲/۳

ص: ۱۴۸

نظم باب حادی عشر

سردار کابلی، حیـدر قلی فرزند نور محمد (کابل) ۱۲۵۴ ش- کرمانشاه ۱۳۳۱ ش فقیه، مفسـر، مترجم و شاعر افغان از قزلباشان دوره صفوی که پـدرش در سـال ۱۳۱۰ قمری به ایران کوچیـد و تـا هنگـام وفـات در کرمانشـاه اقامت داشت. سـردار به زبانهای فارسـی، عربی، انگلیسی عبری، اردو و هندی آشنایی کامل داشت و آثار بسیاری از او به جای مانده است. از جمله آنها نظم باب حادی عشر است.

دانشنامه ادب فارسی ۵۱۲/۳

نشاط القلوب

تمکین شیرازی

مختارنامه ای است که ظرف شش سال در هند سروده شده است.

سراینده باید تمکین شیروانی نگارنده بستان السیاحه باشد.

فهرستواره ۱۸۱۵/۳

نظم حدیث کساء

فایز شوشتری، حاجی

منظومه ای در قالب مثنوی در نظم حدیث کسا.

آغاز:

غذای روح اگر طالبی ز صدق وصفا *** به لوح سینه نما ثبت این حدیث کسا

فهرستواره ۱۸۱۵/۳

نظم حدیث کساء

مشرق مازندرانی، رضاقلی (حکیم نوری)

ص: ۱۴۹

منظومه ای در ۱۱۹۸ بیت، سروده سال ۱۲۰۴ هجری قمری است و چند بار چاپ شده است.

فهرستواره ۱۸۱۵/۳

نظم روضهٔ الشهداء

ندایی یزدی، حسین

سراینده منظومه سیف النبوه

◀سیف النبوّه

نظم الشمایل

هروی، محمد حسین

ترجمه شمایل النّبی ترمذی به نظم.

در ضمن آن می گوید:

گشت نظم الشمایل این را نام *** سال تاریخش «یافته اتمام»

چون که در سلک نظم شد منظوم *** شد به نظم الشمایل این موسوم

فهرستواره ۱۸۱۶/۳

نظم الشّهداء

مازندرانی، ملاعباس (متخلّص به طوطی)، فرزند محمد سعید اشرفی

مرثیه هایی است که به تناوب گفته شده و در سال ۱۳۳۲ ه . ق به انجام رسیده است.

ف-مشترک ۳۲۷۹، اشرفی مازندرانی محمد سعید ف- سخنوران ۴۳

فهرستواره ۱۸۱۶/۳

نغمه الهی

الهی قمشه ای، مهدی

ص: ۱۵۰

خطبه ستایشیّه همام، درباره حضرت امیرالمومنین علی علیه السلام است.شرح منظوم و ترجمه از قمشه ای. ترجمه منظوم چنین آغاز می شود:

شنیدم عاشقی پروانه خویی *** در آیین محبّت راستگویی

رفیق خلوت آن سلطان دین را *** حریف صحبت آن عشق آفرین را

یکی دلباخته پیش شه عشق *** علی گنجینه سرالله عشق

بیامد نزد آن شه با دل پاک *** دلی چون گل ز داغ عشق صد چاک

علاوه بر این، شرح منظوم قطعه ها، حکایتها و قطعه های منظوم دیگری وجود دارد و دو صفحه آخر به شرح برخی اشارات اختصاص یافته است. نغمه الهی در سال ۱۳۱۹ شمسی چاپ شده است.

نورالانوار

خطایی یزدی عقدایی، آقا محمد علی (همزمان با فتحعلیشاه)

سراینده می خواسته فضایل الانوار را در چهارده دفتر بسازد، اما نتوانسته و این یکی را در رویدادهای کربلا سروده است:

فهرستواره ۱۸۲۰/۳

نورنامه

آصف جاه، میرزا جعفربیگ

منظومه آفرینش پیامبر صلی الله علیه واله

فهرستواره ۱۸۲۲/۳

نورنامه

کیرانوی انصاری، پیر محمّد عبدالحّی

فهرستواره ۱۸۲۲/۳

ص: ۱۵۱

نیاز تجلّی: (شرح منظوم دعای ابوحمزه ثمالی)

تجلّی سبزواری، رجب علی (۱۲۶۰ ه . ش - ۱۳۲۸)

فرزند ملاحسن سبزواری که در جوانی به صف مشروطه خواهان پیوست و در این راه سختیها دید. از او آثار منظوم بسیاری بر جای مانده است؛ از جمله شرح منظوم دعای ابوحمزه ثمالی که در تیر ماه ۱۳۲۱ به چاپ رسیده است:

به نام ایزد بخشنده پاک *** ز صنع خود پدید آرنده خاک

به دور آرنده این بی سکون سقف *** نگهدارنده این بی ستون سقف

چمن آرای بستان زمانه *** جمال آرای خوبان یگانه

انجام:

ز هجرت خامه تا زین کار آسود *** هزار و سیصد و پنجاه و نه بود

به بیست و سوم از ماه محرّم *** از این دلکش بیان، بستم فرو دم

امین، سید حسن، ادبیات معاصر ایران، ۲۶۲

واجبات منظوم

سلیمی تونی،

در ۵۶ بیت، واجبات نماز وشاید بخشی از همان حرز النجات باشد.

آغاز:

ابتدا کردم به نام قادر قدرت نما *** عادل و حّی و سمیع و خالق ارض وسما

ف-مشترک ۳۲۹۰ ف-سخنوران ۲۷۶

واقعه شهادت

ناشناخته

ص:۱۵۲

◀۲-روضه خوانی

فهرستواره ۱۶۶۱/۳

واقعه کربلا

فقیر دهلوی، میر شمس الدّین شاه جهان آبادی

مثنوی حماسی در واقعه کربلا

دانشنامه ج۴ بخش سوم صفحه ۱۹۹۵

واقعه کربلا

شعاعی قاجار دولو، محمد حسین (سروده ۱۲۸۷ ق)

پیش از مختارنامه سروده است.

فهرستواره ۱۸۲۴/۳

◀مختارنامه شعاعی قاجار

وصف حضرت پیغمبر صلی الله علیه واله

حزین لاهیجی اصفهانی، محمد علی

مثنوی است

فهرستواره۱۸۲۸/۳

وفات نامه

ناشناخته

منظومه در بیان وفات حضرت رسول صلی الله علیه واله

فهرستواره ۱۸۲۹/۳

وصایای نبویّه به حضرت علی علیه السلام

حسینی مرندی، متخلص به ضیایی، میرزا جهانگیر(ناظم الملك)

ص: ۱۵۳

ترجمه منظوم وصایای نبوّیه به حضرت امیر علیه السلام

نیز ◄ حقیقت نامه ◄ وصیّت نامه ◄ سیاست نامه.

فرهنگ معین- سخنوران نامی معاصر ج ۲۳۷۶/۴

وصیت نامه

حسینی مرندی، میرزا جهانگیر متخلص به ضیائی (ناظم الملک)

وصیت نامه منظوم حضرت امیر علیه السلام

◄نیز حقیقت نامه ◄ سیاست نامه ◄ وصایای نبّویه.

ف نسخه ها ۳۳۰۲

سخنوران نامی معاصر ج ۲۳۷۶/۴–فرهنگ معین

وقعه کربلا

شعاعی قاجار دولو، محمد حسین (سده سیزدهم)

پیش از مختارنامه در رجب ۱۲۸۷ سروده است. در تاریخ منظومه گوید:

هزار و دو صد بود و هشتاد و هفت *** که گفتند از روز هجرت برفت...

آغاز:

به نام خداوند بالا و پست *** که بالاتر از دست او نیست دست

انجام:

چو شد ختم این نامه نامدار *** ز سال شعاعی شده سی و چهار

چو آخر رسانم من این داستان *** به مختارنامه گشایم زبان

ف . مشترک ۳۳۰۳ فهرستواره ۱۸۲۴/۳

◄واقعه کربلا

ولایت نامه

درویش ذهبی، آقا محمد هاشم

ص: ۱۵۴

در اثبات ولایت حضرت علی علیه السلام که چند بار چاپ شده است.

آغاز:

ای برادر روز و شب نام علی *** بر زبان داری و از وی غافلی

پیش خود شادی که تو هم شیعه ای *** بلکه از آن خرقه ناجیه ای

ف نسخه ها ۳۳۰۴ ف مشار ۳۳۷۴

ف آستان قدس ۶۰۶

ولایت نامه

◀فارغ نامه

شادروان دانش پژوه این منظومه را از فارغ گیلانی سراینده فارغ نامه می داند.

ف مشترک ۳۳۰۳

هفت بند

محتشم کاشانی (شمس الشعرا)

برای نسخه های چاپی، ف . مشار ۳۴۰۴

ف سخنوران ۵۱۵

هفت بند

کاشانی، حسن (سده هشتم)

در ستایش حضرت علی علیه السلام پیش از چاپ در دیوان در لکهنو چاپ شده است.

ف نسخه ها ۳۳۱۷ ف سخنوران ۱۶۱

هفت خوان حیدری

عیانی، در نیمه اول سده سیزدهم

ص: ۱۵۵

که یاد وی در تذکره سمر نائینی آمده است.

ف مشترک ۳۲۲۳.

همایون نامه

دنبلی، عبدالرزاق بیگ (مفتون)

پیش از این مختارنامه را سروده است.

فهرستواره ۱۸۳۲/۳

◄مختارنامه

همراه امیرالمومنین علی علیه السلام تا به سرچشمه کوثر

سالک، محمد تقی متخلّص به (پویا) (تولد ۱۳۱۸ ه . ش)

منظومه ای است در بزرگداشت جشن خجسته غدیر و زندگی حضرت امیرالمومنین علی علیه السلام از کعبه تا محراب که بیشترین بخش کتاب تا به سرچشمه کوثر را در بر می گیرد.

آغاز:

باز توفیق از خدا جوییم ما *** تا سپاس لطف او گوییم ما

گرچه لطفش بی حد است و بی شمار *** ما نمی دانیم یک را از هزار

انجام:

زین سپس دست من و روی دعا *** بعد از این پای من وخوف و رجا

دست سالک لطف او جویده مدام *** پای (پویا) راه او پوید، مدام...

هم بدین امید باشم روز وشب *** در سپاس ذات او بگشوده لب

این لب گویای ما، خامش مباد! *** جز به یادش، خاطر ما خوش مباد

درباره زندگی سالک: بهنیا، محمد رضا، نگین کویر ۶۵۶

نیز ◄ تا به سرچشمه کوثر فاطمه علیه السلام

ص: ۱۵۶

یادگار هزار و سیصد ساله حضرت حسین علیه السلام

شیرازی، میرزا محسن

منظومه ای حماسی دینی در سوگواری سالار شهیدان.

این منظومه در تهران چاپ شده است.

فهرستواره ۱۸۳۳/۳

یازده بند

از محتشم کاشانی (شمس الشعرا)

◄دوازده بند محتشم

ف-مشترک ۳۳۳۰

یعسوب نامه

فقیر قهدریجانی، محمد حسن زنده (۱۲۳۰ ق)

حماسه دینی منظوم درباره حضرت علی علیه السلام

فهرستواره ۱۸۳۳/۳

یعسوب نامه

حفیظ، میرزا محمّد

شخصی به نام رحیم پس از مرگ سراینده گرد آورده است.

آغاز:

به نام خداوند هوش آفرین *** روان و خرد، چشم و گوش آفرین

فهرستواره ۱۸۳۳/۳

یعسوب نامه

ناشناخته

ص: ۱۵۷

حماسه دینی از احوال حضرت علی علیه السلام

فهرستواره ۱۸۳۳/۳

یعسوب نامه

واقفا

سراینده جام گیتی نما و گویا دنباله همان کتاب باشد

در وجه تسمیه آن آمده است:

مسمّا به «یعسوب نامه» شده است

فهرستواره ۱۸۳۳/۳

◀جام گیتی نما

یوسف و زلیخا

امین الشریعه سبزواری، میر سید حسن، متخلّص به بلبل (۱۲۴۷ ه . ش ۱۳۱۸)

از شاعران و ادیبان صدر مشروطه و از چهره های درخشان فرهنگ و اندیشه در اواخر عهد قاجاریه است.

مثنوی یوسف و زلیخای او صبغه دینی دارد و به اقتضای یوسف و زلیخای منسوب به حکیم ابوالقاسم فردوسی سروده شده است:

آغاز:

الف، لام، را، را بخوان ای غلام *** که روشن شود جانت از این کلام

یکی نغز و زیباست این داستان *** که می گویدت حکمت باستان

ز آیات قرآن شنو این خبر *** که یابی ز احوال یوسف اثر

انجام:

سرودم من این قصه نغز را *** هم این قصه نغز پر مغز را

ص: ۱۵۸

بدان سان که فردوسی پاکدین *** پس از نظم شهنامه گفتا چنین

الف. لام را تلک آیات را *** بخوان تا ببینی حکایات را....

بدان یافت این فرّ شاهنشهی *** که کرد از هوس خاطر خود تهی

ز تقوا رسید او بدین نیکویی *** تو تقوا بکن پیشه، یوسف تویی

◀حیّ بن یقظان

امین، سید حسن، ادبیات معاصر ایران، ۳۱۴ به بعد

ص: ۱۵۹

ص: ۱۶۰

[منابع]

آیتی بیرجندی، شیخ محمد حسین، ۱۳۷۱، بهارستان در تاریخ و تراجم رجال قاینات وقهستان، انتشارات دانشگاه فردوسی، چاپ دوم، مشهد

–۱۳۸۸،حماسه عاشورا (۳جلد)، به کوشش دکتر رمضان پور، دکتر اسماعیل آیتی، سعید کرامتی تولایی، اندیشه فرید، مشهد

–۱۳۴۶،دیوان درّ غلطان، چاپخانه دانشگاه تهران، تهران

احمدی محمود، ۱۳۸۶، ارمغان شعر شیعه، گزیده ای از سروده ها، با دیباچه ای پیرامون تشیع در شعر پارسی، دکتر حمید احمدی استاد دانشگاه، تهران، نشر میزان، تهران

امین، سید حسن، ۱۳۸۴، ادبیات معاصر ایران، انتشارات دایرهٔ المعارف ایرانشناسی، تهران

انوشه، حسن ۱۳۸۰، دانشنامه ادب فارسی (شبه قاره) جلد چهارم و دیگر مجلّدات، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. تهران

باقرزاده (بقا)، علی، ۱۳۸۲، بزم محبت (مدایح، مراثی و کلمات ائمه اطهار)، انتشارات پیام سلامت،
مشهد

برقعی، علی اکبر، ۱۳۶۳، سخنوران نامی معاصر، انتشارات شرکت مولفان و مترجمان، تهران

بغدادی اسماعیل پاشا، ۱۹۵۱تا ۱۹۵۵ میلادی، هدیّهٔ المعارفین، ۲جلد استانبول.

بهنیا، محمد رضا، ۱۳۸۱ بیرجند نگین کویر، انتشارات دانشگاه تهران، تهران

تبریزی خیابانی مدرس، محمد علی، ۱۳۲۴ ش، ریحانهٔ الادب فی تراجم المعروفین بالکنیه او اللقب
۶ جلد تهران

ص:۱۶۱

تهرانی، شیخ آقابزرگ، ۱۳۵۵ قمری به بعد، الذّریعه الی تصانیف الشّیعه، نجف.

خوسفی، محمدبن محمد (ابن حسام)، ۱۳۸۲، تازیان نامه پارسی، به کوشش حمید الله مرادی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران.

–۱۳۶۶ دیوان محمد بن حسام، به اهتمام احمد احمدی بیرجندی، محمدتقی سالک خوسفی، انتشارات اداره کل اوقاف– مشهد

خیام پور، ع، ۱۳۴۰، فرهنگ سخنوران، شرکت سهامی چاپ کتاب آذربایجان، تبریز

دادور، محمدرضا، راشد محصّل ۱۳۸۰، اشاره تحلیل به چند منقبت نامه منظوم، فصلنامه فرهنگ خراسان، شماره نخست

ربیع، ۱۳۸۸ علی نامه (چاپ عکسی)، انتشارات میراث مکتوب، تهران

زنگویی، حسین، ۱۳۸۸، شاعران قهستان (خراسان جنوبی)، نشر روزگار، تهران

سالک، محمدتقی، (پویا)، ۱۳۸۵ تا به سرچشمه کوثر همراه با امیرالمؤمنین علیه السلام انتشارات اسوه، مشهد

سید یونسی، میر ودود، ۱۳۵۰، فهرست کتابخانه ملی تبریز، مجلّدات مختلف، کتابخانه ملی تبریز

صفا، ذبیح الله، ۱۳۵۲، حماسه سرایی در ایران، انتشارات امیر کبیر– تهران

طبری، محمدعلی (عمادالدین آذرمان)، ۱۳۷۲، زبدهٔ الآثار، انتشارات امیرکبیر، تهران.

فاضل، محمود، ۱۳۶۳، فهرست نسخه های خطی کتابخانه جامع گوهرشاد

مجلات مختلف، اداره اوقاف ناحیه ۲ خراسان– مشهد

مرکز خراسان شناسی، ۱۳۷۹، از علی آموز اخلاص عمل، به کوشش گروه رجال و مفاخر، مشهد مشار، خان بابا، ۱۳۳۷ به بعد، فهرست کتابهای چاپی فارسی، (مجلّدات مختلف)، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران

–،۱۳۳۷، مؤلفین کتابهای چاپی فارسی و عربی مجلّدات مختلف. تهران.

معین، محمد، ۱۳۶۵، فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، تهران.

نصیری، محمدرضا، ۱۳۸۵، فهرست نسخه های خطی کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ضمیمه شماره ۲۷ نامه فرهنگستان ناشر فرهنگستان زبان، تهران.

نقشبندی یزدی، سعیدا، ۱۳۸۷، دیوان، به کوشش رضیه رضایی تفتی، گنجینه حسین بشارت برای

ص:۱۶۲

پژوهش در فرهنگ و تاریخ یزد، انتشارات ثریا، تهران.

وقار، شیرازی، میرزا احمد، ۱۳۸۳، دیوان، با مقدمه دکتر ماهیار نوابی، به تصحیح دکتر داریوش کاظمی (۲جلد)، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان.

هسه، هرمان ۱۳۵۶، تاریخ ادبیات فارسی، ترجمه دکتر رضازاده شفق، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران

و مجلّدات مختلف فهرست نامه های:

آستان قدس رضوی

فهرست مشترک (مؤسسه فرهنگی منطقه ای)

فهرستواره به کوشش منزوی.

دانشنامه ادب فارسی مجلّدات مختلف

دانشنامه جهان اسلام.

ص:۱۶۳

Descriptive Terminology

of

Persian Religious Poetry

Mohammad Reza Rashed Mohassel

ص:۱۶۴

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱ ۵۳-۰۶۰۹به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».